BREVIARIUM HISTORIAE ROMANAE

Roma Tarihinin Özeti

Eutropius

HUMANITAS
Yunan ve Latin Klasikleri

Latinceden çeviren
Çiğdem Menzilcioğlu

KABALCI

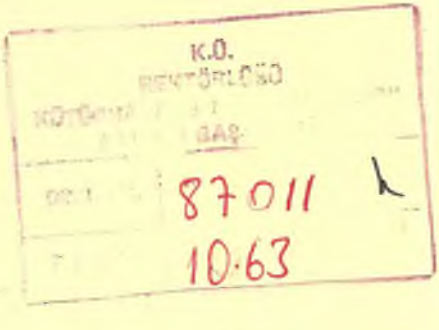
EUTROPIUS

ROMA TARİHİNİN ÖZETİ

KABALCI YAYINEVİ: 292

Humanitas Dizisi: 9

Hıristiyanlığın giderek yaygınlaştığı bir dönemde yaşayan (İS IV. yy.) tarihçi Eutropius çeşitli devlet görevlerini üstlenir ve İmparator Iulianus'a Pers seferinde eşlik eder. İmparator Valens isteği üzerine kaleme aldığı *Roma Tarihinin Özeti*'nde Roma'nın kuruluşundan İS 364 yılında imparator Iovianus'un ölümüne kadar Roma tarihinde gerçekleşen önemli olayları yalın bir üslüpla özetler.

Babama...

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Giriş: Eutropius ve Eseri Üzerine 9

BREVIARIUM HISTORIAE ROMANAE, 22

ROMA TARİHİNİN ÖZETİ, 23

Liber 1 ~ Birinci Kitap, 26-27

Liber 2 ~ İkinci Kitap, 46-467

Liber 3 ~ Üçüncü Kitap, 74-75

Liber 4 ~ Dördüncü Kitap, 96-97

Liber 5 ~ Beşinci Kitap, 122-123

Liber 6 ~ Altıncı Kitap, 136-137

Liber 7 ~ Yedinci Kitap, 164-165

Liber 8 ~ Sekizinci Kitap, 194-195

Liber 9 ~ Dokuzuncu Kitap, 220-221

Liber 10 ~ Onuncu Kitap, 252-253

Notlar 279

Haritalar 20-21

Yer ve Kavim İsimleri Sözlüğü 285

Kaynakça 301

ÖNSÖZ

Tarihçi Eutropius çevirisini sunduğumuz *Breviarium Historiae Romanae*'da (Roma Tarihinin Özeti) Roma'nın kuruluşundan 364 yılında, İmparator Iovianus'un ölümüne kadar Roma tarihinde gerçekleşen önemli olayları on kısa kitapta yalın bir üslupla özetler. İmparator Valens'in isteği üzerine yazdığı *Breviarium*, İmparatorun başlatmayı düşündüğü Pers seferinin propagandası niteliğindedir. Bird'ün İngilizce çevirisi ve açıklamalı notlarıyla ortaya koyduğu, Bird *Eutropius: Breviarium ab Urbe Condita*, (1992) adlı değerli çalışması Eutropius'un özet halinde sunduğu Roma tarihindeki belirgin hataların saptanması ve diğer antik yazarlara yaptığı göndermeler bakımından önemli bir kaynaktır. Her kitabın başında verilen özet bölümlerinin Eutropius tarafından değil, Latince metni yayına hazırlayan H. R. Dietsch tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü her bir kitabın tek tek bölümlerine ilişkin verilen bu kısa bilgiler kimi zaman bölümlerin içeriğiyle uyuşmaz ve üslup açısından da bir bütünlük sergilemez.

Latince metinde H. R. Dietsch tarafından sayfa kenarında A.U (ab urbe condita = şehrin kuruluşundan itibaren) ve P. C. N. (Post Christum natum = İsa'nın doğuşundan sonra) şeklinde verilen tarihlemeler ile Eutropius'un metin içinde verdiği tarihlemeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Latince metinde verilen tarihler çeviride İÖ ve İS şeklinde verilmiştir. Tarih hesaplaması yapılırken Roma'nın efsanevi kuruluş tarihi İÖ 753 yılı olarak kabul edilmiştir. Yer ve kavim

isimlerinin yazılımında Latinceleri esas alınmıştır. Ancak Türkçeye yerleşmiş olan yer ve kavim isimleri metnin okunuşunda akıcılık sağlamak açısından Türkçeleştirilip Latince yazılışları çevirinin sonuna eklenen "Yer ve Kavim İsimleri Sözlüğü"nde verilmiştir. Çeviri için Eutropii, *Breviarium Historiae Romanae*, (editionem primam curavit) Detl. C. G. Baumgarten-Crusius, (alteram) Henricus Rudolfus Dietsch, Teubneri, Leipzig, 1883 metni kullanılmıştır.

Klasik bir dilin Türkçeye çevrilmesinde karşılaştığım zorlukları aşmamda bana yardımcı olan, çeviriyi baştan sona büyük bir dikkatle okuyarak önerileriyle beni yönlendiren ve diğer çalışmalarımda da beni her zaman destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken'e, çalışmalarımda beni sürekli destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Bedia Demiriş'e, yer ve kavim isimlerinin bulunmasında karşılaştığım zorlukları aşmamda bana yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. A. Vedat Çelgin'e, başlattığı Humanitas serisiyle Yunan ve Latin klasiklerinin Türkçeye kazandırılmasını sağlayan Kabalcı Yayınevi'ne teşekkürü borç bilirim.

Çiğdem Menzilcioğlu

Aralık 2006

GİRİŞ

EUTROPIUS VE ESERİ ÜZERİNE

İmparator Iulianus ve Valens'in çağdaşı olan Eutropius'un doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte İS 320 yılından sonraki bir tarihte doğduğu kabul edilir. Italia'da ya da Asya eyaletlerinden birinde doğduğuna ilişkin varsayımlar vardır. Adının Yunanca olması, Yunan diline hâkimiyeti[1] ve mesleki kariyerini Doğuda sürdürmesi Asya eyaletlerinden birinde doğmuş olması ihtimalini güçlendirirken, *Suda*'da Eutropius'tan "Latince tarih özeti yazan İtalialı sofist" olarak söz edilir.[2] Eutropius tahminen dört yaşındayken, Constantinus Doğu imparatoru olan kayınbiraderi Licinius'u yenip neredeyse kırk yıldan sonra Roma'nın tek imparatoru olur ve kendi adını verdiği Constantinopolis'i (Constantinus'un kenti; bugünkü İstanbul) Doğunun başkenti yapmaya koyulur. Eutropius'un çocukluğu ve ilk gençlik yılları Constantinus'un Hıristiyanlığı desteklediği ve bu yeni dini inancın giderek güçlenmeye başladığı döneme rastlar. Ancak Eutropius böyle bir dönemde yetiştiği halde, IV. yüzyılın pagan[3] tarihçisi olarak bilinir.

---

1 Yunan diline hâkimiyeti *Breviarium*'un bazı bölümlerinden de (Eutropius, VIII:7; VIII:10; VIII.12; X:8; X:16) anlaşılmaktadır. Bkz. Bird 1993: viii.

2 Rohrbacher 2002: 49; Bird 1993: vii, dipnot 4.

3 14. yüzyıl tarihçisi Nicephorus Gregoras, Eutropius'un pagan bir tarihçi olduğunu söyler. Bkz. Rohrbacher 2002: 49.

Eutropius *senator* sınıfındandır. Otuzlu yaşlarının sonlarına doğru Constantius'un hükümdarlığında *magister epistularum*[4] görevini üstlenir. Eserinden öğrendiğimize göre, yine aynı görevdeyken, 363 yılında İmparator Iulianus'a Pers seferinde eşlik eder. Valens'in hükümdarlığında daha üst bir göreve terfi ederek *magister memoriae*[5] olur ve İmparatorun isteği üzerine 369 yılında *Breviarium*'u kaleme alır. Eutropius'un Valens'e ithaf ettiği *Breviarium*'u, kendisinin *magister memoriae* olarak atanmasından dolayı İmparatora bir teşekkür niteliğinde olmakla birlikte minnettarlığının ve sadakatinin de göstergesidir.[6] Valens'in Eutropius'tan Roma tarihini ana hatlarıyla özet halinde yazmasını isteme nedeni hem kendisinin hem de kumandanlarının Roma tarihi hakkında yeterli bilgi sahibi olmamasıdır. Bu nedenle *Breviarium* okuyucuyu Roma tarihi hakkında basit bir üslupla, çok fazla ayrıntıya yer vermeden ana hatlarıyla bilgilendiren bir eserdir. Ancak *Breviarium*'un Valens için yeteri kadar kısa bir eser olmadığını, İmparatorun Roma tarihinin daha da kısa bir özetini yazdırmak için Festus'u görevlendirmesinden anlıyoruz. *Breviarium*'da ayrıca İmparator tarafından Perslere karşı yürütülmesi düşünülen savaşçı dış politikanın da kaçınılmaz olarak gösterilmesinin, başka bir deyişle propagandasının yapılmasının istendiği eserin son bölümlerinden anlaşılır. İmparatorun bu isteği Fes-

---

[4] Görevi imparator adına mektuplara cevap vermek ve yazışmaları gerçekleştirmek olan kamu görevlisi.

[5] Görevi imparatorun herhangi bir konudaki kararlarını yazıya geçirmek ve bunu halka ya da ilgili kimselere iletmek olan kamu görevlisi.

[6] Bird 1993: xii-xiii; Rohrbacher 2002: 50.

tus'un eserinden de açıkça görülür. Nitekim Perslerle yapılan savaşlar eserin hemen hemen yarısını kapsar.[7]

Eutropius *Breviarium*'u Valens'e ithaf ederken, eserini kronolojik bir düzen içinde ayrıntılara girmeden kaleme aldığını belirttikten sonra bu özet niteliğindeki anlatımının ardında gizlediği amacını İmparatorunu överek dile getirir. Bu sözlerden, Roma'nın Romulus'la başlatılan efsanevi kuruluşundan 364 yılında Iovianus'un ölümüne kadar olan dönemin on kısa kitapta özetlendiği *Breviarium*'da yazarın amacının, Roma tarihindeki dikkat çekici olayları ve önemli kişilerin başarılarını İmparatora anlatarak izinden gideceği bir örnek sunmak olduğunu ileri sürebiliriz. Bu nedenle, Roma'nın onurunu lekeleyen olayların atlanması ya da bunların olduğundan daha farklı gösterilmesi eserin yalın üslubu kadar göze çarpan bir başka önemli özelliğidir. Daha ilk cümlelerde küçük bir kent devletinden bir dünya imparatorluğu haline gelen Roma İmparatorluğunun büyüklüğü ve gücü övülür. Eserin sonraki bölümleri Roma'nın bu güce ulaşmasını sağlayan yöneticiler, muzaffer komutanlar, imparatorlar ve askeri olaylar üzerinde yoğunlaşır. *Breviarium*'un temelini, Roma'nın dünyanın dört bir yanında kazandığı şerefli askeri başarıları oluşturur. Romulus'un komşu kabileleri bozguna uğratarak kazandığı zaferlerle okuyucunun dikkati ilk satırlarından itibaren Roma'nın askeri üstünlüğüne çekilir. Eserin genelinde hâkim olan hava, Roma'nın onurunu ayaklar altına alan barışın küçük düşürücülüğünün ve imparatorluğun saygınlığını zedeleyecek nitelikteki savaşların kaçınılmazlığının okuyucuya

[7] Bird 1993: xxiv.

aşılanması yönündedir. Böylelikle Eutropius İmparatorunun isteği doğrultusunda Roma'nın tarih boyunca kazandığı zaferleri överek Perslere karşı başlatılması düşünülen savaşı haklı göstermeye çalışır. Romalıların Perslere karşı kazandıkları zaferler yazar tarafından özellikle vurgulanır. Cumhuriyet dönemi komutanlarının, Augustus'un, Vespasianus'un, Traianus'un ve imparatorluğun topraklarını genişleten diğer imparatorların askeri başarıları uzun uzadıya anlatılır.[8] Cumhuriyet dönemini anlattığı bölümlerde askeri başarıların yanı sıra pek çok sosyal, politik ve ekonomik sorunu tarafsız bir bakış açısıyla ele alır.[9]

IV. yüzyılda tarih yazımı *senator* sınıfının elinde *senatus* ile yöneticileri arasında iyi bir ilişkinin sağlanması için önemli bir araç durumundaydı. Eutropius da hem bir tarihçi hem de bir senator olarak *Breviarium* aracalığıyla İmparator Valens'e, *senatus* ile imparator arasında sağlam temeller üzerinde kurulmuş bir ilişkinin vazgeçilmez ilkelerini tarihten seçilmiş çarpıcı örneklerle anlatır. Bunu yaparken de imparatorları *senatus*'la kurdukları ilişkinin iyiliğine ya da kötülüğüne göre değerlendirir. Eline geçirdiği her fırsatta *senatus*'un önemini vurgular. Bu da Eutropius'un eserine kurnazca dahil ettiği bir başka amaçtır.[10] Roma'nın kuruluşu kadar eski bir geçmişe sahip olan *senatus*'un Romulus tarafından oluşturulmasının amacı, en yaşlılardan oluşan yüz kişilik bir kurulun öğütleri-

---

[8] Bird 1987: http://ivory.trentu.ca/www/cl/ahb1/ahb-1-6d.html (25.01.1999).

[9] Bird 1993: xxvii.

[10] Bird 1993: xxv.

ne göre devletin yönetilmesini sağlamaktır.[11] İşte bu nedenle *senatus*, Roma tarihi boyunca, özellikle cumhuriyet taraftarları açısından devlet yönetiminin vazgeçilmez bir organı olmuştur. Cumhuriyet rejiminde seçkin vatandaşlardan oluşturulan üyeleriyle *senatus, magistratus*'lara iç ve dış siyasetle ilgili verdiği öğütlerle devlet yönetiminde kontrol mekanizması durumundayken, Augustus'la birlikte başlayan *principatus* döneminde devlet yönetimindeki sorumlulukları imparatorla paylaşmaya başlar. Ancak imparatorluk yönetimi boyunca imparatorların günden güne artan gücü ve imparatorların eşitler arasında birinci kişi olmaktan çok, sanki dünyanın efendisiymiş gibi davranmaları sonucunda *senatus* doğal olarak eski gücünü kaybetmeye başlar. Bu organın işleyişinin engellenmesi ise Roma özgürlüğünün darbe görmesi anlamına gelir. Cumhuriyet döneminin anlatıldığı bölümlerde II. yüzyılın iki önemli karakteri olan Gracchus kardeşlere yer verilmemesinin sebebini Bird, Eutropius'un Gracchus kardeşlerin *senatus* karşıtı tutumlarını onaylamamasına bağlar.[12] Eutropius, kendisinin de bir üyesi olduğu "*senatus*'un günden güne genişleyen devleti irfanlı, onurlu ve vatansever bir biçimde yönetme tarzını" vurgular[13] ve "imparator ile *senatus* arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini göstermeye çalışır."[14] Rohrbacher, Eutropius'un tek tek imparatorları anlatırken, sevilen imparatorların ölümlerinden sonra *senatus* tarafından kendilerine

[11] Krş. Eutropius, 1 II.

[12] Bird 1993: xxvii.

[13] Bird 1993: xxvii.

[14] Bird 1993: xxvi.

tanrısal onurlar verildiğini belirtmesini *senatus*'un gücünü vurgulaması olarak yorumlar.[15] Ancak bu konuyla bağlantılı olarak *senatus*'un gücünün azaldığına ilişkin en açık örneği Hadrianus'un biyografisinde, *ölümünden sonra senatus onu tanrısal onurlarla donatmak istemedi, ancak ardılı Titus Fulvius Antoninus bunu ısrarla isteyince, bütün senator'ların açıkça karşı çıkmasına rağmen sonunda bu onurları elde etti*[16] ifadesinde buluyoruz. Bunun yanı sıra Nero'yu düşman ilan edebilmesi[17] *senatus*'un gücünü tamamen yitirmediğine işaret eder. Eutropius imparatorların *senatus*'la iyi ilişkiler içinde olmasını önemli bir övgü konusu olarak işler.

Eutropius'un cumhuriyet rejiminden yana olduğunu Caesar'ı Roma halkının yazgısını değiştirmekle suçlamasından anlıyoruz.[18] Özellikle iç savaşa son verdikten sonra küstahça ve Roma özgürlüğünün geleneklerine aykırı davranışlarından dolayı Caesar'ı eleştirir. *Senator*'lar tarafından öldürülmesini, krala, hatta tirana özgü davranışlar sergilemesine bağlar. Bu da bir anlamda Eutropius'un gizliden gizliye İmparatoruna yaptığı bir uyarı olarak yorumlanabilir. Octavianus, Antonius ve Lepidus arasındaki Philippi savaşı cumhuriyetin ve *senatus*'un politik anlamdaki etkin rolünün sona ermesidir. Ancak Eutropius cumhuriyetin sonunu hazırlayan Caesar'ı eleştirmesine karşın Octavianus'tan övgüyle söz eder. Octavianus'un askeri başarılarını ve Roma İmparatorluğuna kattığı

---

[15] Rohrbacher 2002: 55.

[16] Eutropius, VIII. 7.

[17] Eutropius, VII. 15.

[18] Eutropius, VI. 19.

toprakları sayar. Savaşlardaki başarısını, barış zamanındaki ılımlılığını, cömertliğini, başkalarına karşı saygılı oluşunu över. Ama Nero'nun hükümdarlığına kadar *senatus*'a hiç değinmez.[19] Çok sayıda *senator*'u öldüren[20] Nero *senatus* tarafından düşman ilan edilir.[21] *Senator*'ları ölüm cezasıyla cezalandıran Nero ve Domitianus Roma'nın en kötü iki imparatoru olarak gösterilir.[22] Eutropius, Roma'nın I. yüzyıldaki imparatorlarını anlatırken imparatorların *senatus*'la ilişkilerindeki belli erdemlerini ya da olumsuz davranışlarını vurgular.[23] İmparatorların *senatus*'la ilişkilerini belirleyen bu davranış kalıpları ilk defa Suetonius'un eserinde ortaya çıkar, sonradan Aurelius Victor ve Eutropius'un eserlerinde de etkin rol oynar.

Eutropius'un en çok saygı duyduğu ve Valens'e kusursuz bir örnek olarak sunduğu İmparator Traianus'tur. IV. yüzyılın diğer yazarları da Traianus'tan övgüyle söz ederler. Roma'nın savunulmasından çok genişlemesi yönünde önemli başarılara imza atan, Dacia'yı fetheden, Parthları bozguna uğratan, Armenia, Assyria ve Mezopotamya'yı ele geçiren Traianus hem kazandığı bu üstün askeri başarılarıyla hem de kişiliğinde topladığı üstün erdemleriyle örnek imparator olmayı hak eder. Devleti yönetme şekli, kibarlığı, cesareti, ılımlılığı, herkese karşı eşit davranması, *senator*'larla iyi ilişkiler içinde

---

[19] Bird 1993: xxxi.

[20] Eutropius, VII. 14.

[21] Eutropius, VII. 15.

[22] Bird 1993: xxxi.

[23] Bird 1987: http://ivory.trentu.ca/www/cl/al,b1/ahb-1-6d.html (25.01.1999).

olması, devlet hazinesini savurganca kullanmaması, sükûneti ve soğukkanlılığıyla imparatorlar arasında en çok sevilen ve saygı duyulan imparator olması Eutropius tarafından özellikle vurgulanır.[24] Yazar tarafından örnek yönetici olarak gösterilen diğer iki İmparator Antoninus Pius ve Marcus Aurelius Antoninus'tur.[25] Genişlemekten çok eyaletleri savunmaya çalışan Pius devletin yönetimine getirmek için en iyileri seçmesiyle, özellikle de yönetimi boyunca sergilediği hoşgörüsüyle izinden gidilmesi gereken bir imparator olarak gösterilir. Marcus Antoninus'un kusursuzluğunu ise Eutropius şöyle dile getirir: *kendisine hayran olmak onu övmekten daha kolay olabilir.*[26] Roma'nın bu filozof imparatoru herkese karşı eşit davranmasıyla, *imperium*'un büyük yetkisine karşın küstahlaşmamasıyla, cömertliğiyle, eyaletlerdeki hoşgörülü yönetimiyle, askeri alanda kazandığı başarılarıyla, devlet hazinesini tutumlu kullanmasıyla ve ardında gönenç içinde bir devlet bırakmasıyla, bir devletin en üst konumdaki yöneticisinin şahsında toplaması gereken özellikleri yansıtır. Eutropius, Aurelius Victor'dan farklı olarak imparatorların eğitimleri ve kültürel faaliyetleriyle ilgilenmez, ahlâki nitelikleri ve imparatorluğu yönetme yetenekleri onun için çok daha önemli konulardır.[27] Eutropius'un eseri boyunca devletin yöneticisinin, yani impa-

---

[24] Eutropius, VIII. 2-5.

[25] Bird 1987: http://ivory.trentu.ca/www/cl/ahb1/ahb-1-6d.html (25.01.1999).

[26] Eutropius, VIII:11.

[27] Bird 1987: http://ivory.trentu.ca/www/cl/ahb1/ahb-1-6d.html (25.01.999)

ratorun adaletli ve ılımlı olması iyiliğini, zalimliği ve acımasızlığı ise kötülüğünü yansıtır. Diğer taraftan ihtiras, ahlâk gevşekliği, savurganlık, öfke, açgözlülük, kibir, tiranlığa yönelik davranışlar, *senator*'ların ölüm cezasıyla cezalandırılması ve askeri alandaki başarısızlık eser boyunca en belirgin eleştiri konusu olarak karşımıza çıkar. İyi imparatorların ölümlerinden sonra tanrılaştırılmalarının, kötü imparatorların ölümlerinin sevinçle karşılanmasının özellikle belirtilmesi de *Breviarium*'un bir başka belirgin özelliğidir.

Eutropius, *Breviarium*'u derin bir araştırma yapmadan, yalın bir üslupla kaleme alır. Roma'nın kuruluşundan Caesar'ın öldürülmesine kadar olan dönemi kapsayan ilk altı kitap için Livius'un *Ab Urbe Condita* (*Kentin Kuruluşundan Başlayarak*) adlı eserinin I. yüzyılda yapılan *epitomos*'undan, yani özetinden faydalanır. Ancak Livius'un *epitomos*'undan farklı olarak, İkinci Kartaca Savaşına kadar olan dönemde, başka kentlerden söz ederken bunların Roma'dan ne kadar uzak olduğu bilgisini vererek, günümüze ulaşan diğer Roma tarihi özetlerinde bulunmayan bu bilgiyle eserini süsler.[28] Eutropius'un kendisinin gösterdiği tek kaynak Roma'nın kuruluşundan İkinci Kartaca Savaşının sonuna kadar Roma tarihini anlatan Fabius Pictor'un eseridir.[29] Ancak Bird, Eutropius'un Fabius Pictor'u ikinci kaynak olarak kullandığını ileri sürer.[30]

---

[28] Bird 1993: xlvi.

[29] Eutropius, III:5.

[30] Eutropius Roma'nın kuruluş tarihi için Pictor'un verdiği İÖ 748. yerine Varro'nun verdiği İÖ 753 tarihini kullanmıştır. Bkz. Bird 1993: xlvi.

Caesar'ın öldürülmesinden sonra başlayan iç savaşlardan Domitianus'un hükümdarlığının sonuna kadar olan dönemi kapsayan yedinci kitabında kaynak olarak Suetonius'un *De Vita Caesarum* (*Caesar'ların Yaşamları Üzerine*) adlı eserinden faydalanır. *Breviarium*'da Suetonius'ta bulunmayan, ama Aurelius Victor'un *Liber de Caesaribus* (*Caesar'lar Üzerine Bir Kitap*) eseri ile *Historia Augusta* (*İmparatorlar Tarihi*) arasında yakın benzerliklerin ve ortak hataların bulunması her üç eserde de bizim bilmediğimiz ortak bir kaynaktan faydalanıldığı görüşünü doğurur. Günümüze ulaşmayan bu kaynak, ilk defa 1883 yılında Enmann tarafından *Kaisergeschichte* (*İmparatorların Tarihi*) olarak tanımlanmıştır. Eutropius'un kaynak olarak bu kayıp eseri kullandığı görüşü kabul edilir.[31] Nerva'nın hükümdarlığından Iovianus'un ölümüne kadar olan dönemi kapsayan son üç kitapta Eutropius kaynak olarak bu imparatorların biyografisini içeren *Kaisergeschichte*'den ve kitabın son bölümlerinde kişisel deneyimlerinden faydalanır. Kendi tanıklığının en belirgin örneği Iulianus'un Pers seferini anlattığı bölümde karşımıza çıkar.[32] Ancak genel olarak değerlendirildiğinde Eutropius'un eserinin derin bir araştırmanın ve titiz bir çalışmanın ürünü olmadığı kolaylıkla anlaşılır. *Breviarium*, yazarın daha ağdalı bir üslupla yazmayı vaat ettiği başka bir eser sözüyle son bulur.

Breviarium kısa süre içinde en çok okunan tarih kitaplarından biri olur ve hemen Yunan diline çevrilir. İlk çevirisi yaklaşık 379 yılında Paenius tarafından yapılmış ve bu çeviri

[31] Rohrbacher 2002: 54; Bird 1993: xlvii – xlviii.

[32] Eutropius, X. 16.

günümüze kadar ulaşmıştır. VI. yüzyılın başlarında Lycialı Capito tarafından bir başka çevirisi daha yapılır, ancak bu çeviri günümüze parçalar halinde ulaşmıştır. *Breviarium* özellikle Livius'un tarih kitabını okumak için yeterli vakti ve sabrı olmayanlar için okuması kolay bir kaynak kitaptır. Seksenden fazla el yazması bulunmaktadır, bunların onbir tanesi XV. yüzyıla aittir. *Breviarium*, Ortaçağ'da hem Batıda Latin dünyasında hem de Yunanca çevirisiyle Doğuda Bizans dünyasında yaygın bir ders kitabı olarak kullanılmıştır. Ancak zamanla *Breviarium*'a karşı duyulan ilgi giderek azalır. Günümüzde tarih kitabı olarak şüpheyle yaklaşılması gereken bu eser yine de Roma tarihi hakkında, özellikle de imparator biyografileri bakımından IV. yüzyıldan elimize ulaşan önemli bir kaynak olma özelliğini korumaktadır.

* Haritalar, Geoffrey Barraclough (ed.), *Atlas of World History*, Borders Press, 1998 künyeli çalışmadan alınmıştır.

Oceanus
Atlanticus
GALLIA 49
Cenabum
Alesia
Vesontio
Avaricum
Bibracte
Lugdunum
Gergovia
Vienna
GALLIA
NARBONENSIS 121
Tolosa
Narbo
Dyrrhachium
CORSICA AND
SARDINIA 238
BALEARES
INSULAE
Carthago Nova
Panormus
Agrigentum
Camarina
Syracusan
Cirta
NUMIDIA
AFRICA
NOVA
Thapsus
MAURETANIA
Lepcis Magna

Mare Caspium
ALBANIA
IBERIA
ARMENIA
Pontus Euxinus
Trapezus
Amisus
Nicopolis
BITHYNIA 74
PONTUS
Calenya
Zela
GALATIA
Ancyra
Nicomedia
Chalcedon
Byzantium
Cyzicus
CAPPADOCIA
COM-MAGENE
Nisibis
Carrhae
ASIA 116
PHRYGIA
SYRIA 64
Palmyra
CILICIA 102(67)
Pergamum
Ephesus
Athenae
Corinthus
Sparta
LYCIA
RHODUS
CRETA 67
Damascus
CYPRUS 58
Tyrus
Hierosolyma
Raphia
Pelusium
Alexandria
Mare Internum
Cyrene
CYRENE 74
AEGYPTUS 30
limits of Carthaginian Empire c 264 BC
Roman provinces established by 133 BC
Roman provinces established between 133 and 44 BC
independent states
boundary of the Seleucid Kingdom c.125 BC
boundary of the Ptolemaic Kingdom

EUTROPIUS

BREVIARIUM HISTORIAE ROMANAE

EUTROPIUS

ROMA TARİHİNİN ÖZETİ

DOMINO VALENTI MAXIMO

PERPETUO AUGUSTO

Res Romanas ex voluntate mansuetudinis tuae ab urbe condita ad nostram memoriam, quae in negotiis vel bellicis vel civilibus eminebant, per ordinem temporum brevi narratione collegi strictim, additis etiam iis, quae in principum vita egregia exstiterunt, ut tranquillitatis tuae possit mens divina laetari, prius se illustrium virorum facta in administrando imperio secutam, quam cognosceret lectione.

İMPARATOR VALENS MAXIMUS PERPETUUS AUGUSTUS'A

Merhametinize sığınarak kentin kuruluşundan günümüze kadar gerçekleşen savaşlarda ya da barış dönemlerinde tutulan kayıtlarda Roma tarihine ilişkin dikkate değer bazı konuları zaman dizinini gözeterek kısa bir anlatımla kaleme aldım. Ayrıca bunlara bir de özet olarak imparatorların yaşamlarında göze çarpan bazı özellikleri ekledim; öyle ki yüce İmparatorumuzun tanrısal zihni seçkin insanların imparatorluğumuzun yönetimindeyken kazandıkları başarıları okuyup öğrenmeden önce de bu başarıların ardından gitmiş olduğunu öğrenmekten sevinç duysun.

LIBER PRIMUS

ARGUMENTUM

1. Urbis Romae origo Romulo conditore. 2-8. Septem regum Romanorum mores, instituta et res gestae. 9. Mutata imperii forma exacto Tarquinio Superbo, rege ultimo, et substituta consulum dignitas. 10. Bellum a Tarquinio Superbo motum, 11. Porsena, Etruscorum rege, iuvante. Bellum cum Sabinis. 12. Dictaturae origo. 13. Populi seditio et orta inde tribunicia potestas. 14. Victoria de Volscis, qui, ante a Tarquinio Superbo victi, bellum reparaverant. 15. Coriolanus urbi, unde expulsus erat, bellum infert, Volscorum opibus adiutus, sed matris uxorisque fletu et deprecatione superatus recedit. 16. Fabiorum pugna cum Veientibus et caedes. Census civium. 17. Quintii Cincinnati dictatoris vitae ratio et res fortiter gestae. 18. Decemvirorum imperium. 19. Decemvirorum imperium. 19. Bellum cum Fidenatibus, Veientibus et Volscis. 20. Bellum Gallicum.

1. Romanum imperium, quo neque ab exordio ullum fere minus, neque incrementis toto orbe amplius humana potest memoria recordari, a

KONUNUN ÖZETİ

1. Roma kentinin kuruluşu ve kurucusu Romulus. 2-8. Roma'nın yedi kralının karakteri, kurdukları kurumlar ve yaptıkları işler. 9. Son kral Tarquinius Superbus'un kovulmasıyla birlikte yönetimin değişen yüzü ve *consul*'ların atanması. 10. Tarquinius Superbus tarafından başlatılan savaş. 11. Etrüsklerin kralı Porsena'nın verdiği destek. Sabinlerle savaş. 12. Diktatörlüğün başlangıcı. 13. Halk isyanı ve buradan hareketle *tribunus*'luğun[1] doğuşu. 14. Evvelce Tarquinius Superbus tarafından yenilgiye uğratılan Volskların yeniden savaşa başlamaları ve onlara karşı elde edilen zafer. 15. Coriolanus'un Volskların desteğini alarak sürgün edildiği ülkesine savaş açması; annesinin ve kız kardeşinin gözyaşlarına ve yakarışlarına yenik düşüp geri çekilmesi. 16. Fabiusların Veientes ile savaşı ve katliamları. Nüfus sayımı. 17. *Dictator* Quintius Cincinnatus'un yaşam öyküsü ve cesurca yaptığı işler. 18. *Decemviri*'nin[2] yönetimi. 19. Fidenates, Veientes ve Volsklarla savaşlar. 20. Gallia savaşı.

1. Roma İmparatorluğunun başlangıcı Romulus'a dayanır. İnsan belleğinin başlangıçta onun kadar küçük, dünyaya yayıldığı andan itibaren de onun kadar büyük başka bir imparatorluk anımsaması mümkün değildir.

Romulo exordium habet, qui Reae Silviae, Vestalis virginis, filius et, quantum putatus est, Martis cum Remo fratre uno partu editus est. Is cum inter pastores latrocinaretur, octodecim annos natus, urbem exiguam in Palatino monte constituit XI Kal. Maii, Olympiadis sextae anno tertio, post Troiae excidium, ut qui plurimum minimumque tradunt, trecentesimo nonagesimo quarto.

II. (I.) Condita civitate, quam ex nomine suo Romam vocavit, haec fere egit. Multitudinem finitimorum in civitatem recepit, centum ex senioribus legit, quorum consilio omnia ageret, quos senatores nominavit propter senectutem. Tum, cum uxores ipse et populus suus non haberent, invitavit ad spectaculum ludorum vicinas urbi Romae nationes atque earum virgines rapuit. Commotis bellis propter raptarum iniuriam, Caeninenses vicit, Antemnates, Crustuminos, Sabinos, Fidenates, Veientes. Haec omnia oppida urbem cingunt. Et cum orta subito tempestate non comparuisset, anno regni tricesimo septimo ad deos transisse creditus est et consecratus. Deinde Romae per quinos dies senatores imperaverunt et his regnantibus annus unus completus est.

AU 39 III. (II.) Postea Numa Pompilius rex creatus est, qui bellum quidem nullum gessit, sed non minus

Romulus bir inanışa göre Vesta rahibesi Rhea Silvia ile Mars'ın oğludur; erkek kardeşi Remus'la birlikte bir batında dünyaya gelmiştir. Romulus çobanlar arasında haydutça bir yaşam sürerken, onsekiz yaşına geldiğinde, 21 Nisanda, altıncı Olimpiyatların üçüncü yılında, Troia'nın çöküşünden sonra yaklaşık üç yüz doksan dördüncü yılda Palatium Tepesinde küçük bir kent kurdu.

II. (I.) Kendi adından hareketle Roma adını verdiği kenti kurduktan sonra, başlıca şu işleri gerçekleştirdi. Sınır komşularının çoğunu kente kattı, yaşlılar arasından her şeyi öğütlerine göre yöneteceği yüz kişi seçti, yaşlılıklarından dolayı onlara *senator*[3] ismini verdi. O zamanlarda kendisinin de eşi yoktu, halkının da; bu nedenle komşu kavimleri Roma kentine, gösterilere davet etti ve o arada onların genç kadınlarını kaçırdı. Kadınların kaçırılmasının yarattığı rezalet sonucunda savaşlar patlak verince, Caeninenses'i, Antemnates'i, Crustumini'yi Sabinleri, Fidenates'i ve Veientes'i ele geçirdi. Bütün bu kavimlerin yaşadığı kasabalar kentin[4] çevresine yayılmıştır. Romulus krallığının otuz yedinci yılında, aniden çıkan bir fırtına sonrasında bir daha ortalıklarda görünmeyince, onun tanrı katına yükseldiğine inanıldı ve böylece tanrılaştırıldı. Ardından, *senator*'lar beşer günlük aralarla Roma'da yöneticilik yaptı ve böylece onların yönetimi altında bir yıl geçti.

III. (II.) Daha sonra Numa Pompilius kral seçildi, hiçbir savaşa katılmasa da kente Romulus kadar iyiliği dokun-

civitati quam Romulus, profuit. Nam et leges Romanis moresque constituit, qui consuetudine proeliorum iam latrones ac semibarbari putabantur, et annum descripsit, in decem menses prius sine aliqua computatione confusum, et infinita Romae sacra ac templa constituit. Morbo decessit quadragesimo tertio imperii anno.

AU 82 IV. (III.) Huic successit Tullus Hostilius. Hic bella reparavit, Albanos vicit, qui ab urbe Roma XII. miliario sunt, Veientes et Fidenates, quorum alii sexto miliario absunt ab urbe Roma, alii octavo decimo, bello superavit, urbem ampliavit, adiecto Caelio monte. Cum triginta et duos annos regnasset, fulmine ictus cum domo sua arsit.

AU 114 V. (IV.) Post hunc Ancus Marcius, Numae ex filia nepos, suscepit imperium. Contra Latinos dimicavit, Aventinum montem civitati adiecit et Ianiculum, apud ostium Tiberis civitatem supra mare sexto decimo miliario ab urbe Roma condidit. Vicesimo quarto anno imperii morbo periit.

AU 138 VI. (V.) Deinde regnum Priscus Tarquinius accepit. Hic numerum senatorum duplicavit, circum Romae aedificavit, ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent. Vicit idem etiam Sabinos et non parum agrorum, sublatum isdem, urbis Romae territorio iunxit, primusque triumphans urbem intravit. Muros fecit et cloacas, Capitolium inchoavit. Tricesimo octavo

du. Çünkü savaş alışkanlıkları yüzünden o zamana değin haydut ve yarı barbar olarak görülen Romalılar için yasalar ve töreler oluşturduğu gibi, daha önceleri herhangi bir şekilde hesaplanıp düzenlenmemiş yılı on aya böldü, ardından Roma'da sayısız kutsal alan ve tapınak inşa etti. Yönetiminin kırk üçüncü yılında hastalanarak yaşamını yitirdi.

IV. (III.) Ardından Tullus Hostilius yönetimi devraldı. Tullus savaşları yeniden canlandırdı, Roma'ya on iki mil[5] uzaklıkta yaşayan Albani'yi yendi, ardından Veientes ve Fidenates'e de savaşta üstün geldi, bunlardan biri kente altı mil[6] uzaklıkta, diğeri on sekiz mil[7] uzaklıkta bulunuyordu. Caelius Tepesini de alarak kentin sınırlarını genişletti. Otuz iki yıl hüküm sürdükten sonra, yıldırım çarpması sonucu eviyle birlikte kendisi de yandı.

V. (IV.) Onun ardından Numa'nın kızından olma torunu Ancus Marcius yönetimi ele geçirdi. Marcius Latinlere karşı savaştı, Aventinus ve Ianiculum tepelerini kente kattı, Tiber Nehrinin ağzında, deniz seviyesinden yüksekte, Roma'dan onaltı mil uzaklıkta bir kent kurdu.[8] Yönetiminin yirmi dördüncü yılında hastalanarak öldü.

VI. (V.) Sonra krallığı Priscus Tarquinius devraldı. Tarquinius *senator*'ların sayısını iki katına çıkardı, Roma'da bir *circus*[9] inşa etti, zamanımıza kadar gelen Roma oyunlarını düzenledi. Sabinleri yendi ve onlardan ele geçirdiği epeyce bir toprağı Roma'nın topraklarına kattı ve büyük bir zaferle kente ilk o girdi. Surlar ve kanalizasyonlar inşa etti, Capitolium'un[10] temelini attı. Yönetiminin

imperii anno per Anci filios occisus est, regis eius, cui ipse successerat.

AU 176 VII. (VI.) Post hunc Servius Tullius suscepit imperium, genitus ex nobili femina, captiva tamen et ancilla. Hic quoque Sabinos subegit, montes tres, Quirinalem, Viminalem, Esquilinum, urbi adiunxit, fossas circa murum duxit. Primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sub eo Roma omnibus in censum delatis habuit capita LXXXIII milia civium Romanorum cum iis, qui in agris erant. Occisus est XLV. imperii anno scelere generi sui Tarquinii, filii eius regis, cui ipse successerat, et filiae, quam Tarquinius habebat uxorem.

AU 220 VIII. (VII.) Lucius Tarquinius Superbus, septimus atque ultimus regum, Volscos, quae gens ad Campaniam euntibus non longe ab urbe est, vicit, Gabios civitatem et Suessam Pometiam subegit, cum Tuscis pacem fecit et templum Iovi in Capitolio aedificavit. Postea Ardeam oppugnans, in octavo decimo miliario ab urbe Roma positam civitatem, imperium perdidit. Nam cum filius eius, et ipse Tarquinius iunior, nobilissimam feminam Lucretiam, eandemque pudicissimam, Collatini uxorem, stuprasset, eaque de iniuria marito et patri et amicis questa fuisset, in omnium conspectu se occidit. Propter quam causam Brutus, parens et ipse Tarquinii, populum concitavit et

otuz sekizinci yılında, tahtı devraldığı kral Ancus'un oğulları tarafından öldürüldü.

İÖ 577 VII. (VI.) Onun ardından Servius Tullius yönetimi ele geçirdi; Tullius bir savaş esiri ve köle olmasına rağmen soylu doğumlu bir kadının oğluydu. O da Sabinleri bozguna uğrattı, üç tepeyi –Quirinalis, Viminalis, Esquiliae– kente kattı, surların etrafına hendekler kazdı. O zamana kadar dünyanın hiçbir yerinde bilinmeyen nüfus sayımını ilk o gerçekleştirdi. Tullius'un hükümdarlığı altındaki herkes nüfus sayımına katıldı ve kırsal alanlarda yaşayanlarla birlikte Roma'da seksen üçbin Roma vatandaşı belirlendi. Yönetiminin kırkbeşinci yılında, yerine geçtiği önceki kralın oğlu, kendisinin de damadı olan Tarquinius Superbus ve bu Tarquinius'la evli olan öz kızının tasarladığı bir cinayete kurban gitti.

İÖ 535 VIII. (VII.) Yedinci ve son kral Lucius Tarquinius Superbus, Roma'dan çok uzakta olmayan, Campania yolu üzerinde yaşayan Volsk kavmini yendi, Gabii'nin kasabalarını ve Suessa Pometia'yı fethetti. Etrüsklerle barış yaptı ve Capitolium Tepesinde Iupiter tapınağını inşa etti. Daha sonra Roma'dan onsekiz mil[11] uzaklıkta kurulmuş bir kasabayı, Ardea'yı kuşattığı sırada tahtından oldu. Çünkü adı Tarquinius olan küçük oğlu, soylu ve iffetli bir kadın olan Collatinus'un karısı Lucretia'ya tecavüz etmiş; kadın da maruz kaldığı bu rezaleti kocasına, babasına ve arkadaşlarına anlatmış, sonra da herkesin gözü önünde kendisini öldürmüştü. Bu olayı fırsat bilen Tarquinius'un akrabası Brutus halkı kışkırttı ve Tarqui-

Tarquinio ademit imperium. Mox exercitus quoque eum, qui civitatem Ardeam cum ipso rege oppugnabat, reliquit; veniensque ad urbem rex portis clausis exclusus est, cumque imperasset annos viginti quinque, cum uxore et liberis suis fugit. Ita Romae regnatum est per septem reges annis ducentis quadraginta tribus, cum adhuc Roma, ubi plurimum, vix usque ad quintum decimum miliarium possideret.

IX. (VIII.) Hinc consules coepere, pro uno rege duo, hac causa creati, ut, si unus malus esse voluisset, alter eum habens potestatem similem coërceret. Et placuit, ne imperium longius, quam annuum haberent, ne per diuturnitatem potestatis insolentiores redderentur, sed civiles semper essent, qui se post annum scirent futuros esse privatōs. Fuerunt igitur anno primo expulsis regibus consules L. Iunius Brutus, qui maxime egerat, ut Tarquinius pelleretur, et Tarquinius Collatinus, maritus Lucretiae. Sed Tarquinio Collatino statim sublata est dignitas. Placuerat enim, ne quisquam in urbe remaneret, qui Tarquinius vocaretur. Ergo accepto omni patrimonio suo ex urbe migravit, et loco ipsius factus est L. Valerius Publicola consul.

X. (IX.) Commovit tamen bellum urbi Romae rex Tarquinius, qui fuerat expulsus, et collectis multis gentibus, ut in regnum posset restitui, dimicavit

nius'u tahtından etti. Bunun üzerine krallarıyla birlikte Ardea'yı kuşatmakta olan ordusu da onu terk etti; geri döndüğünde de Roma'nın kapıları yüzüne kapanmış olduğundan dışarıda kaldı. Yirmi beş yıllık hükümdarlık yaşamından sonra karısı ve çocuklarıyla birlikte kentten kaçtı. Böylece iki yüz kırk üç yılda Roma'da yedi kral hüküm sürdü, oysa Roma henüz en fazla on beş millik[12] bir alana hâkimdi.

IX. (VIII.) Bundan sonra bir kral yerine iki *consul*[13] seçildi. *Consul*'lardan biri adaletsiz davranmaya eğilimliyse, aynı yetkiye sahip olan diğeri onu denetleyebilsin diye bu yola başvuruldu. Ayrıca uzun süreli iktidarla güç kazanıp küstahlaşmasınlar, bir yıl sonra sade bir vatandaş olacaklarını bilip saygılarını yitirmesinler diye yetkelerinin bir yıldan daha fazla olmaması kararlaştırıldı. Böylece kral ve ailesinin sürülmesinden sonraki ilk yıl, Tarquinius'un kovulmasında özellikle etkin olan Lucius Iunius Brutus ve Lucretia'nın kocası Tarquinius Collatinus *consul* oldular. Ancak Tarquinius Collatinus hemen görevden alındı. Çünkü Tarquinius adını taşıyan hiç kimsenin kentte kalmaması gerektiğine karar verilmişti. Bu yüzden, Tarquinius Collatinus bütün malını mülkünü toplayıp Roma'dan göç etti, yerine Valerius Publicola *consul* seçildi.

X. (IX.) Ama kral Tarquinius Roma'dan kovulmasının ardından kente savaş açtı ve pek çok halkı da yanına alıp tahta yeniden oturabilmek için uğraştı. İlk savaşta

In prima pugna Brutus consul et Aruns, Tarquinii filius, in vicem se occiderunt, Romani tamen ex ea pugna victores recesserunt. Brutum matronae Romanae, defensorem pudicitiae suae, quasi communem patrem, per annum luxerunt. Valerius Publicola Sp. Lucretium Tricipitinum collegam sibi fecit, Lucretiae patrem, quo morbo mortuo, iterum Horatium Pulvillum collegam sibi sumpsit. Ita primus annus quinque consules habuit, cum Tarquinius Collatinus propter nomen urbe cessisset, Brutus in proelio perisset, Sp. Lucretius morbo mortuus esset.

AU 246

XI. (X.) Secundo quoque anno iterum Tarquinius ut reciperetur in regnum, bellum Romanis intulit, auxilium ei ferente Porsena, Tusciae rege, et Romam paene cepit. Verum tum quoque victus est. Tertio anno post reges exactos Tarquinius, cum suscipi non posset in regnum, neque ei Porsena, qui pacem cum Romanis fecerat, praestaret auxilium, Tusculum se contulit, quae civitas non longe ab urbe est, atque ibi per quattuordecim annos privatus cum uxore consenuit. Quarto anno post reges exactos, cum Sabini Romanis bellum intulissent, victi sunt et de his est triumphatum. Quinto anno Valerius ille, Bruti collega et quater consul, fataliter mortuus est, adeo pauper, ut collatis a populo nummis sumptum habuerit sepulturae. Quem matronae sicuti Brutum annum luxerunt.

AU 246
AU 247
AU 251

consul Brutus ve Tarquinius'un oğlu Aruns birbirlerini öldürdüler, buna rağmen Romalılar bu savaştan galip ayrıldılar. Romalı kadınlar iffetlerinin koruyucusu Brutus için sanki ortak atalarıymış gibi bir yıl boyunca yas tuttular. Valerius Publicola, Lucretia'nın babası Spurius Lucretius Tricipitinus'u meslektaşı yaptı [İÖ 507]. Lucretius hastalanarak ölünce, meslektaş olarak bu kez Horatius Pulvillus'u seçti. Böylece Tarquinius Collatinus adı yüzünden kentten ayrıldığı, Brutus savaşta telef olduğu, Spurius Lucretius ise hastalıktan öldüğü için ilk yıl beş *consul* iş başına gelmiş oldu.

XI. (X.) İkinci yılda, Tarquinius krallığı geri almak için Romalılara yeniden savaş açtı, bu kez Etrüsk kralı Porsena'nın desteğini aldığından Roma'yı az kalsın ele geçiriyordu. Ama tam da o sırada yenildi. Krallar sürüldükten sonra üçüncü yılda Tarquinius krallığı ele geçiremediği ve Romalılarla barış yapan Porsena kendisine yardım etmediği için, kentten uzak olmayan Tusculum'a çekildi ve orada sade bir vatandaş olarak karısıyla birlikte ondört yıl yaşadı. Krallığın devrilmesinden sonraki dördüncü yılda, Sabinler Romalılara savaş açtılar ve bozguna uğradılar; bu kez onlara karşı kesin bir zafer kazanılmış oldu. Beşinci yılda, Brutus'un meslektaşı ve dört kez *consul* olan Valerius eceliyle öldü, öyle fakirdi ki cenaze masrafları halktan toplanan paralarla karşılandı. Romalı kadınlar Brutus'a nasıl yas tuttularsa ona da bir yıl boyunca yas tuttular.

XII. (XI.) Nono anno post reges exactos, cum gener Tarquini ad iniuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum, nova Romae dignitas est creata, quae dictatura appellatur,
AU maior quam consulatus. Eodem anno etiam ma-
253 gister equitum factus est, qui dictatori obsequeretur. Neque quicquam similius potest dici, quam dictatura antiqua huic imperii potestati, quam nunc tranquillitas vestra habet, maxime cum Augustus quoque Octavianus, de quo postea dicemus, et ante eum Caius Caesar sub dictaturae nomine atque honore regnaverint. Dictator autem Romae primus fuit Larcius, magister equitum primus Sp. Cassius.

AU XIII. (XII.) Sexto decimo anno post reges exactos
260 seditionem populus Romae fecit, tamquam a senatu atque consulibus premeretur. Tum et ipse sibi tribunos plebis, quasi proprios iudices et defensores, creavit, per quos contra senatum et consules tutus esse posset.

AU XIV. Sequenti anno Volsci bellum reparaverunt,
261 et victi acie etiam Coriolos civitatem, quam habebant optimam, perdiderunt.

AU XV. (XIII.) Octavo decimo anno postquam reges
264 eiectos expulsus ex urbe Q. Marcius, dux Romanorum, qui Coriolos ceperat, Volscorum civitatem, ad ipsos Volscos contendit iratus, et auxilia contra Romanos accepit, Romanosque saepe vicit. Usque ad quintum miliarium urbis

XII. (XI.) Krallığın devrilmesinden sonraki dokuzuncu yılda, Tarquinius'un damadı kayınpederine yapılan haksızlığın intikamını almak için büyük bir ordu toplayınca Roma'da *dictatura* adı verilen, *consul*'luktan daha önemli yeni bir görev oluşturuldu. Ayrıca aynı yıl *dictator*'a[14] her dediğini yapan bir *magister equitum*[15] atandı. Daha sonra kendisinden söz edeceğimiz özellikle Augustus Octavianus ve ondan önce Gaius Caesar'ın *dictator* unvanıyla ve derecesiyle yönettikleri eski diktatörlük yüce şahsınızın[16] şu an sahip olduğu imparatorluk yetkesiyle kıyaslanamaz bile. Roma'nın ilk *dictator*'u Larcius, ilk *magister equitum*'u ise Spurius Cassius idi.

XIII. (XII.) Krallığın feshedilmesinden sonraki onaltıncı yılda, halk *senatus* ve *consul*'lar tarafından ezildikleri gerekçesiyle Roma'da isyan çıkardı. Daha sonra *senatus* ve *consul*'laıa karşı kendi güvenliklerini sağlayabilmek adına, kendi yargıçları ve haklarının savunucuları olarak bir *tribuni plebis*[17] seçtiler.

XIV. Ertesi yıl, Volsklar Romalılara karşı yeni bir savaş başlattı, ama cephede yenilince en iyi kentleri Corioli de ellerinden gitti.

XV. Kraliyet ailesinin sürgününden sonraki onsekizinci yılda, Volskların kenti Corioli'yi alan Romalıların komutanı Quintius Marcius kentten kovulunca öfkeye kapılıp doğru Volsklara gitti ve Romalılara karşı onlardan destek aldı. Romalıları birkaç kez yendi, kentin beş mil uza-

accessit, oppugnaturus etiam patriam [suam], legatis, qui pacem petebant, repudiatis, nisi ad eum mater Veturia et uxor Volumnia ex urbe venissent, quarum fletu et deprecatione superatus removit exercitum. Atque hic secundus post Tarquinium fuit, qui dux contra patriam suam esset.

AU 275 XVI. (XIV.) Caesone Fabio et Tito Virginio coss. trecenti nobiles homines, qui ex Fabia familia erant, contra Veientes bellum soli susceperunt, promittentes senatui et populo per se omne certamen implendum. Itaque profecti, omnes nobiles et qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent, in proelio conciderunt. Unus omnino superfuit ex tanta familia, qui propter aetatem puerilem duci non potuerat ad pugnam.

AU 295 XVII. Post haec census in urbe habitus est et inventa sunt civium capita CXIX milia CCCXIX. (XV.) Sequenti anno, cum in Algido monte, ab urbe duodecimo ferme miliario, Romanus obsideretur exercitus, L. Quintius Cincinnatus dictator est factus, qui agrum quattuor iugerum possidens AU 296 manibus suis colebat. Is cum in opere et arans esset inventus, sudore deterso togam praetextam accepit et caesis hostibus liberavit exercitum.

AU 302 XVIII. (XVI.) Anno trecentesimo et altero ab urbe condita imperium consulare cessavit et pro duobus consulibus decem facti sunt, qui summam

ğına kadar yaklaştı, barış isteyen elçileri geri çevirdi; Roma'dan annesi Veturia ve karısı Volumnia yanına gelmeselerdi neredeyse kendi vatanına hücüm edecekti. Neyse ki onların gözyaşlarına ve yakarışlarına dayanamayıp ordusunu geri çekti. Tarquinius'tan sonra vatanına karşı bir savaşa komutanlık eden ikinci kişi Quintius Marcius oldu.

XVI. (XIV.) Caeso Fabius ve Titus Virginius'un *consul*'luklarında, Fabius sülalesinden üç yüz soylu Veientes'e karşı tek başlarına savaşa giriştiler ve bütün çarpışmaları durduracaklarına dair *senatus*'a ve halka söz verdiler. Böylece yola çıktılar, ama her biri tek tek koskoca bir orduya kumanda edebilecek kadar seçkin olan bu soyluların hepsi savaşta öldü. O büyük aileden kala kala bir kişi kaldı hayatta; o da zaten yaşının küçük olmasından dolayı savaşa götürülmemişti.

XVII. Bu olaylardan sonra kentte bir nüfus sayımı yapıldı ve bu sayımda vatandaşların sayısı yüz on dokuz bin üçyüz ondokuz olarak belirlendi. (XV.) Ertesi yıl Roma ordusu kentten aşağı yukarı on iki mil[18] uzaklıktaki Algidus Dağında ablukaya alınınca Quintius Cincinnatus *dictator* tayin edildi; kendi elleriyle ekip biçtiği dört dönümlük[19] bir araziye sahipti bu adam. Cincinnatus işinin başında saban sürerken bulundu; alnının terini sildi, *toga praetexta*'sını[20] giydi ve düşmanı yok edip orduyu özgürlüğüne kavuşturdu.

XVIII. (XVI.) Kentin kuruluşundan sonraki üç yüz ikinci yılda *consul*'luk yönetimi sona erdi ve iki *consul* yerine

potestatem haberent, decemviri nominati. Sed cum primo anno bene egissent, secundo unus ex iis, Appius Claudius, Virginii cuiusdam, qui honestis iam stipendiis contra Latinos in monte Algido militabat, filiam virginem corrumpere voluit, quam pater occidit, ne stuprum a decemviro sustineret, et regressus ad milites movit tumultum. Sublata est decemviris potestas ipsique damnati sunt.

AU 317 XIX. (XVII.) Anno trecentesimo decimo quinto ab urbe condita Fidenates contra Romanos rebellaverunt. Auxilium his praestabant Veientes et rex Veientium Tolumnius. Quae ambae civitates tam vicinae urbi sunt, ut Fidenae sexto, Veientes XVIII. miliario absint. Coniunxerunt se his et Volsci. Sed Mamerco Aemilio dictatore et L. Quintio Cincinnato magistro equitum victi etiam regem perdiderunt. Fidenae captae et excisae.

AU 349 XX. (XVIII.) Post XX deinde annos Veientani rebellalaverunt. Dictator contra ipsos missus est Furius Camillus, qui primum eos vicit acie, mox

AU 359 etiam civitatem diu obsidens cepit, antiquissimam Italiae atque ditissimam. Post eam cepit et Falis-

AU 361 cos, non minus nobilem civitatem. Sed commota est ei invidia, quasi praedam male divisisset,

AU 364 damnatusque ob eam caussam et expulsus civitate est. Statim Galli Senones ad urbem venerunt et victos Romanos undecimo miliario a Roma

üstün bir yetkiyle donatılmış *decemviri*[21] adı verilen on kişi atandı. Bunlar ilk yıl onurlu bir yönetim sergiledikleri halde, ikinci yıl içlerinden Appius Claudius, o dönemde Algidus Dağında Latinlere karşı şerefli bir askeri hizmet yürüten Virginius'un kızına tecavüze yeltendi. Babası bir *decemvir*'in iffetine sürdüğü lekeyle yaşamasın diye kızını kendi elleriyle öldürdü. Sonra askerlerinin yanına geri döndü ve isyan çıkardı. Bu olayın ardından, yetki *decemviri*'nin elinden alındı ve hepsi mahkûm edildi.

XIX. (XVII.) Kentin kuruluşundan sonraki üç yüz on beşinci yılda, Fidenates Romalılara başkaldırdı. Veientes ve Veientes'in kralı Tolumnius onlara yardım ediyordu. Bu iki kent Roma'ya çok yakındı; Fidenae altı,[22] Veii ise sadece on sekiz mil[23] uzaktaydı. Volsklar da güçlerini onlarınkiyle birleştirdi. Ama *dictator* Mamercus Aemilius ve *magister equitum olan* Lucius Quintius Cincinnatus tarafından bozguna uğratıldılar, krallarını bile yitirdiler. Fidenae işgal edildi ve yerle bir edildi.

XX. (XVIII.) Yirmi yıl sonra Veientes başkaldırdı. Furius Camillus *dictator* olarak gönderildi; onları önce savaşta bozguna uğratan, sonra da uzun süre abluka altına alan Camillus sonunda Italia'nın bu en eski ve en zengin kentini ele geçirdi. Daha sonra bu kent kadar ünlü bir başka kenti, Falisci'yi de aldı. Ama ganimeti haksız dağıttığı gerekçesiyle halkın nefretini kazandı, bu yüzden mahkûm edildi ve kentten sürüldü. Bu olaydan hemen sonra Galliah Senones kente geldi, Roma'dan on bir mil[24] uzaklık-

apud flumen Alliam secuti etiam urbem occupaverunt. Neque defendi quidquam nisi Capitolium, potuit, quod cum diu obsedissent et iam
AU Romani fame laborarent, a Camillo, qui in vicina
365 civitate exulabat, Gallis superventum est gravissimeque victi sunt. Postea tamen accepto etiam auro, ne Capitolium obsiderent, recesserunt, sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod iis datum fuerat, et omnia, quae ceperant, militaria signa revocaret. Ita tertio triumphans
AU urbem ingressus est et appellatus secundus
365 Romulus, quasi et ipse patriae conditor.

ta, Allia Nehri yakınlarında bozguna uğrattığı Romalıların peşine düşüp kenti işgal etti. Roma'da Capitolium dışında hiçbir yer onlara direnç gösteremedi. Gallialılar kenti uzun süre abluka altına aldı; Romalılar açlıkla tam burun buruna gelmişken, Gallialılar komşu bir kentte sürgün hayatı yaşayan Camillus tarafından gafil avlandılar ve ağır kayıplar verdiler. Her şeye karşın sonradan gelip Capitolium'u kuşatma tehtidiyle altın istediler ve ancak ondan sonra geri çekildiler. Bu olayın ardından Camillus onların peşine düştü ve bu halkı öyle perişan etti ki hem onlara verilen altını hem de onların eline geçen bütün askeri sancakları geri almayı başardı. Böylece üçüncü kez büyük bir zaferle kente girdi; kentin kurucusuymuş gibi ikinci Romulus adını aldı.

LIBER SECUNDUS

ARGUMENTUM

1. Tribuni militares consulari potestate pro duobus consulibus creantur. Camillus Volcos, Aequos et Sutrinos, 2. Quintius Cincinnatus Praenestinos vincit. 3. In locum tribunorum militarium consulari potestate succedunt rursus consules. 4. Camilli mors et laus. 5. Gallorum in Italiam irruentium fuga. 6. Census iterum habetur. M. Valerius in singulari certamine Gallum vincit. 7. Bellum contra Latinos prospere gestum. 8.9. Variae Samnitium clades, quibus diuturnum illud bellum sublatum est. 10. Victoria de Gallis illorumque sociis Tuscis et Samnitibus. 11-14. Bellum Tarentinum et cum Pyrrho, Epiri rege, Italis multis sociis. 15. Ptolemaeus Aegypti rex legatos Romam mittit. 16. Piscentes vincuntur. 17. et Sallentini. 18-28. Census civium. Bellum Punicum primum eiusque diversae vices.

1. Anno trecentesimo sexagesimo quinto ab urbe condita, post captam autem primo, dignitates
AU mutatae sunt, et pro duobus consulibus facti tri-
311 buni militares consulari potestate. Hinc iam coepit Romana res crescere. Nam Camillus eo anno Volscorum civitatem, quae per septuagint

İKİNCİ KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1. İki *consul* yerine *consul*'luk yetkisiyle donanmış *tribunus militaris*'leri[25] seçimi. Camillus'un Volskları, Aequi ve Sutrini'yi yenilgiye uğratması 2. Quintius Cincinnatus'un Praenestini'yi bozguna uğratması 3. *Tribuni militares* yerine *consul*'luk yetkisini yeniden *consul*'ların üstlenmesi. 4. Camillus'un ölümü ve ona yapılan övgü. 5. Italia'ya saldıran Gallialıların kaçışı. 6. Yeni bir nüfus sayımı. Marcus Valerius'un tek bir çarpışmayla Gallus'u yenmesi. 7. Latinlere karşı yürütülen başarılı savaş. 8-9. Samnitlerin uzun bir savaşı sona erdiren çeşitli yenilgileri. 10. Gallialılara ve bağlaşıkları Etrüsklere ve Samnitlere karşı kazanılan zafer. 11-14. Tarentium savaşı, Epirus kralı Pyrrhus ve Italialı bağlaşıklarıyla yapılan savaş. 15. Mısır kralı Ptolemaeus'un Roma'ya elçiler göndermesi. 16. Picentes'in bozguna uğratılması. 17. Sallentini'nin de bozguna uğratılması. 18-28. Nüfus sayımı. Birinci Kartaca Savaşı ve değişen şartlar.

1. Kentin kuruluşundan sonraki üç yüz altmış beşinci, ele geçirilişinden sonraki birinci yılda toplumsal görevlerde değişiklikler oldu ve iki *consul* yerine *consul*'luk yetkisiyle donanan *tribunus militaris*'ler oluşturuldu. Roma devleti artık iyice büyümeye başlamıştı. Nitekim Camillus yetmiş yıldır savaşmakta olan Volskların kentini o yıl

annos bellum gesserat, vicit et Aequorum urbem et Sutrinorum omnibus deletis earundem exercitibus occupavit et tres simul triumphos egit.

AU 375 II. Titus etiam Quintius Cincinnatus Praenestinos, qui usque ad urbis Romae portas cum bello venerant, persecutus ad flumen Alliam vicit, octo civitates, quae sub ipsis agebant, Romanis adiunxit, ipsum Praenesten adgressus in deditionem accepit. Quae omnia ab eo gesta sunt viginti diebus, triumphusque ipsi decretus.

AU 379 385 III. Verum dignitas tribunorum militarium non diu perseveravit. Nam post aliquantum nullo placuit fieri, et quadriennium in urbe ita fluxit, ut potestates ibi maiores non essent. Resumpserunt tamen tribuni militares consulari potestate iterum dignitatem et triennio perseveraverunt.

389 Rursus consules facti.

AU 390 IV. (II.) L. Genucio et Q. Servilio coss. mortuus est Camillus. Honor ei post Romulum secundus delatus est.

AU 394 V. T. Quintius dictator adversus Gallos, qui ad Italiam venerant, missus est. Hi ab urbe quarto miliario trans Anienem fluvium consederant. Is nobilissimus de senatoribus iuvenis T. Manlius provocantem Gallum ad singulare certamen progressus occidit, et sublato torque aureo collique suo imposito in perpetuum Torquati et sibi e

ele geçirdi, hem Aequi'nin hem de Sutrini'nin bütün ordularını ortadan kaldırdığı gibi bu kavimlerin kentlerini de işgal etti ve aynı anda üç zafer kutladı.

II. Ayrıca Titus Quintius Cincinnatus savaşarak Roma kentinin kapılarına kadar gelmiş olan Praenestini'yi Allia Nehrine kadar kovalayıp bozguna uğrattı, onların yönetimindeki sekiz kenti Roma topraklarına kattı, Praeneste'ye saldırdı ve teslim aldı. Bütün bu olayları tam yirmi gün içinde gerçekleştirdi, zaferle onurlandırıldı.[26]

III. Ancak *tribunus militaris*'lerin görevi uzun sürmedi. Kısa bir süre sonra kimsenin *tribunus militaris* olarak atanmaması kararlaştırıldı ve daha yüksek yetkilerle donanımlı bir kişi atanmadan kentte böyle dört yıl geçti. Daha sonra, *tribunus militaris*'ler *consul*'luk yetkisiyle donatılarak yeniden başa getirildiler ve üç yıl boyunca hizmet ettiler. Ardından yeniden *consul*'lar atandı.

IV. (II.) Lucius Genucius ve Quintus Servilius'un *consul*'luk ları sırasında Camillus öldü ve Romulus'tan sonra onurlandırılan ikinci kişi oldu.

V. Italia'ya doğru ilerleyen Gallialılara karşı Titus Quintius *dictator* olarak gönderildi. Gallialılar Anio Nehrinin ötesinde kentten dört mil[27] mesafede mevzilenmişlerdi. *Senator*'ların en soylusu olan genç Titus Manlius kendisini teke tek dövüşe çağıran bir Gallialıyı burada katletti ve boynundaki altın zinciri alıp kendi boynuna geçirdi; böylece sonsuza değin hem kendisi hem de ardıl-

AU 394 posteris cognomen accepit. Galli fugati sunt, mo per C. Sulpicium dictatorem etiam victi. No multo post a C. Marcio Tusci victi sunt et VII milia captivorum ex his in triumphum ducta.

AU 404 405 VI. (III) Census iterum habitus est. Et cum Latini qui a Romanis subacti erant, milites praestar nollent, ex Romanis tantum tirones lecti sun factaeque legiones decem, qui modus sexagint vel amplius armatorum milia efficiebat. Parv adhuc Romanis rebus, tanta tamen in re milita virtus erat. Quae cum profectae essent adversu Gallos duce L. Furio, quidam ex Gallis unum e Romanis, qui esset optimus, provocavit. Tum s M. Valerius tribunus militum obtulit, et cu processisset armatus, corvus ei supra dextru bracchium sedit. Mox commissa adversu Gallum pugna idem corvus alis et unguibus Ga oculos verberavit, ne rectum posset aspicere. I a tribuno Valerio interfectus non solum vic riam ei, sed etiam nomen dedit. Nam post idem Corvinus est dictus. Ac propter hoc me tum annorum trium et viginti consul est factus

AU 415 VII. Latini, qui noluerant milites dare, hoc qu que a Romanis exigere coeperunt, ut unus cons ex eorum, alter ex Romanorum populo creare Quod cum esset negatum, bellum contra e susceptum est et ingenti pugna superati sunt de his perdomitis triumphatum est. Statu

ları için Torquatus soyadını[28] aldı. Sonunda, Gallialılar kaçmak zorunda kaldılar, ama çok geçmeden *dictator* Gaius Sulpicius tarafından bozguna uğratıldılar. Hemen ardından Etrüskler de Gaius Marcus tarafından yenilgiye uğradılar. Sekiz bin esir alındı ve zafer alayının önünde yürütüldü.

VI. (III.) Yeniden bir nüfus sayımı yapıldı. Romalılar tarafından boyunduruk altına alınmış olan Latinler asker sağlamayı reddedince sadece Romalılardan acemi askerler toplandı ve on *legio*[29] oluşturuldu, bunlar altmış bin ya da daha fazla silahlı asker ediyordu. Roma'nın sınırları henüz çok geniş olmasa da askerlik alanında çok güçlüydüler. Bu birlikler Lucius Furius'un komutası altında Gallialılara karşı harekete geçince bir Gallialı Romalılar arasından en iyisine meydan okudu. *Tribunus militaris* olan Marcus Valerius düelloyu kabul etmiş, silahlarını kuşanıp meydana çıkıyordu ki sağ koluna bir karga kondu. Tam dövüşeceği sırada bu karga kanatlarıyla ve pençeleriyle doğru dürüst göremesin diye Gallialının gözüne vurmaya başladı. İşte Gallialı, *tribunus*[30] Valerius tarafından böyle öldürüldü. Karga Valerius'a sadece zafer kazandırmakla kalmadı aynı zamanda ona kendi adını da verdi. Çünkü sonradan Valerius'a *Corvus*[31] dendi. Bu başarısından dolayı yirmi üç yaşında *consul* yapıldı.

VII. Latinler asker vermedikleri gibi bir de Roma halkından, bir *consul*'un kendi aralarından, diğerinin ise Romalılardan seçilmesini talep etmeye başladılar. Bu talepleri reddedilince Romalılara savaş açtılar ve büyük bir çatışma sonucunda yenildiler. Latinlerin boyunduruk altına alınması büyük bir zaferle kutlandı. Zaferin sağlan-

AU 417 consulibus ob meritum victoriae in Rostris positae sunt. Eo anno etiam Alexandria ab Alexandro Macedone condita est.

VIII. Iam Romani potentes esse coeperunt. Bellum enim in centesimo et tricesimo fere miliario ab urbe apud Samnitas gerebatur, qui medii sunt inter Picenum, Campaniam et Apuliam. L. AU 430 Papirius Cursor cum honore dictatoris ad id bellum profectus est. Qui cum Romam redisset, Q. Fabio Maximo, magistro equitum, quem apud exercitum reliquit, praecepit, ne se absente pugnaret. Ille occasione reperta felicissime dimicavit et Samnitas delevit. Ob quam rem a dictatore capitis damnatus, quod se vetante pugnasset, ingenti favore militum et populi liberatus est, tanta Papirio seditione commota, ut paene ipse interficeretur.

AU 433 IX. Postea Samnites Romanos T. Veturio et Sp. Postumio coss. apud Furculas Caudinas angustiis locorum conclusos ingenti dedecore vicerunt et sub iugum miserunt. Pax tamen a senatu et populo soluta est, quae cum ipsis propter AU 434 necessitatem facta fuerat. Postea Samnites victi sunt a L. Papirio consule, septem milia eorum sub AU 422 iugum missa. Papirius primus de Samnitibus triumphavit. Eo tempore Appius Claudius censor AU Aquam Claudiam induxit et viam Appiam

masındaki hizmetlerinden dolayı *consul*'ların heykelleri *Rostra*'ya[32] kondu. Ayrıca o yıl Macedonialı Alexander[33] tarafından Alexandria kuruldu.

VIII. Romalılar git gide güçlenmeye başlamışlardı. Çünkü artık kentten yaklaşık yüz otuz mil[34] uzaklıkta, Picenum, Campania ve Apulia arasında merkezi bir konum da yerleşik olan Samnitlerle savaşıyorlardı. Lucius Papirius Cursor *dictator* rütbesiyle bu savaşa katıldı. Roma'ya dönerken, ordusunun başında bıraktığı dönemin *magister equitum*'u Quintus Fabius Maximus'u kendisinin yokluğunda savaşmaması için uyardı. Ama Maximus fırsatını bulup son derece başarılı bir şekilde çarpıştı ve Samnitleri tümüyle bozguna uğrattı. Bunun üzerine yasaklandığı halde savaştığı için *dictator* tarafından ölüm cezasına mahkûm edildi, ama askerlerin ve halkın büyük desteğiyle serbest bırakıldı. Papirus ise öyle büyük bir isyana maruz kaldı ki, az kalsın öldürülüyordu.

IX. Ardından Titus Veturius ve Spurius Postumius'un *consul*'lukları sırasında Samnitler Romalıları Furculae Caudinae'da dar bir geçide sıkıştırıp rezil şekilde yenilgiye uğrattılar ve esarete zorladılar. Ama onlarla sırf zorunluluk yüzünden yapılan barış antlaşması *senatus* ve halk tarafından feshedildi. Sonra *consul* Lucius Papirius tarafından bozguna uğratıldılar ve onlardan yedi bin kişi boyunduruk altına alındı. Papirius Samnitlere karşı kazandığı zaferi kutladı. O dönemde *censor*[35] olan Appius Claudius, Claudius Su Kemerini inşa etti ve Appia Yolunu

462 stravit. Samnites reparato bello Q. Fabium Maximum vicerunt tribus milibus hominum occisis. Postea, cum pater ei Fabius Maximus legatus datus fuisset, et Samnitas vicit et plurima eorum oppida cepit. Deinde P. Cornelius Rufinus, Manius Curius Dentatus, ambo consules, contra Samnitas missi ingentibus proeliis eos confecere. Tum bellum cum Samnitibus per annos novem et XL actum sustulerunt. Neque ullus hostis fuit intra Italiam, qui Romanam virtutem magis fatigaverit.

AU X. Interiectis aliquot annis iterum se Gallorum
469 copiae contra Romanos Tuscis Samnitibusque iunxerunt, sed cum Romam tenderent, a Cn. Cornelio Dolabella consule deletae sunt.

AU XI. (VI.) Eodem tempore Tarentinis, qui iam in
471 ultima Italia sunt, bellum indictum est, quia legatis Romanorum iniuriam fecissent. Hi Pyrrum, Epiri regem, contra Romanos in auxilium poposcerunt, qui ex genere Achillis originem trahebat. Is mox ad Italiam venit, tumque primum Romani cum transmarino hoste dimicaverunt. Missus est contra eum consul P. Valerius Laevinus, qui cum exploratores Pyrri cepisset, iussit eos per castra duci, ostendi omnem exercitum, tumque dimitti, ut renuntiarent Pyrro quaecumque a Romanis agerentur. Commissa mox pugna, cum iam Pyrrus fugeret,

291 açtı. Daha sonra Samnitler yeniden savaşa giriştiler, Quintus Fabius Maximus'u bozguna uğratıp üç bin askerini katlettiler. Ardından Quintus Fabius Maximus'un babası Fabius Maximus komutan[36] olarak atanınca hem Samnitleri büyük bir yenilgiye uğrattı hem de kentlerinin çoğunu ele geçirdi. Sonra Samnitlere karşı iki *consul*, Publius Cornelius Rufinus ve Manius Curius Dentatus gönderildi ve büyük çarpışmalar sonucunda Samnitlerin gücü oldukça zayıfladı. Sonunda Romalılar Samnitlerle kırk dokuz yıldır süren savaşı bitirdiler. Ama Italia halkları arasında hiçbir düşman Samnitler kadar Roma'nın gücünü zorlamamıştı.

İÖ 284 X. Birkaç yıl aradan sonra Gallialıların askeri birlikleri Romalılara karşı Etrüsklerle ve Samnitlerle birleştiler. Ama Roma'ya doğru ilerlerken, *consul* Gnaeus Cornelius Dolabella tarafından dağıtıldılar.

İÖ 282 XI. (VI.) Aynı dönemde Italia'nın en uç sınırında yaşayan Tarentini'ye savaş ilan edildi, çünkü Romalı elçilere şiddet uygulamışlardı. Tarentini, soyunu Achilles'in soyuna bağlayan Epirus kralı Pyrrhus'tan yardım istedi. Pyrrhus da vakit geçirmeden Italia'ya geldi; işte o dönem Romalılar ilk kez denizaşırı bir düşmanla çarpıştılar. Pyrrhus'a *consul* Publius Valerius Laevinus gönderildi. Laevinus, Pyrrhus'un keşif kuvvetlerini ele geçirince bunların ordugâha götürülmelerini, bütün ordunun gösterilmesini ve sonra da salıverilmelerini emretti, amacı Romalılar tarafından yapıp edilenleri sonradan Pyrrhus'a bildirmelerini sağlamaktı. Çok geçmeden savaş patlak verdi, Pyrrhus

elephantorum auxilio vicit, quos incognitos Romani expaverunt. Sed nox proelio finem dedit; Laevinus tamen per noctem fugit, Pyrrus Romanos mille octingentos cepit eosque summo honore tractavit, occisos sepelivit. Quos cum adverso vulnere et truci vultu etiam mortuos iacere vidisset, tulisse ad caelum manus dicitur cum hac voce: *se totius orbis dominum esse potuisse, si tales sibi milites contigissent.*

AU 472 XII. (VII.) Postea Pyrrus iunctis sibi Samnitibus, Lucanis Brittiisque Romam perrexit, omnia ferro ignique vastavit, Campaniam depopulatus est atque ad Praenesten venit, miliario ab urbe octavo decimo. Mox terrore exercitus, qui eum cum consule sequebatur, in Campaniam se recepit. Legati ad Pyrrum de redimendis captivis missi ab eo honorifice suscepti sunt. Captivos sine pretio Romam misit. Unum ex legatis Romanorum, Fabricium, sic admiratus est, ut cum eum pauperem esse cognovisset, quarta parte regni promissa sollicitare voluerit, ut ad se transiret, contemptusque a Fabricio est. Quare cum Pyrrhus ingenti Romanorum admiratione teneretur, legatum misit, qui pacem aequis condicionibus peteret, praecipuum virum, Cineam nomine, ita ut Pyrrhus partem Italiae, quam iam armis occupaverat, obtineret.

tam kaçmak üzereydi ki, fillerin yardımıyla zafer kazandı; Romalılar daha önce hiç görmedikleri filler karşısında dehşete düşmüşlerdi. Akşam olunca muharebe sona erdi. Ama Laevinus geceleyin kaçtı, bunun üzerine Pyrrhus bin sekizyüz Romalıyı ele geçirdi, ama onlara son derece saygılı davrandı, ölülerini gömdü. Cesetlerin aldıkları yaralarla ve hâlâ yüzlerinde okunan o dehşet dolu ifadeyle öylece yerde yattığını görünce, derler ki ellerini göğe kaldırmış ve şöyle seslenmiş: *Eğer böyle askerlerim olsaydı, bütün dünyanın hâkimi ben olurdum.*

İÖ 281 XII. (VII.) Daha sonra Pyrrhus güçlerini Samnitler, Lucani ve Bruttii'nin güçleriyle birleştirdi ve Roma'ya ilerledi, herkesi kılıçtan geçirdi ve her şeyi yakıp yıktı, Campania'yı halkından etti ve kentten on sekiz mil[37] uzaklıktaki Praeneste'ye geldi. Ama çok geçmeden *consul*'larıyla birlikte arkasından gelen ordunun korkusuyla Campania'ya geri çekildi. Savaşta esir düşenleri kefaletle serbest bırakmasını istemek için gönderilen elçileri saygıyla karşıladı. Bu esirleri hiçbir kefalet ödenmeden Roma'ya yolladı. Romalı elçilerden Fabricius'a öyle hayran oldu ki, onun yoksul olduğunu öğrenince, kendi tarafına geçmesi için krallığının dörtte birini teklif edip onu ayartmak istedi, ama Fabricius'un hakaretine maruz kaldı. Bu nedenle Romalıların karakterine büyük bir hayranlık duyan Pyrrhus, hâlâ kendi askeri gücünün denetimi altındaki Italia'nın bir bölümünü elinde tutmak koşuluyla, eşit şartlarda bir barış antlaşması talebinde bulunması için Romalılara Cinea adında nüfuzlu birini elçi olarak yolladı.

XIII. Pax displicuit remandatumque Pyrro a senatu est, eum cum Romanis, nisi ex Italia recessisset, pacem habere non posse. Tum Romani iusserunt captivos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi, quod armati capi potuissent, nec ante eos ad veterem statum reverti, quam si binorum hostium occisorum spolia retulissent. Ita legatus Pyrrhi reversus est. A quo cum quaereret Pyrrhus, *qualem Romam comperisset,* Cineas dixit *regum se patriam vidisse; scilicet tales illic fere omnes esse, qualis unus Pyrrhus apud Epirum et reliquam*
AU *Graeciam putaretur.* (VIII.) Missi sunt contra
473 Pyrrhum duces P. Sulpicius et Decius Mus consules. Certamine commisso Pyrrhus vulneratus est, elephanti interfecti, XX milia caesa hostium, et ex Romanis tantum quinque milia. Pyrrus Tarentum fugatus.

AU XIV. Interiecto anno contra Pyrrhum Fabricius
474 est missus, qui prius inter legatos sollicitari non potuerat, quarta regni parte promissa. Tum, cum vicina castra ipse et rex haberent, medicus Pyrrhi ad eum nocte venit, promittens veneno se Pyrrhum occisurum, si sibi aliquid polliceretur, quem Fabricius vinctum reduci iussit ad dominum Pyrrhoque dici, quae contra caput eius medicus spopondisset. Tum rex admiratus eum dixisse fertur: *Ille est Fabricius, qui difficilius ab*

XIII. Barış şartları tatmin edici değildi; *senatus* tarafından Pyrrhus'a, Italia'yı terk etmedikçe Romalılarla barış yapmasının mümkün olamayacağı cevabı verildi. Romalılar, Pyrrhus'un geri gönderdiği bütün esirlerin, silahlı oldukları halde kendilerini esir konumuna düşürdüklerinden, itibarsız sayılmalarını ve iki düşman öldürüp ganimetlerini ülkelerine geri getirmedikçe eski rütbelerinin iade edilmemesini emretti. Böylece Pyrrhus'un elçisi geri geldi. Pyrrhus ona Roma'yı nasıl bulduğunu sorunca, Cineas *kralların ülkesini görmüş olduğunu; Epirus ve Yunanistan'ın geri kalan bölümünün nazarında bir Phyrus nasılsa, orada hemen hemen herkesin açıkça bir Phyrrrus gibi addedildiğini* söyledi. (VIII.) *Consul* Publius Sulpicius ve
280 *consul* Decius Mus komutan olarak Pyhrrus'a gönderildiler. Meydana gelen çarpışmada Pyhrrus yaralandı, filleri öldürüldü, yirmi bin düşman katledildi; buna karşın Romalılar sadece beş bin kayıp verdiler. Pyhrrus Tarentum'a kaçmak zorunda kaldı.

XIV. Bir yıl aradan sonra, bir zamanlar kendisine gön-
279 derilen elçiler arasında yer alan ve krallığının dörtte birini vaat ettiği halde kandıramadığı Fabricius, Pyhrrus'a gönderildi. Fabricius ve kralın ordugâhları yan yanaydı, geceleyin Pyhrrus'un hekimi Fabricius'un yanına geldi ve karşılığında kendisine bir şey verirse Pyhrus'u zehirleyip öldüreceğine söz verdi. Fabricius hekimin zincire vurulup efendisine geri götürülmesini ve kellesi karşılığında Pyhrrus'a hekiminin teklifinin iletilmesini emretti. Fabricius'a hayran kalan kralın şunları söylediği aktarılır: *Şu Fabricius'u dürüstlükten saptırmak, güneşi yörün-*

AU *honestate, quam sol a cursu suo averti potest.* Tum
475 rex ad Siciliam profectus est. Fabricius victis
477 Samnitibus et Lucanis triumphavit. Consules deinde Curius Dentatus et Cornelius Lentulus adversus Pyrrhum missi sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum eius cecidit, ipsum Tarentum fugavit, castra cepit. Ea die caesa hostium XXIII milia. Curius in consulatu triumph-
AU avit. Primus Romam elephantos quattuor duxit.
478 Pyrrus etiam a Tarento mox recessit et apud Argos, Graeciae civitatem, occisus est.

AU XV. (IX) C. Fabio Licinio et C. Claudio Canina
479 coss. anno urbis conditae CCCCLXI legati Alexandrini, a Ptolomaeo missi, Romam venere et a Romanis amicitiam, quam petierant, obtinuerunt.

AU XVI. Quinto Ogulnio, C. Fabio Pictore coss. Pi-
483 centes bellum commovere, et ab insequentibus
484 consulibus P. Sempronio, Appio Claudio victi sunt; et de his triumphatum est. Conditae a Romanis civitates, Ariminum in Gallia et Beneventum in Samnio.

AU XVII. M. Atilio Regulo, L. Iulio Libone coss.
485 Sallentinis in Apulia bellum indictum est, captique
486 que sunt cum civitate simul Brundisini, et de his triumphatum est.

İÖ 278 *gesinden saptırmaktan daha zor.* Daha sonra Pyrrhus Sicilya'ya ilerledi. Fabricius Samnitleri ve Lucani'yi bozguna uğratıp zafer kazandı. Ardından *consul* Manius Curius Dentatus ve *consul* Curius Lentulus, Pyhrrus'a gönderildi. Curius onunla savaşıp ordusunu darmadağın etti, Pyrrhus'u da Tarentum'a kaçmak zorunda bıraktı, ordugâhını ele geçirdi. O gün tam yirmi üç bin düşman katledildi. Böylece Curius *consul*'luğu sırasında büyük bir İÖ 275 zafer kazanmış oldu. İlk kez o Roma'ya dört tane fil götürdü. Çok geçmeden Pyhrrus Tarentum'dan çekildi, bir Yunan kenti olan Argos'ta öldürüldü.

İÖ 274 XV. (IX.) Gaius Fabius Licinus ve Gaius Claudius Canina'nın *consul*'luklarında, kentin kuruluşunun dört yüz altmış birinci yılında Ptolemaeus tarafından gönderilen Alexandrialı elçiler Roma'ya geldiler ve istedikleri şekilde Romalıların dostluğunu kazandılar.

İÖ 270 XVI. Quintus Ogulnius ve Gaius Fabius Pictor'un *consul*'luklarında Picentes savaş ilan etti, ama bu *consul*'larm 269 yerine geçen *consul* Publius Sempronius ve *consul* Appius Claudius tarafından bozguna uğratıldı. Picentes'e karşı büyük bir zafer elde edilmiş oldu. Romalılar Gallia'da Ariminum; Samnium'da ise Beneventum kentlerini kurdular.

İÖ 268 XVII. Marcus Atilius Regulus ve Lucius Iulius Libo'nun 267 *consul*'luklarında Apulia'da Sallentini'ye karşı savaş ilan edildi, Brundisini kentleriyle birlikte ele geçirildi. Bu olaylar için büyük zafer kutlamaları yapıldı.

AU 488 XVIII. (X.) Anno CCCCLXXVIII, cum iam clarum urbis Romae nomen esset, arma tamen extra Italiam mota non fuerant. Ut igitur cognosceretur, quae copiae Romanorum essent, census est habitus. Inventa sunt civium capita CCXCII milia CCCXXXIV, quanquam a condita urbe numquam bella cessassent. Et contra Afros bellum susceptum est primum Appio Claudio, Q. Fulvio coss. In Sicilia contra eos pugnatum est et Appius Claudius de Afris et rege Siciliae Hierone triumphavit.

AU 489 XIX. Insequenti anno Valerio Marco et Otacilio Crasso coss. in Sicilia a Romanis res magnae gestae sunt. Tauromenitani, Catinenses et praeterea quinquaginta civitates in fidem acceptae. Tertio anno in Sicilia contra Hieronem, regem Siculorum, bellum patratum est. Is cum omni nobilitate Syracusanorum pacem a Romanis impetravit deditque argenti talenta

AU 490 ducenta. Afri in Sicilia victi sunt, et de his secundo Romae triumphatum est.

AU 492 XX. Quinto anno Punici belli, quod contra Afros agebatur, primum Romani C. Duillio et Cn. Cornelio Asina coss. in mari dimicaverunt paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. Consul Cornelius fraude deceptus est. Duillius commisso proelio Carthaginiensium ducem vicit, XXXI naves cepit, XIV mersit, VII milia hostium

İÖ 265 XVIII. (X.) Dört yüz yetmiş yedinci yılda, Roma kentinin adı artık ünlendiği halde silahlı askerleri henüz Italia'nın dışına adım atmış değildi. Bu yüzden Romalıların ne kadar askeri gücü olduğunun öğrenilmesi için nüfus sayımı yapıldı. Kentin kuruluşundan itibaren savaşların hiç eksik olmamasına rağmen vatandaşların sayısı iki yüz doksan iki bin üç yüz otuz dört olarak belirlendi. Appius Claudius ve Quintus Fulvius'un *consul*'luklarında ilk kez Afrikalılara karşı savaşa girişildi. Onlarla Sicilya'da çarpışıldı ve Appius Claudius Afrikalılara ve Sicilya kralı Hiero'ya[38] karşı zaferler kazandı.

İÖ 264 XIX. Ertesi yıl Valerius Marcus ve Otacilius Crassus'un *consul*'lukları sırasında Romalılar Sicilya'da önemli başarılara imza attılar. Tauromenitani, Catinenses ve bunlar dışında elli kent bağlaşık kabul edildi. Üçüncü yılda, Sicilya kralı Hiero'ya karşı Sicilya'da sürdürülen savaş sona erdi. Hiero, Syracusae'ın bütün soylularıyla birlikte Romalıları barış yapmaya razı etti ve onlara iki yüz *talentum*[39] gümüş verdi. Afrikalılar Sicilya'da bozguna uğratıldılar ve bütün bu başarılardan dolayı Roma'da ikinci kez büyük zafer kutlamaları yapıldı.

İÖ 263

İÖ 261 XX. Romalılar, Afrikalılara karşı yürütülen Kartaca savaşının beşinci yılında, Gaius Duillius ve Gnaeus Cornelius'un *consul*'luklarında *liburna* adını verdikleri sivri burunlu gemileri hazırlayıp ilk kez denizde savaştı. *Consul* Cornelius hilekârca aldatıldı.[40] Duillius ise savaşı başlatıp Kartacalıların komutanını yenilgiye uğrattı, otuz bir gemisini ele geçirdi, ondört tanesini batırdı, yedi bin düşmanı

cepit, III milia occidit. Neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti terra iam etiam
AU mari plurimum possent. C. Aquilio Floro, L.
493 Scipione coss. Scipio Corsicam et Sardiniam vastavit, multa milia inde captivorum adduxit, triumphum egit.

AU XXI. (XI.) L. Manlio Vulsone, M. Atilio Regulo coss.
496 bellum in Africam translatum est. Contra Hamilcarem, Carthaginiensium ducem, in mari pugnatum victusque est. Nam perditis LXIV navibus retro se recepit. Romani XXII amiserunt. Sed cum in Africam transissent, primam Clypeam, Africae civitatem, in deditionem acceperunt. Consules usque ad Carthaginem processerunt multisque vastatis Manlius victor Romam rediit et XXVII milia captivorum reduxit, Atilius Regulus in Africa remansit. Is contra Afros aciem instruxit. Contra tres Carthaginiensium duces dimicans victor fuit, XVIII milia hostium cecidit, quinque milia cum XVIII elephantis cepit, LXXIIII civitates in fidem accepit. Tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petierunt. Quam cum Regulus nollet nisi durissimis condicionibus dare, Afri auxilium a Lacedaemoniis petierunt. Et duce Xanthippo, qui a Lacedaemoniis missus fuerat, Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. Nam duo milia tantum ex omni Romano exercitu

esir aldı, üç bin kişiyi öldürdü. Romalılar için bundan daha sevindirici bir zafer olamazdı, çünkü karada bozguna uğratılamadıkları gibi artık denizde de çok güçlen-
İÖ mişlerdi. Gaius Aquilius Florus ve Lucius Scipio'nun
260 *consul*'luklarında Scipio, Corsica ve Sardinia'yı yerle bir etti, buralardan binlerce esir alıp götürdü, büyük bir zafer kazandı.

İÖ XXI. (XI.) Lucius Manlius Vulso ve Marcus Atilius Regu-
257 lus'un *consul*'luklarında savaş Afrika'ya sıçramıştı. Kartacalıların komutanı Hamilcar'a karşı denizde savaşıldı ve Hamilcar bozguna uğratıldı. Çünkü altmış dört gemisini kaybedince geri çekilmek zorunda kaldı. Romalılar yirmi iki gemi yitirdi. Ama Afrika'ya geçtiklerinde, ulaştıkları ilk Afrika kentini, yani Clypea'yı teslim aldılar. *Consul*'lar Kartaca'ya kadar ilerlediler ve pek çok yeri yakıp yıktıktan sonra Manlius galip olarak Roma'ya döndü ve yirmi yedi bin esir getirdi, Atilius Regulus ise Afrika'da kaldı. Afrikalılara karşı orduyu savaş düzenine soktu. Kartacalı üç komutana karşı dövüştü ve galip geldi, onsekiz bin düşmanı katletti, beş bin kişiyi de on sekiz fille esir aldı, yetmiş dört kenti bağlaşıklığa kabul etti. Bunun üzerine bozguna uğratılan Kartacalılar Romalılardan barış istediler. Regulus şartlar iyice ağırlaşmadan böyle bir barış yapmak istemeyince Afrikalılar Spartalılardan yardım istemek zorunda kaldılar. Spartalılar tarafından gönderilen Xantippus'un komutanlığında, Romalıların komutanı Regulus çok ağır kayıplarla yenilgiye uğradı. Öyle ki bütün Roma ordusundan sadece iki bin asker

refugerunt, quingenti cum imperatore Regulo capti sunt, XXX milia occisa, Regulus ipse in catenas coniectus.

AU 497 XXII. (XI.) M. Aemilio Paulo, Servio Fulvio Nobiliore coss. ambo Romani consules ad Africam profecti sunt cum trecentarum navium classe. Primum Afros navali certamine superant. Aemilius consul centum et quattuor naves hostium demersit, triginta cum pugnatoribus cepit, XV milia hostium aut occidit aut cepit, militem suum ingenti praeda ditavit. Et subacta Africa tunc fuisset, nisi quod tanta fames fuisset, ut diutius expectare exercitus non posset. Consules cum victrici classe redeuntes circa Siciliam naufragium passi sunt. Et tanta tempestas fuit, ut ex quadringentis sexaginta quattuor navibus tantum octoginta servari vix potuerint, neque ullo tempore tanta maritima tempestas audita est. Romani tamen statim ducentas naves reparaverunt, neque in aliquo animus his infractus fuit.

AU 499 XXIII. (XIII.) Cn. Servilius Caepio et C. Sempronius Blaesus coss. cum ducentis sexaginta navibus ad Africam profecti sunt. Aliquot civitates ceperunt. Praedam ingentem reducentes naufragium passi sunt. Itaque cum continuae calamitates Romanis displicerent, decrevit senatus, ut a maritimis proeliis recederetur et tantum sexaginta naves ad praesidium Italiae salvae essent.

kaçabildi, beş yüz asker komutanları Regulus'la birlikte esir düştü, otuz bin asker öldürüldü, Regulus ise zincire vuruldu.

İÖ 256 XXII. (XII.) Marcus Aemilius Paulus ve Servius Fulvius Nobilior'un *consul*'luklarında, her iki Romalı *consul* üç yüz gemilik bir donanmayla Afrika'ya ilerledi. Afrikalıları ilkin deniz savaşında yendiler. *Consul* Aemilius yüz dört düşman gemisini batırdı, otuz gemiyi savaşçılarıyla birlikte ele geçirdi, onbeş bin düşmanı ya öldürdü ya da esir aldı, kendi askerlerini ganimetlere boğdu. O sırada Afrika da fethedilebilirdi, ama öyle büyük bir kıtlık yaşandı ki, ordunun orada daha fazla kalması imkânsızlaştı. *Consul*'lar büyük bir zafer elde etmiş olan donanmalarıyla dönerlerken Sicilya açıklarında bir deniz kazası geçirdiler. Fırtına o kadar büyüktü ki, dört yüz altmış dört gemiden sadece sekseni güçbela kurtarılabildi; o zamana kadar böyle büyük bir deniz fırtınasına daha rastlanmamıştı. Buna karşın Romalılar iki yüz gemiyi hemen onardılar ve bütün bu yaşananlar kimsenin cesaretini kaybetmesine neden olmadı.

İÖ 254 XXIII. (XIII.) *Consul* Gnaeus Servilius Caepio ve *consul* Gaius Sempronius Blaesus iki yüz altmış gemiyle Afrika'ya doğru ilerlediler. Bazı kentleri ele geçirdiler. Muazzam ganimetler elde etmiş dönerlerken bir deniz kazası geçirdiler. Böyle peş peşe gelen felaketler Romalıları iyice huzursuz ettiğinden, *senatus* deniz savaşlarından çekilmeye ve Italia'nın savunması için sadece altmış geminin elde tutulmasına karar verdi.

AU 501 XXIV. L. Caecilio Metello, C. Furio Placido coss. Metellus in Sicilia Afrorum ducem cum CXXX elephantis et magnis copiis venientem superavit, XX milia hostium cecidit, XXVI elephantos cepit, reliquos errantes per Numidas, quos in auxilium habebat, collegit et Romam deduxit ingenti pompa, cum CXXX elephantorum numerus omnia itinera compleret.

XXV. (XIV) Post haec mala Carthaginienses Regulum ducem, quem ceperant, petierunt, ut Romam proficisceretur, et pacem a Romanis obtineret, ac permutationem captivorum faceret. Ille Romam cum venisset, inductus in senatum nihil quasi Romanus egit, dixitque *se ex illa die, qua in potestatem Afrorum venisset, Romanum esse desisse.* Itaque et uxorem a complexu removit, et senatui suasit, ne pax cum Poenis fieret; *illos enim fractos tot casibus spem nullam habere; se tanti non esse, ut tot milia captivorum propter unum se* [*et senem*] *et paucos, qui ex Romanis capti fuerant, redderentur.* Itaque obtinuit. Nam Afros pacem petentes nullus admisit. Ipse Carthaginem rediit, offerentibusque Romanis, ut eum Romae tenerent, negavit se in ea urbe mansurum, in qua, postquam Afris servierat, dignitatem honesti civis habere non posset. Regressus igitur ad Africam omnibus suppliciis extinctus est.

İÖ 252 XXIV. Lucius Caecilius Metellus ve Gaius Furius Placidus'un *consul*'luklarında, Metellus yüz otuz fil ve büyük askeri birliklerle gelen Afrikalıların komutanını Sicilya'da yendi, yirmi bin düşmanı katletti, yirmi altı fil ele geçirdi, kendisine yardım sağlayan Numidialıların desteğiyle başıboş dolaşan diğer filleri de topladı, bunları büyük bir kafileyle Roma'ya getirdi; sayıları yüz otuzu bulan bir fil kafilesi bütün yolları kaplamıştı.

XXV. (XIV.) Yaşanan bu felaketlerden sonra Kartacalılar esir aldıkları komutan Regulus'un Roma'ya gitmesini, Romalılarla barış sağlamasını ve esirlerin karşılıklı mübadelesinde etkin olmasını istediler. Regulus Roma'ya geldiğinde, *senatus*'un huzuruna çıkarıldı, ama burada sanki Romalı değilmiş gibi davrandı ve *Afrikalılara teslim olduğu o günden itibaren artık kendisinin bir Romalı olmadığını* söyledi. Bu yüzden karısının kendisini kucaklamasını istemedi ve Kartacalılarla barış yapılmaması gerektiğine dair *senatus*'u ikna etti; *çünkü aldıkları pek çok yenilgi yüzünden cesaretleri kırılan bu insanların artık hiç umutları kalmamıştı; kendisine gelince, onun da fazla bir değeri yoktu, yaşlı bir adam olan kendisi ve Romalılardan esir alınan bu birkaç kişi binlerce esirin geri verilmesine değmezdi.* Böylece istediğini elde etti. Çünkü barış isteyen Afrikalıları kimse kabul etmedi. Kendisi Kartaca'ya geri döndü. Romalılar onu Roma'da alıkoymayı önerdiğinde kendisinin artık bu kentte kalamayacağını, çünkü Afrikalılara esir düştüğü andan itibaren onurlu bir vatandaşa özgü saygınlığını yitirmiş olduğunu söyledi. Bu yüzden Afrika'ya döndüğünde türlü işkencelerle öldürüldü.

AU 503 XXVI. (XV.) P. Claudio Pulchro, L. Iunio coss. Claudius contra auspicia pugnavit et a Carthaginiensibus victus est. Nam ex CCXX navibus cum XXX fugit, nonaginta cum pugnatoribus captae sunt, demersae ceterae. Alius quoque consul classem naufragio amisit, exercitum tamen salvum habuit, quia vicina litora erant.

AU 510 XXVII. (XVI.) C. Lutatio Catulo, A. Postumio Albino coss. anno belli Punici XXIII. Catulo bellum contra Afros commissum est. Profectus est cum CCC navibus in Siciliam; Afri contra ipsum CCCC paraverunt. Numquam in mari tantis copiis pugnatum est. Lutatius Catulus navem aeger ascendit. Vulneratus enim in pugna superiore fuerat. Contra Lilybaeum, civitatem Siciliae, pugnatum est ingenti virtute Romanorum. Nam LXIII Carthaginiensium naves captae sunt, CXXV demersae, XXXII milia hostium capta, XIII occisa, infinitum auri argentique pondus in potestatem Romanorum redactum. Ex classe Romana XII naves demersae. Pugnatum est VI. Idus Martias. Statim Carthaginienses pacem petierunt tributaque est his pax. Captivi Romanorum, qui tenebantur a Carthaginiensibus, redditi sunt. Etiam Carthaginienses petierunt, ut redimi eos captivos liceret, quos ex Afris Romani tenebant.

İÖ 250 XXVI. (XV.) Publius Claudius Pulcher ve Lucius Iunius'un *consul*'luklarında, Claudius bütün kehanetlere inat savaşa girdi ve Kartacalılar tarafından bozguna uğratıldı. İki yüz yirmi gemisinden ancak otuz tanesiyle kaçabildi, doksan gemisi denizcileriyle birlikte ele geçirildi, diğerleri ise batırıldı. Diğer *consul* da donanmasını deniz kazasında yitirdi, ama kıyı yakında olduğu için ordusunu sağ salim kurtarabildi.

İÖ 243 XXVII. (XVI.) Gaius Lutatius Catulus ve Aulus Postumius Albinus'un *consul*'luklarında, Kartaca savaşının yirmi üçüncü yılında, Catulus tarafından Afrikalılara savaş ilan edildi. Catulus üç yüz gemiyle Sicilya'ya ilerledi. Afrikalılar ona karşı dört yüz gemi hazırladılar. Şimdiye değin hiç bu kadar büyük bir askeri birlikle denizde savaşılmamıştı. Lutatius Catulus hasta olduğu halde gemiye bindi. Çünkü bir önceki savaşta yara almıştı. Romalılar büyük bir cesaretle bir Sicilya kenti olan Lilybaeum'a karşı savaştı. Sonuçta Kartacalıların yetmiş üç gemisi ele geçirildi, yüz yirmi beş gemisi batırıldı, otuz iki bin düşman esir alındı, on üç bin kişi öldürüldü. Romalılar altın ve gümüşten oluşan muazzam bir ganimet elde ettiler. Roma donanmasından on iki gemi batırıldı. Savaş 10 Mart'ta gerçekleşti. Kartacalılar derhal barış istediler, barış sağlandı. Kartacalıların elinde bulunan Romalı esirler de geri verildi. Ama Kartacalılar da buna karşılık olarak Romalıların elinde bulunan Afrikalı esirlerin kefaletle serbest bırakılmasına izin verilmesini istediler.

Senatus iussit sine pretio dari eos, qui in publica custodia essent; qui autem a privatis tenerentur, ut pretio dominis reddito Carthaginem redirent, atque id pretium ex fisco magis quam a Carthaginiensibus solveretur.

AU 511 XXVIII. Q. Lutatius, A. Manlius consules creati bellum Faliscis intulerunt, quae civitas Italiae opulenta quondam fuit. Quod ambo consules intra sex dies, quam venerant, transegerunt XV milibus hostium caesis, ceteris pace concessa, agro tamen ex medietate sublato.

Senatus devletin gözetimindeki esirlerin kefaletsiz serbest bırakılmasını, ancak özel kişilerin elinde bulunan esirlerin kefaletleri efendilerine ödendiği takdirde Kartaca'ya dönmelerini ve bu paranın Kartacalılardan ziyade hazineden karşılanmasını emretti.

İÖ 242 XXVIII. Quintius Lutatius ve Aulius Manlius *consul* seçilince vaktiyle Italia'nın çok güçlü halklarından olan Falisci'ye savaş açtılar. *Consul*'lar cepheye girdikleri andan itibaren *altı* gün içinde savaşı bitirdiler; on beş bin düşmanı katlettiler, kalanlarla barış yapıp topraklarının yarısını ele geçirdiler.

LIBER TERTIUS

ARGUMENTUM

1. Ptolemaeus Aegypti rex promissa a Romanis auxilia in bello contra Antiochum, Syriae regem, recusat. Hiero, Sicilae rex, ludos spectatum Romam venit. 2. Bellum Ligusticum feliciter gestum metusque Punici sublatus. 3. Otium per orbem Romanum. 4 Bellum Illyricum. 5.-6. Clades Gallorum in Italiam irrumpentium. 7-23. Bellum Istricum et Punicum secundum, variis regionibus et rerum vicissitudinibus gestum.

I. Finito igitur Punico bello, quod per XXIII annos tractum est, Romani iam clarissima gloria noti legatos ad Ptolomaeum, Aegypti regem, miserunt auxilia promittentes, quia rex Syriae Antiochus bellum ei intulerat. Ille gratias Romanis egit, auxilia non accepit. Iam enim fuerat pugna transacta. Eodem tempore potentissimus rex Siciliae Hiero Romam venit ad ludos spectandos et ducenta milia modiorum tritici populo donum exhibuit.

AU 515 II. L. Cornelio Lentulo, Fulvio Flacco coss. quibus Hiero Romam venerat, etiam contra Ligures intra Italiam bellum gestum est et de his triumphatum. Carthaginienses tamen bellum

ÜÇÜNCÜ KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1. Mısır kralı Ptolemaeus'un Suriye kralı Antiochus'a karşı yürüttüğü savaşta, Romalıların vaat ettiği yardımları reddetmesi. Sicilya kralı Hiero'nun oyunları izlemek için Roma'ya gelmesi. 2. Liguria savaşının başarıyla sona ermesi ve Kartacalılara karşı duyulan korkunun kaybolması. 3. Roma dünyasında barış. 4. Illyricum savaşı. 5-6. Italia'ya saldıran Gallialıların yenilgisi. 7-23. Çeşitli bölgelerde ardı ardına yapılan Istria ve İkinci Kartaca savaşları.

I. Yirmi üç yıl süren Kartaca Savaşı sona erince, kazandıkları üstün onur sayesinde ünlenen Romalılar Mısır kralı Ptolemaeus'a elçiler yolladılar ve kendisine yardım önerisinde bulundular, çünkü Suriye kralı Antiochus, Ptolemaeus'a savaş ilan etmişti. Ptolemaeus Romalılara teşekkür etti, ama bu yardımı kabul etmedi. Çünkü savaş çoktan sona ermişti. Tam o sırada Sicilya'nın en kudretli kralı Hiero oyunları izlemeye Roma'ya geldi ve halka iki yüz bin *modius*[41] tahıl hibe etti.

İÖ 238 II. Hiero'nun Roma'ya geldiği yıl, Lucius Cornelius Lentulus ve Fulvius Flaccus'un *consul*'lukları sırasında, Italia'da Ligures'e karşı savaş ilan edildi ve büyük bir zafer kazanıldı. O sırada Kartacalılar da ateşkes şartları yü-

reparare tentabant Sardinienses, qui ex condicione pacis Romanis parere debebant, ad rebellandum impellentes. Venit tamen Romam legatio Carthaginiensium et pacem impetravit.

AU 517 III. T. Manlio Torquato, C. Atilio Bulco coss. de Sardis triumphatum est, et pace omnibus locis facta Romani nullum bellum habuerunt, quod his post Romam conditam semel tantum, Numa Pompilio regnante, contigerat.

AU 523 AU 524 IV. L. Postumius Albinus, Cn. Fulvius Centumalus coss. bellum contra Illyrios gesserunt et multis civitatibus captis etiam reges in deditionem acceperunt. Ac tum primum de Illyriis triumphatum est.

AU 529 V. (II.) L. Aemilio ** coss. ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. Sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fabio historico, qui ei bello interfuit, DCCC milia hominum parata ad id bellum fuisse. Sed res per consulem tantum prospere gesta est. XL milia hostium interfecta sunt et triumphus Aemilio decretus.

AU 530 VI. Aliquot deinde annis post contra Gallos intra Italiam pugnatum est, finitumque est bellum M. Claudio Marcello, Cn. Cornelio Scipione coss. Tunc Marcellus cum parva manu equitum dimicavit et regem Gallorum, Viridomarum

zünden Romalılara boyun eğmek zorunda kalan Sardi'yi isyana kışkırtıp savaşı yeniden alevlendirmeye çalışıyordu. Ama yine de Roma'ya bir Kartaca heyeti geldi ve barış sağlandı.

İÖ 236 III. Titus Manlius Torquatus ve Gaius Atilius Bulbus'un *consul*'luklarında Sardi'ye karşı büyük bir zafer elde edildi. Ülkenin her yerinde barış sağlandığından Romalılar artık hiç savaş yapmadı, böyle bir durum Roma'nın kuruluşundan bu yana yalnızca Numa Pompilius'un krallığında yaşanmıştı.

İÖ 230 İÖ 229 IV. *Consul* Lucius Postimius Albinus ve *consul* Gnaeus Fulvius Centumalus Illyri'ye karşı savaştılar; pek çok kenti ele geçirdiler, üstelik bunların krallarını da teslim aldılar. Böylece ilk kez o dönemde Illyrii'ye karşı büyük bir zafer elde edildi.

İÖ 224 V. (II.) Lucius Aemilius'un *consul*'luğunda, Gallialıların büyük bir askeri gücü Alpler'i aştı. Ama bütün Italia Romalıların yanında yer aldı; bu savaşa bizzat katılan tarihçi Fabius'un aktardığına göre, savaş için tam sekiz yüz bin asker hazırlanmıştı. Ancak yalnızca bu *consul* sayesinde olayların üstesinden gelindi. Kırk bin düşman öldürüldü ve Aemilius büyük bir zaferle onurlandırıldı.

İÖ 223 VI. Bundan birkaç yıl sonra Gallialılara karşı Italia'da savaş açıldı ve bu savaş Marcus Claudius Marcellus ve Gnaeus Cornelius Scipio'nun *consul*'luklarında sona erdi. Marcellus küçük bir atlı birlikle savaşa katıldı ve Gallialıların Virdomarus adındaki kralını kendi

nomine, manu sua occidit. Postea cum collega ingentes copias Gallorum peremit, Mediolanum expugnavit, grandem praedam Romam pertulit. Ac triumphans Marcellus spolia Galli stipiti imposita humeris suis vexit.

AU 531 VII. M. Minucio Rufo, P. Cornelio coss. Istris bellum illatum est, quia latrocinati navibus Romanorum fuerant, quae frumenta exhibebant, 534 perdomitique sunt omnes. (III.) Eodem anno bellum Punicum secundum Romanis illatum est per Hannibalem, Carthaginiensium ducem, qui Saguntum, Hispaniae civitatem, Romanis amicam, oppugnare aggressus est, annum agens vicesimum aetatis, copiis congregatis CL milium. Huic Romani per legatos denuntiaverunt, ut bello abstineret. Is legatos admittere noluit. Romani etiam Carthaginem miserunt, ut mandaretur Hannibali, ne bellum contra socios populi Romani gereret. Dura responsa a Carthaginiensibus reddita. Saguntini interea fame victi sunt, captique ab Hannibale ultimis poenis adficiuntur.

VIII. Tum P. Cornelius Scipio cum exercitu in Hispaniam profectus est, Tiberius Sempronius in Siciliam. Bellum Carthaginiensibus indictum est. (IV.) Hannibal relicto in Hispania fratre Hasdrubale Pyrenaeum transiit. Alpes, adhuc ea parte invias, sibi patefecit. Traditur ad Italiam

elleriyle öldürdü. Daha sonra meslektaşıyla birlikte Gallialıların o büyük askeri gücünü yok etti, Mediolanum'da fırtına estirdi ve yüklüce bir ganimet elde edip Roma'ya getirdi. Marcellus zafer alayı içinde giderken, bir Gallialı askerden ele geçirdiği ganimetleri[42] bir sırığa geçirip omzunda taşıdı.

İÖ 222 VII. Marcus Minucius Rufus ve Publius Cornelius'un *consul*'luklarında, Romalıların buğday taşıyan gemilerini yağmaladıkları için Istri'ye savaş ilan edildi ve hepsine 219 boyun eğdirildi. (III.) Aynı yıl Kartacalı komutan Hannibal tarafından Romalılara ikinci Kartaca savaşı ilan edildi. Hannibal daha yirmi yaşlarındayken, yüz elli bin askerden oluşan bir ordu toplayıp Romalıların bağlaşığı olan Hispania'daki Saguntum kentine hücum etmeye kalkışmıştı. Romalılar elçileri aracılığıyla onu savaştan vazgeçmesi konusunda uyardılar. Hannibal elçileri kabul etmek istemedi. Romalılar ayrıca Kartaca'ya da elçiler gönderdiler ve onlardan Roma halkının bağlaşıklarına karşı savaşmaması konusunda Hannibal'a emirler yağdırmalarını talep ettiler. Ama Kartacalıların yanıtı sert oldu. O sırada Saguntum halkı kıtlığa yenik düşünce Hannibal tarafından esir alındı ve ağır cezalara çarptırıldı.

VIII. Bunun üzerine Publius Cornelius Scipio ordusuyla Hispania'ya, Tiberius Sempronius ise Sicilya'ya ilerledi. Kartacalılara savaş ilan edildi. (IV.) Hannibal kardeşi Hasdrubal'ı Hispania'da bırakıp Pirene Dağlarını geçti. O zamana kadar o yandan hiç aşılamamış olan Alplerden kendisine bir yol açtı. Italia'ya

LXXX milia peditum, [et] XX milia equitum, septem et XXX elephantos adduxisse. Interea multi Ligures et Galli Hannibali se coniunxerunt. Sempronius Gracchus cognito ad Italiam Hannibalis adventu ex Sicilia exercitum Ariminum traiecit.

IX. P. Cornelius Scipio Hannibali primus [apud Ticinum] occurrit. Commisso proelio, fugatis suis ipse vulneratus in castra rediit. Sempronius Gracchus et ipse confligit apud Trebiam amnem. Is quoque vincitur. Hannibali multi se in Italia
AU dediderunt. Inde ad Tusciam veniens Hannibal
535 Flaminio consuli occurrit. Ipsum Flaminium interemit; Romanorum XXV milia caesa sunt, ceteri diffugerunt. Missus adversus Hannibalem postea a Romanis Q. Fabius Maximus. Is eum differendo pugnam ab impetu fregit, mox inventa occasione vicit.

AU X. (V.) Quingentesimo et quadragesimo anno a
536 condita urbe L. Aemilius Paulus, P. Terentius Varro contra Hannibalem mittuntur, Fabioque succedunt, qui abiens ambo consules monuit, ut Hannibalem, callidum et impatientem ducem, non aliter vincerent, quam proelium differendo. Verum cum impatientia Varronis consulis contradicente altero consule apud vicum, qui Cannae appellatur, in Apulia pugnatum esset, ambo consules ab Hannibale vincuntur. In ea pugna III

seksen bin piyade, yirmi bin atlı ve otuz yedi fil getirdiği anlatılır. O sırada birçok Ligurialı ve Gallialı da Hannibal'a katıldı. Sempronius Gracchus, Hannibal'ın Italia'ya yaklaştığını öğrenir öğrenmez ordusunu Sicilya'dan Ariminum'a geçirdi.

IX. Ticinum'da Hannibal'la ilk karşılaşan Publius Cornelius Scipio oldu. Savaş başladıktan sonra askerleri kaçtı, kendisi de ordugâha yaralı döndü. Sempronius Gracchus ise Trebia Nehri yakınlarında çarpıştı. O da
İÖ yenildi. Italia'da pek çok kişi Hannibal'a teslim oldu.
218 Hannibal Tuscia'ya gelirken *consul* Flaminius'la karşılaştı. Flaminius'u öldürdü ve yirmi beş bin Romalıyı katletti, kalanlar da kaçtılar. Daha sonra Romalılar Hannibal'a karşı Quintus Fabius Maximus'u gönderdiler. Fabius çarpışmayı geciktirerek Hannibal'ın hızını kesti, ardından hemen bir fırsatını bulup onu yendi.

İÖ X. (V.) Kentin kuruluşundan sonraki beş yüz kırkıncı
217 yılda, Lucius Aemilius Paulus ve Publius Terentius Varro, Hannibal'a karşı gönderildiler ve Fabius'un görevini devraldılar. Fabius oradan ayrılırken her iki *consul*'u, ateşli ve tez canlı bir komutan olan Hannibal konusunda uyardı ve onu ancak savaşı geciktirerek yenebileceklerini söyledi. Ancak *consul* Paulus'un bütün itirazlarına rağmen Varro'nun sabırsızlığı yüzünden Apulia'da, Cannae adı verilen bir köyün yakınlarında savaşıldı ve her iki *consul* da Hannibal tarafından yenildi. Bu çarpışmada üç

milia Afrorum pereunt; magna pars de exercitu Hannibalis sauciatur. Nullo tamen proelio Punico bello Romani gravius accepti sunt. Periit enim in eo Aemilius Paulus consul, consulares aut praetorii XX, senatores capti aut occisi XXX, nobiles viri CCC, militum XL milia, equitum III milia et quingenti. In quibus malis nemo tamen Romanorum pacis mentionem habere dignatus est. Servi, quod numquam ante, manumissi et milites facti sunt.

XI. (VI) Post eam pugnam multae Italiae civitates, quae Romanis paruerant, se ad Hannibalem transtulerunt. Hannibal Romanis obtulit, ut captivos redimerent, responsumque est a senatu eos cives non esse necessarios, qui cum armati essent, capi potuissent. Ille omnes postea variis suppliciis interfecit et tres modios anulorum aureorum Carthaginem misit, quos ex manibus equitum Romanorum, senatorum et militum detraxerat. Interea in Hispania, ubi frater Hannibalis Hasdrubal remanserat cum magno exercitu, ut eam totam Afris subigeret, a duobus Scipionibus, Romanis ducibus, vincitur perditque in pugna XXXV milia hominum; ex his capiuntur X milia, occiduntur XXV. Mittuntur ei a Carthaginiensibus ad reparandas vires XII milia peditum, IV milia equitum, XX elephanti.

bin Afrikalı öldü, Hannibal'ın ordusunun büyük bölümü yara aldı. Ama Romalılar hiçbir Kartaca savaşında buradaki kadar ağır bir darbe almadılar. Çünkü bu çarpışmada *consul* Aemilus Paulus öldü, yirmi *consularis*[43] ya da *praetor*,[44] otuz *senator*, üçyüz soylu, kırk bin asker, üç bin beş yüz atlı ya esir düştü ya da öldürüldü. Bu felaketler sırasında hiçbir Romalı barış lafını ağzına bile almadı. Köleler azat edilip asker yapıldı; böyle bir şey daha önce hiç yaşanmamıştı.

XI. (VI.) Bu savaştan sonra, Romalılara tabi olan pek çok Italia kenti Hannibal'a bağlandı. Hannibal Romalılara esirlerini fidye karşılığında iade etmeyi önerdi; ama *senatus*'tan silahlandırıldıkları halde esir konumuna düşebilen bu vatandaşlara ihtiyaç duyulmadığı yanıtı geldi. Bunun üzerine Hannibal çeşitli işkencelerle hepsini öldürdü ve Romalı atlıların, *senator*'ların ve askerlerin ellerinden aldığı üç *modius*[45] altın yüzüğü Kartaca'ya gönderdi. Bu arada bütün Hispania'yı Afrikalılara bağlamak için büyük bir orduyla orada bekleyen Hannibal'ın kardeşi Hasdrubal, Romalı komutanlar Scipiolar'a yenik düştü ve savaşta otuz beş bin askerini kaybetti. Bu askerlerden on bini esir alındı, yirmi beş bini öldürüldü. Birliklerini toparlaması için Kartacalılar tarafından Hasdrubal'a on iki bin piyade, dört bin atlı, yirmi fil gönderildi.

AU 537 XII. (VII) Anno quarto post, quam ad Italiam Hannibal venit, M. Claudius Marcellus consul apud Nolam, civitatem Campaniae, contra Hannibalem bene pugnavit. Hannibal multas civitates Romanorum per Apuliam, Calabriam, Brittios occupavit, quo tempore etiam rex Macedoniae Philippus ad eum legatos misit, promittens auxilia contra Romanos sub hac condicione, ut deletis Romanis ipse quoque contra Graecos ab Hannibale auxilia acciperet. Captis igitur legatis Philippi et re cognita Romani in Macedoniam M. Valerium Laevinum ire iusserunt, in Sardiniam T. Manlium Torquatum proconsulem. Nam etiam ea sollicitata ab Hannibale Romanos deseruerat.

XIII. Ita uno tempore quattuor locis pugnabatur: in Italia contra Hannibalem, in Hispaniis contra fratrem eius Hasdrubalem, in Macedonia contra Philippum, in Sardinia contra Sardos et alterum Hasdrubalem Carthagini-ensem. Is a T. Manlio proconsule, qui ad Sardi-niam missus fuerat, vivus est captus, occisa cum eo XII milia, capti mille quingenti, et a Romanis Sardinia subacta. Manlius victor captivos et Hasdrubalem Romam reportavit. Interea etiam Philippus a Laevino in Macedonia vincitur, et in Hispania ab Scipionibus Hasdrubal et Mago, tertius frater Hannibalis.

İÖ 216 XII. (VII.) Hannibal'ın Italia'ya gelişinden sonraki dördüncü yılda, *consul* Marcus Claudius Marcellus bir Campania kenti olan Nola'da ona karşı başarılı bir savaş yürüttü. Hannibal Apulia'da ve Calabria'da pek çok Roma kentini ve Bruttii topraklarını işgal etti; o arada Macedonia kralı Philippus Hannibal'a elçiler gönderdi ve Romalılara karşı ona yardım etmeye söz verdi; tek şartı, Romalıları boyunduruk altına aldıktan sonra bu kez Yunanlara karşı Hannibal kendisine yardımcı olacaktı. Ama Philippus'un elçileri yakalanıp da Romalılar meseleyi öğrenince, Marcus Valerius Laevinus'un Macedonia'ya, Titus Manlius Torquatus'un da *proconsul*[46] olarak Sardinia'ya gitmesini emrettiler. Çünkü Hannibal tarafından kışkırtılan Sardinia da Romalıları yüz üstü bırakmıştı.

XIII. Bu şekilde aynı anda dört yerde savaşıldı: Italia'da Hannibal'a karşı, Hispaniae'da kardeşi Hasdrubal'a karşı, Macedonia'da Philippus'a karşı, Sardinia'da Sardinialılara ve Kartacalı başka bir Hasdrubal'a karşı. Bu Hasdrubal Sardinia'ya gönderilen *proconsul* Titus Manlius tarafından canlı ele geçirildi, kendisiyle birlikte on iki bin asker öldürüldü, bin beş yüz kişi esir alındı ve Romalılar tarafından Sardinia'ya boyun eğdirildi. Zafer kazanan Manlius esirleri ve Hasdrubal'ı Roma'ya getirdi. Bu sırada Philippus Macedonia'da Laevinus tarafından, Hasdrubal ve Hannibal'ın üçüncü erkek kardeşi Mago da Hispania'da Scipiolar tarafından bozguna uğratıldı.

AU 541 XIV. (VIII.) Decimo anno post, quam Hannibal in Italiam venerat, P. Sulpicio, Cn. Fulvio coss. Hannibal usque ad quartum miliarium urbis accessit, equites eius usque ad portam. Mox consulum metu cum exercitu venientium Hannibal ad Campaniam se recepit. In Hispania a fratre eius Hasdrubale ambo Scipiones, qui per multos annos victores fuerant, interficiuntur, exercitus tamen integer mansit. Casu enim magis erant, quam virtute, decepti. Quo tempore AU 540 etiam a consule Marcello Siciliae magna pars capta est, quam tenere Afri coeperant, et nobilissimae urbis Syracusanae praeda ingens Romam perlata est. Laevinus in Mace-donia cum Philippo et multis Graeciae populis et rege Asiae Attalo amicitiam fecit, et ad Siciliam profectus Hannonem quendam, Afrorum ducem, apud Agrigentum civitatem cum ipso oppido cepit eumque Romam cum captivis nobilibus misit. XL civitates in deditionem accepit, XXVI expugnavit. Ita omnis Sicilia recepta et Macedonia fracta; ingenti gloria Romam regressus est. Hannibal in AU 542 Italia Cn. Fulvium consulem subito adgressus cum octo milibus hominum interfecit.

AU 541 XV. (IX.) Interea ad Hispanias, ubi occisis duobus Scipionibus nullus Romanus dux erat, P. Cornelius Scipio mittitur, filius P. Scipionis, qui ibidem bellum gesserat, annos natus quatuor et viginti.

İÖ 212 XIV. (VIII.) Hannibal'ın Italia'ya gelişinden sonraki onuncu yılda, Publius Sulpicius ve Gnaeus Fulvius'un *consul*'lukları sırasında Hannibal Roma'nın dört mil[47] uzağına, atlıları ise Roma'nın kapısına kadar geldiler. Hannibal çok geçmeden ordularıyla birlikte çıkagelen *consul*'lardan korkarak Campania'ya geri çekildi. Uzun yıllar galip gelen her iki Scipio da Hispania'da Hannibal'ın erkek kardeşi Hasdrubal tarafından öldürüldü, ama ordu sağlam kaldı. Çünkü komutanlar düşmanını yiğitliğinden çok şanssızlık sonucu düşmüşlerdi. Bu sırada Afrikalılar İÖ 213 tarafından yönetilmeye başlanan Sicilya'nın büyük bölümü de *consul* Marcellus tarafından ele geçirildi ve o çok ünlü Syracusae kentinden yüklü bir ganimet Roma'ya getirildi. Laevinus Macedonia'da Philippus'la, pek çok Yunan halkıyla ve Asia kralı Attalus'la dostluk kurdu. Sicilya'ya ilerleyerek Afrikalı komutan Hanno'yu Agrigentum'da, kentle birlikte ele geçirdi ve onu soylu esirlerle birlikte Roma'ya gönderdi. Kırk kenti teslim aldı, yirmi altı kenti fethetti. Böylece bütün Sicilya geri alınınca ve Macedonia parçalanınca büyük bir onur kazanmış olarak Roma'ya döndü. Hannibal Italia'da *consul* Gnaeus İÖ 211 Fulvius'a ani bir saldırı düzenledi ve onu sekiz bin adamıyla birlikte öldürdü.

XV. (IX.) Bu arada iki Scipio'nun da öldürülmesi üzerine hiçbir Romalı komutanın bulunmadığı Hispaniae'ya, İÖ 212 aynı yerde savaşmış olan Publius Scipio'nun yirmi dört yaşındaki oğlu Publius Cornelius Scipio gönderildi.

vir Romanorum omnium et sua aetate et posteriore tempore fere primus. Is Carthaginem
AU Hispaniae capit, in qua omne aurum, argentum
542 et belli apparatum Afri habebant, nobilissimos quoque obsides, quos ab Hispanis acceperant. Magonem etiam, fratrem Hannibalis, ibidem capit, quem Romam cum aliis mittit. Romae ingens laetitia post hunc nuntium fuit. Scipio Hispanorum obsides parentibus reddidit. Quare omnes fere Hispaniae ad eum uno animo transierunt. Post quae Hasdrubalem, Hannibalis fratrem, victum fugat et praedam maximam capit.

AU XVI. Interea in Italia consul Q. Fabius Maximus
543 Tarentum recepit, in qua ingentes copiae Hannibalis erant. Ibi etiam ducem Hannibalis Carthalonem occidit, XXV milia captivorum vendidit, praedam militibus dispertivit, pecuniam hominum venditorum ad fiscum retulit. Tum multae civitates Romanorum, quae ad Hannibalem transierant, rursus se Fabio Maximo dediderunt. (X.) Insequenti anno Scipio in Hispania egregias res egit et per se et per fratrem suum L. Scipionem LXX civitates recepit. In Italia tamen male pugnatum est. Nam Claudius Marcellus consul ab Hannibale occisus est.

Kendi çağında olsun, önceki çağlarda olsun, bütün Romalılar içinde onun kadar üstün bir adama neredeyse hiç rastlanmamıştı. Afrikalıların türlü türlü altın, gümüş
İÖ ve savaş teçhizatı yığdıkları, Hispanialılardan aldıkları en
211 soylu rehineleri tuttukları Hispania'nın Kartaca'sını ele geçirdi. Ayrıca Hannibal'ın diğerleriyle birlikte Roma'ya gönderdiği erkek kardeşi Mago'yu da aynı yerde esir düşürdü. Bu haber üzerine Roma'da büyük bir sevinç yaşandı. Scipio Hispanialı rehineleri ailelerine geri verdi. Bu sebeple hemen hemen bütün Hispania oybirliğiyle onun tarafına geçti. Bu olaylardan sonra Hannibal'ın savaşta yenik düşen kardeşi Hasdrubal'ı kaçmaya zorladı ve büyük bir ganimet elde etti.

İÖ XVI. Bu sırada Italia'da *consul* Quintus Fabius Maximus,
210 Hannibal'ın büyük askeri birliklerinin bulunduğu Tarentum'u geri aldı. Yine Italia'da Hannibal'ın askerlerinin komutanı Carthalo'yu öldürdü, yirmi beş bin esir sattı, elde ettiği ganimeti askerlere dağıttı, sattığı insanlardan kazadığı parasıyı da devlet hazinesine koydu. O zaman Hannibal'ın tarafına geçmiş olan pek çok Roma kenti tekrar Fabius Maximus'a bağlandı. (X.) Ertesi yıl Scipio Hispania'da önemli işler gerçekleştirdi. Erkek kardeşi Lucius Scipio'yla birlikte yetmiş kenti geri aldı. Ama Italia'da yapılan savaşta başarı kazanılamadı. Çünkü *consul* Claudius Marcellus Hannibal tarafından öldürüldü.

XVII. Tertio anno post, quam Scipio ad Hispanias profectus est, rursus res inclitas gerit. Regem Hispaniarum magno proelio victum in amicitiam accepit et primus omnium a victo obsides non poposcit.

XVIII. Desperans Hannibal Hispanias contra Scipionem ducem diutius posse retineri, fratrem
AU suum Hasdrubalem ad Italiam cum omnibus
545 copiis evocavit. Is veniens eodem itinere, quo etiam Hannibal venerat, a consulibus Appio Claudio Nerone et M. Livio Salinatore apud Metaurum [et Senam, Piceni civitatem,] in insidias conpositas incidit. Strenue tamen pugnans occisus est, ingentes eius copiae captae aut interfectae sunt, magnum pondus auri atque argenti Romam relatum. Post haec Hannibal diffidere de belli coepit eventu. Romanis ingens animus accessit. Itaque et ipsi evocaverunt ex
AU Hispania P. Cornelium Scipionem. Is Romam cum
546 ingenti gloria venit.

AU XIX. Q. Caecilio, L. Valerio coss. omnes civitates,
546 quae in Brittiis ab Hannibale tenebantur, Romanis se tradiderunt.

XX. (XI.) Anno XIV. post, quam in Italiam Han-
AU nibal venerat, Scipio, qui multa bene in Hispania
547 egerat, consul est factus et in Africam missus. Cui
AU viro divinum quiddam inesse existimabatur, adeo

XVII. Scipio Hispania'ya ilerlemesinden sonraki üçüncü yılda, yine şanlı başarılara imza attı. Büyük bir savaşta bozguna uğrattığı Hispania kralını bağlaşık kabul etti ve ilk defa o yendiği bir kraldan rehine istemedi.

XVIII. Komutan Scipio'ya karşı Hispania'yı daha fazla elinde tutabileceğinden ümidini kesen Hannibal erkek
İÖ kardeşi Hasdrubal'ı bütün askeri kuvvetleriyle birlikte
208 Italia'ya çağırdı. Hasdrubal Hannibal'ın da geçtiği yoldan gelirken, *consul* Appius Claudius Nero ve *consul* Marcus Livius Salinator tarafından Metaurus Nehri'nde [ve Picenum'un bir kenti olan Sena'da] tuzağa düşürüldü. Yüreklice savaşmasına rağmen öldürüldü, askeri kuvvetleri ya esir alındı ya da öldürüldü, ele geçirilen büyük miktarda altın ve gümüş Roma'ya götürüldü. Hannibal savaşın sonucundan artık iyice umudunu kesmeye başlamıştı. Bu durum Romalıları bir hayli cesaretlendirdi. Publius
İÖ Cornelius Scipio'yu Hispania'dan geri çağırdılar. Scipio
207 Roma'ya büyük bir onurla döndü.

İÖ XIX. Quintus Caecilius ve Lucius Valerius'un *consul*'luk-
207 larında, Bruttii'nin Hannibal tarafından işgal edilmiş bütün kentleri Romalılara teslim oldu.

XX. (XI.) Hannibal'ın Italia'ya gelmesinden bu yana ge-
İÖ çen on dört yılda, Hispania'da başarılı işler gerçekleştir-
206 miş olan Scipio *consul* seçildi ve Afrika'ya gönderildi.
İÖ Scipio'da tanrısal bir alamet olduğu düşünülüyordu, öyle

548 ut putaretur etiam cum numinibus habere sermonem. Is in Africa contra Hannonem, ducem Afrorum, pugnat, exercitum eius interficit. Se-
AU cundo proelio castra capit cum quattuor milibus
549 et quingentis militibus, XI milibus occisis. Syphacem, Numidiae regem, qui se Afris coniunxerat, capit et castra eius invadit. Syphax cum nobilissimis Numidis et infinitis spoliis Romam a Scipione mittitur. Qua re audita omnis fere Italia Hannibalem deserit. Ipse a Carthaginiensibus redire in Africam iubetur, quam Scipio vastabat.

AU XXI. Ita anno XVII. ab Hannibale Italia liberata
550 est. (XII.) Legati Carthaginiensium pacem a Scipione petiverunt; ab eo ad senatum Romam missi sunt; Quadraginta et quinque diebus his indutiae datae sunt, quousque ire Romam et regredi possent. Et XXX milia pondo argenti ab his accepta sunt. Senatus ex arbitrio Scipionis pacem iussit cum Carthaginiensibus fieri. Scipio his condicionibus dedit, *ne amplius quam XXX naves haberent, ut D milia pondo argenti darent, captivos et perfugas redderent.*

XXII. Interim Hannibale veniente ad Africam pax turbata est, multa hostilia ab Afris facta sunt. Legati tamen eorum ex urbe venientes a Romanis capti sunt, sed iubente Scipione dimissi. Hannibal quoque frequentibus proeliis

205 ki tanrılarla konuştuğuna bile inanılıyordu. Scipio Afrika'da Afrikalı komutan Hanno'ya karşı savaştı ve ordusu-
İÖ nu dağıttı. İkinci savaşta dört bin beş yüz askerle düşman
204 ordugâhını ele geçirdi ve on bir bin kişiyi öldürdü. Afrikalılara katılmış olan Numidia kralı Syphax'ı[48] esir aldı ve ordugâhını istila etti. Syphax'ı en soylu Numidialılarla ve sayısız ganimetle birlikte Roma'ya gönderdi. Bu durum haber alınınca hemen hemen bütün Italia Hannibal'ı yüzüstü bıraktı. Kartacalılar Hannibal'a, Scipio'nun yerle bir ettiği Afrika'ya dönmesini emrettiler.

İÖ XXI. Böylece Italia onyedinci yılda Hannibal'dan kurta-
203 rıldı. (XII.) Kartacalı elçiler Scipio'dan barış istediler; Scipio tarafından Roma'ya, *senatus*'a gönderildiler. Roma'ya gidip geri gelmeleri için kırk beş günlük bir ateşkes ilan edildi ve onlardan otuz bin *pondus* gümüş alındı. *Senatus* Scipio'nun önerisi üzerine Kartacalılarla barış yapılmasını emretti. Scipio şu şartlarla barış yaptı: *Kartacalıların otuzdan fazla gemileri olmayacak, Romalılara beş yüz bin pondus gümüş verecekler, esirleri ve kaçakları iade edecekler.*

XXII. Bu arada Hannibal'ın Afrika'ya gelmesiyle birlikte barış askıya alındı, Afrikalılar çok düşmanca davrandılar. Bunun üzerine Afrikalı elçiler Roma'dan ayrılırken Romalılar tarafından esir alındılar, ama Scipio'nun emriyle serbest bırakıldılar. Savaşlarda peş peşe yenik düşen Hannibal da Scipio'dan barış istedi. Görüşmeye gelindiğinde, önceki antlaşmaya benzer şartlarda bir barış imzalandı. Son zamanlardaki sadakatsizlikleri yüzünden

victus a Scipione petit etiam ipse pacem. Cum ventum esset ad colloquium, iisdem condicionibus data est, quibus prius. Addita quingentis milibus pondo argenti C milia librarum propter novam perfidiam. Carthaginiensibus condiciones displi-cuerunt, iusseruntque Hannibalem pugnare. Infertur a Scipione et Masinissa, alio rege Numidarum, qui amicitiam cum Scipione fecerat, Carthagini bellum. (XIII.) Hannibal tres explora-tores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra iussit, ostendique eis totum exercitum, mox etiam prandium dari, dimittique, ut renuntiarent Hannibali quae apud Romanos vidissent.

XXIII. Interea proelium ab utroque duce instructum est, quale vix ulla memoria fuit, cum peritissimi viri copias suas ad bellum educerent. Scipio victor recedit paene ipso Hannibale capto, qui primum cum multis equitibus, deinde cum XX, postremo cum quattuor evasit. Inventa in castris Hannibalis argenti pondo XX milia, auri LXXX, cetera supellectilis copiosa. Post id certa-
men pax cum Carthaginiensibus facta est. Scipio
Romam rediit, ingenti gloria triumphavit atque Africanus ex eo appellari coeptus est. Finem accepit secundum Punicum bellum post annum nonum decimum, quam coeperat.

bin *libra* gümüşe, beş yüz bin *pondus* daha eklendi. Kartacalılar şartlardan memnun kalmadılar ve Hannibal'a savaşmasını emrettiler. Scipio ve onun bağlaşığı olan Numidia'nın diğer kralı Masinissa tarafından Kartaca'ya savaş ilan edildi. (XIII.) Hannibal, Scipio'nun ordugâhına üç casus yolladı, Scipio ele geçirdiği bu casusların ordugâhın çevresinde dolaştırılmalarını, onlara bütün ordunun gösterilmesini, sonra da öğle yemeği verilmesini ve Romalılar arasında gördüklerini Hannibal'a bildirmeleri için serbest bırakılmalarını emretti.

XXIII. Bu sırada her iki komutan da savaş hazırlıklarını tamamladı, askeri kuvvetleri cepheye hazırlayan en deneyimli komutanlar olduklarından, bu hazırlık hiç unutulmayacak şekilde belleklere kazındı. Scipio Hannibal'ın neredeyse bütün kuvvetlerini ele geçirip geri çekildi; Hannibal önce çok sayıda atlısıyla, sonra yirmi atlısıyla, ardından da dört atlısıyla birlikte kaçmaya yeltendi. Hannibal'ın ordugâhında yirmi bin *pondus* gümüş, seksen *pondus* altın ve başka bir sürü eşya bulundu. Bu çarpışmadan sonra Kartacalılarla barış yapıldı. Scipio Roma'ya döndü, büyük bir kıvançla zaferini kutladı ve bu başarısından ötürü artık Africanus adıyla anılmaya başlandı. İkinci Kartaca savaşı başladıktan on dokuz yıl sonra sona erdi.

LIBER QUARTUS

ARGUMENTUM

1.2. Bellum Macedonicum contra Phillippum regem. 3.4. Syriacum contra Antiochum regem. 5. Fulvii de Aetolis triumphus et mors Hannibalis. 6-8. Bellum Macedonicum secundum contra Perseum et Illyricum contra Gentium triumphique de iis acti. 9. Res a Mummio Hispania prospere gestae. 10-12. Bellum Punicum tertium et Carthaginis excidium. 13. Bellum Macedonicum tertium contra Pseudophilippum. 14. Bellum Achaicum s. Corinthium a Mummio gestum Corinthique excidium. 15. Bellum Macedonicum quartum contra Pseudoperseum. 16. Res in Hispania contra Viriathum feliciter gestae. 17. Bellum Numantinum a Scipione profligatum. 18. Attalus per testamentum populum Romanum regni heredem constituit. 19. Triumphi Iunii Bruti de Gallaecis et Lusitanis et Scipionis Africani de Numantinis. 20. Bellum contra Aristonicum in Asia infeliciter a Crasso gestum, a Perpenna profligatum. 21. Carthago reparata et Romana colonia facta. 22. Bellum cum Gallis Transalpinis et Bituito, Avernorum duce, illoque devico triumphus. 23. Colonia Narbona deducitur. 24. Ignominisorum contra

DÖRDÜNCÜ KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1-2. Kral Philippus'a karşı düzenlenen Macedonia savaşı. 3-4. Kral Antiochus'a karşı düzenlenen Suriye savaşı. 5. Fulvius'un Aetoli'ye galip gelmesi ve Hannibal'ın ölümü. 6-8. Perseus'a karşı düzenlenen ikinci Macedonia savaşı ve Gentius'a karşı düzenlenen Illyricum savaşı; bu savaşlar sonrasında kutlanan zaferler. 9. Hispania'da Mummius tarafından gerçekleştirilen başarılar. 10-12. Üçüncü Kartaca savaşı ve Kartaca'nın çöküşü. 13. Pseudophilippus'a[49] karşı düzenlenen Üçüncü Macedonia savaşı. 14. Mummius tarafından yürütülen Achaia Corinthus savaşı ve Corinthus'un çöküşü. 15. Pseudoperseus'a[50] karşı yürütülen dördüncü Macedonia savaşı. 16. Hispania'da Viriathus'a karşı gerçekleştirilen başarılar. 17. Scipio tarafından sona erdirilen Numantia savaşı. 18. Attalus'un krallığını Roma halkına bıraktığına ilişkin vasiyetnamesi. 19. Iunius Brutus'un Gallaeci ve Lusitani'ye karşı, Scipio Africanus'un ise Numantialılara karşı elde ettiği zaferler. 20. Asia'da Aristonicus'a karşı Crassus tarafından yürütülen ve başarısızlıkla sonuçlanan savaş, Aristonicus'un Perperna tarafından devrilmesi. 21. Kartaca'nın geri alınması ve bir Roma kolonisi yapılması. 22. Alp Dağlarının ötesinde yerleşik Gallialılarla ve Averni'nin komutanı Bituitus'la yapılan savaş ve Bituitus'un hezimete uğraması sonucunda kutlanan zafer. 23. Narbona kolonisinin kuruluşu. 24. Cato'nun komutası altında,

Scordiscos in Thracia bellum, Catone duce. 25. Triumphi de Sardinia et Thracia acti. 26.27. Bellum Iugurthinum.

AU 552 I. Transacto Punico bello secutum est Macedonicum contra Philippum regem.

AU 554 II. Quingetensimo et quinquagesimo primo anno ab urbe condita T. Quintius Flamininus adversus Philippum rem prospere gessit. Pax ei data est his legibus: *ne Graeciae civitatibus, quas Romani contra eum defenderant, bellum inferre; ut captivos et transfugas redderet; quinquaginta solum naves haberet, reliquas Romanis daret, per annos decem quaterna milia pondo argenti praestaret et obsidem daret filium suum Demetrium.* T. Quintius etiam Lacedaemoniis intulit bellum. Ducem eorum Nabidem vicit et, quibus voluit condicionibus in fidem accepit. Ingenti gloria duxit ante currum nobilissimos obsides, Demetrium Philippi filium, et Armenen Nabidis.

AU 561 III. (II.) Transacto bello Macedonico secutum est Syriacum contra Antiochum regem, P. Cornelio Scipione, M. Acilio Glabrione coss. Huic Antiocho Hannibal se iunxerat, Carthaginem, patriam suam, metu, ne Romanis traderetur, relinquens. M. Acilius Glabrio in Achaia bene pugnavit. Castra regis Antiochi nocturna pugna capta sunt.

Trakya'da Scrordisci'ye karşı düzenlenen utanç verici savaş. 25. Sardinia ve Trakya başarılarından dolayı kutlanan zaferler. 26. Iugurtha savaşı.

İÖ 201 I. Kartaca savaşı bittikten sonra kral Philippus'a karşı Macedonia savaşı başladı.

İÖ 199 II. Kentin kuruluşundan sonraki beş yüz elli birinci yıl da, Titus Quintius Flamininus kral Philippus'a karşı büyük başarılar elde etti. Şu şartlarla onunla barış yapıldı: *Romalıların ona karşı savundukları Yunan kentlerine savaş açmayacak; esirleri ve kaçakları teslim edecek; sadece elli gemi bulunduracak, diğerlerini Romalılara bırakacak; on yıl boyunca her yıl dört bin pondus gümüş ödeyecek ve oğlu Demetrius'u rehin olarak verecek.* Bu sırada Titus Quinctius da Spartalılara savaş açtı. Spartalıların komutanı Nabis'i[51] bozguna uğrattı ve onları kendisinin ileri sürdüğü şartlarla teslim aldı. Büyük bir onurla en soylu rehineleri, Philippus'un oğlu Demetrius'u ve Nabis'in oğlu Armenes'i zafer alayının önünde yürüttü.

İÖ 192 III. Macedonia savaşı bittikten sonra, Publius Cornelius Scipio ve Manius Acilius Glabrio'nun *consul*'luklarında kral Antiochus'a karşı Suriye savaşı başladı. Hannibal Romalılara teslim edileceği korkusuyla vatanı Kartaca'yı terk edince kral Antiochus'la birleşmişti. Manius Acilius Glabrio Achaia'da başarılı bir savaş gerçekleştirdi. Gece baskın düzenlendi ve kral Antiochus'un ordugâhı alındı;

ipse fugatus. Philippo, quia contra Antiochum Romanis auxilio fuisset, filius Demetrius redditus est.

AU 562 IV. L. Cornelio Scipione, C. Laelio coss. Scipio Africanus fratri suo L. Cornelio Scipioni consuli legatus datus contra Antiochum profectus est. Hannibal, qui cum Antiocho erat, navali proelio victus est. Ipse postea Antiochus circa Sipylum apud Magnesiam, Asiae civitatem, a consule Cornelio Scipione ingenti proelio fusus est. Auxilio fuit Romanis in ea pugna Eumenes, Attali regis frater, qui Eumeniam in Phrygia condidit. L milia peditum, III equitum eo certamine ex parte regis occisa sunt. Tum rex Antiochus pacem petit. Iisdem condicionibus data est a senatu, quamquam victo, quibus ante offerebatur: *ut ex Europa et Asia recederet atque intra Taurum se contineret, X milia talentorum et XX obsides praeberet; Hannibalem, concitatorem belli, dederet.* Eumeni regi donatae sunt omnes Asiae civitates, quas Antiochus bello perdiderat. Et Rhodiis, qui auxilium Romanis contra regem Antiochum tulerant, multae urbes concessae sunt. Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphavit. Nomen et ipse ad imitationem fratris Asiagenis accepit, quia Asiam vicerat, sicut frater ipsius propter Africam domitam Africanus appellabatur.

kral da kaçmak zorunda kaldı. Antiochus'a karşı Romalılara yardım ettiği için Philippus'un oğlu Demetrius babasına geri verildi.

İÖ 191 IV. Lucius Cornelius Scipio ve Gaius Laelius'un *consul*'luklarında, Scipio Africanus *consul* olan kardeşi Lucius Cornelius Scipio'nun elçisi olarak Antiochus'un yanına gitti. Antiochus'la birlikte olan Hannibal deniz savaşında yenik düştü. Ardından Antiochus bir Asia kenti olan Magnesia yakınındaki Sipylum'da *consul* Cornelius Scipio tarafından büyük bir savaşla bozguna uğratıldı. Bu savaşta kral Attalus'un Phrygia'da Eumenia'yı kuran kardeşi Eumenes Romalılara yardım etti. Bu çarpışmada kralın cephesinden elli bin piyade, üç bin atlı öldürüldü. Bunun üzerine kral Antiochus barış istedi. Yenik düşmesine rağmen *senatus* tarafından önceden önerilen aynı şartlarda barış sağlandı: *Avrupa ve Asia'dan çekilecek, Taurus dağında kalacak, on bin talentum ve yirmi rehine verecek, savaşı başlatan Hannibal'ı teslim edecek.* Antiochus'un savaşta kaybetmiş olduğu bütün Asia kentleri kral Eumenes'e verildi. Pek çok kent ise kral Antiochus'a karşı Romalılara yardım eden Rodoslulara bırakıldı. Scipio Roma'ya döndü ve büyük bir onurla zaferini kutladı. Erkek kardeşine öykünüp, tıpkı kardeşinin Afrika'yı bozguna uğratmasından sonra Africanus adını alması gibi, Asiagenes adını aldı; ne de olsa o da Asia'yı bozguna uğratmıştı.

AU 566 V. Spurio Postumio Albino, Q. Marcio Philippo coss. M. Fulvius de Aetolis triumphavit. Hannibal, qui victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam, Bithyniae regem, fugerat, repetitus etiam ab eo est per T. Quinctium Flamininum. Et, cum tradendus Romanis esset, venenum bibit et apud Libyssam in finibus Nicomedensium sepultus est.

VI. (III.) Philippo rege Macedoniae mortuo, qui et adversum Romanos bellum gesserat, et postea Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit ingentibus copiis ad bellum paratis. Nam adiutores habebat Cotyn, Thraciae regem, et regem Illyrici, Gentium nomine. Romanis autem in auxilio erant Eumenes, Asiae rex, Ariarathes Cappadociae, Antiochus Syriae, Ptolomaeus Aegypti, Masinissa Numidiae. Prusias autem Bithyniae, quamquam sororem Persei uxorem ha-
AU 581 beret, utrisque se aequum praebuit. Dux Romanorum P. Licinius consul contra eum missus est et a rege gravi proelio victus. Neque tamen Romani, quamquam superati, regi petenti pacem praestare voluerunt, nisi his condicionibus: *ut se et suos senatui et populo Romano dederet.* Mox
AU 584 missus contra eum L. Aemilius Paulus consul et in Illyricum C. Anicius praetor contra Gentium.

İÖ 187 V. Spurius Postimius Albinus ve Quintus Marcius Philippus'un *consul*'luklarında, Marcus Fulvius, Aetoli'ye karşı kazandığı zaferi kutladı. Hannibal, Antiochus yenilince, kendisinin Romalılara teslim edilmemesi için Bithynia kralı Prusias'ın yanına kaçmıştı, ama Titus Quintus Flamininus aracılığıyla Prusias'tan da geri istendi. Romalılara teslim edileceği anda zehir içti ve Nicomedia topraklarındaki Libyssa'da gömüldü.

VI. (III.) Hem Romalılara karşı savaşan hem de daha sonra Antiochus'a karşı Romalılara yardım eden Macedonia kralı Philippus ölünce, oğlu Perseus büyük askeri birliklerini savaşa hazırladı ve Macedonia'da başkaldırdı. Thracia kralı Cotys ve Gentius adındaki Illyricum kralıyla ittifak kurmuştu. Romalılara ise Asia kralı Eumenes, Cappadocia kralı Ariarathes, Suriye kralı Antiochus, Mısır kralı Ptolemaeus, Numidia kralı Masinissa yardım etmişti. Ama Bithynia kralı Prusias, Perseus'un İÖ 172 kızkardeşiyle evli olmasına rağmen tarafsız kalmayı yeğledi. *Consul* Publius Licinius Romalıların komutanı olarak Perseus'a karşı gönderildi, ama çıkan ağır çarpışmada bozguna uğratıldı. Ancak kral barış istediğinde, Romalılar yenilmiş olmalarına rağmen şu şartlar olmadıkça antlaşma yapılmasını istemediler: *Perseus ve adamları senatus'a ve Roma halkına teslim olacaktı.* Çok geçmeden İÖ 169 *consul* Lucius Aemilius Paulus, Perseus'a ve *praetor* Gaius Anicius ise Illyricum'a Gentius'a karşı gönderildi.

Sed Gentius facile uno proelio victus mox se dedidit. Mater eius et uxor et duo filii, frater quoque simul in potestatem Romanorum venerunt. Ita bello intra XXX dies perfecto ante cognitum est Gentium victum, quam coeptum bellum nuntiaretur.

VII. (IV.) Cum Perseo autem Aemilius Paulus consul III Non. Septembris dimicavit, vicitque eum XX milibus peditum eius occisis. Equitatus cum rege integer fugit. Romanorum C milites amissi sunt. Urbes Macedoniae omnes, quas rex tenuerat, Romanis se dediderunt. Ipse rex, cum desereretur ab amicis, venit in Pauli potestatem. Sed honorem ei Aemilius Paulus consul non quasi victo habuit. Nam et volentem ad pedes sibi cadere non permisit, et iuxta se in sella collocavit. Macedonibus et Illyriis hae leges a Romanis datae: *ut liberi essent et dimidium eorum tributorum praestarent, quae regibus praestitissent*, ut appareret, populum Romanum pro aequitate magis, quam avaritia dimicare. Atque in conventu infinitorum populorum Paulus hoc pronuntiavit et legationes multarum gentium, quae ad eum venerant, magnificentissime convivio pavit, dicens *eiusdem hominis esse debere et bello vincere et in convivii apparatu elegantem esse.*

Tek bir savaşta kolaylıkla bozguna uğratılan Gentius kısa sürede teslim oldu. Annesi, karısı, iki oğlu ve erkek kardeşi de aynı anda Romalıların boyunduruğuna girdiler. Böylece savaş otuz gün içinde sona erdi ve savaşın başladığının bildirilmesinden önce Gentius'un yenildiği haberi ulaştı.

VII. (IV.) *Consul* Aemilius Paulus ise Perseus'la 3 Eylül'de çarpıştı ve yirmi bin piyadesini öldürerek bozguna uğrattı. Atlılar krallarıyla birlikte hiç fire vermeden kaçtılar. Romalılardan ise sadece yüz asker kayıp verildi. Kralın zapt ettiği bütün Macedonia kentleri Romalılara teslim oldu. Kral arkadaşları tarafından terk edilince Paulus'un hâkimiyetine girmek zorunda kaldı. Ama *consul* Aemilius Paulus ona sanki savaşta yenilmemiş gibi saygı gösterdi. Perseus ayaklarına kapanmak isteyince, izin vermedi ve yanındaki koltuğa oturttu. Macedonia ve Illyricum halklarına Romalılar tarafından şu haklar verildi: *Özgür olacaklar ve krallara verdikleri vergilerin yarısını Romalılara verecekler;* böylece Roma halkının açgözlülükten çok hakkaniyet için savaştığı görünür kılınacaktı. Hatta Paulus bunu komşu halkların da katılımıyla gerçekleşen büyük bir toplantıda açıkladı ve saygılarını sunmak için yanına gelen değişik halkların elçilerini, *bir insan hem savaşta galip gelmeli hem de görkemli sofralar hazırlarken zarafeti elden bırakmamalı* diyerek mükemmel bir ziyafetle ağırladı.

VIII. Mox LXX civitates Epiri, quae rebellabant, cepit, praedam militibus distribuit. Romam cum ingenti pompa rediit in nave Persei, quae inusitatae magnitudinis fuisse traditur, adeo ut XVI ordines dicatur habuisse remorum. Triumphavit
AU 585 autem magnificentissime in curru aureo cum duobus filiis, utroque latere adstantibus. Ducti sunt ante currum duo regis filii et ipse Perseus,
AU 586 XLV annos natus. Post eum etiam C. Anicius de Illyriis triumphavit. Gentius cum fratre et filiis ante currum ductus est. Ad hoc spectaculum multarum gentium reges Romam venerunt. Inter alios etiam venit Attalus atque Eumenes, Asiae reges, et Prusias Bithyniae. Magno honore accepti sunt et permittente senatu dona, quae attulerant, in Capitolio posuerunt. Prusias etiam filium suum Nicomedem senatui commendavit.

IX. Insequenti anno L. Mummius in Hispania bene pugnavit. Marcellus postea consul res ibidem prospere gessit.

AU 603 X. (V.) Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur, sexcentesimo et altero anno ab urbe condita, L. Manlio Censorino et M. Manilio coss., anno LI. post, quam secundum Punicum transactum erat. Hi profecti Carthaginem oppugnaverunt. Contra eos Hasdrubal, dux Carthaginiensium, dimicabat. Phamea, dux alius, equitatui praeerat Carthaginiensium.

VIII. Çok geçmeden Paulus Epirus'un isyan eden yetmiş kentini ele geçirdi ve ganimeti askerlerine dağıttı. Perseus'un gemisi içinde şaşaalı bir törenle Roma'ya döndü; bu geminin daha önce hiç görülmedik derecede büyük olduğu ve on altı sıra kürekle çekildiği söylenir.
İÖ Ayrıca altından bir savaş arabasında, her iki yanında
168 ayakta duran iki oğluyla birlikte zaferini kutladı. O zamanlar kırk beş yaşında olan Perseus'la iki oğlu da bu sa-
İÖ vaş arabasının önünden götürüldü. Perseus'tan sonra
167 Caius Anicius da Illyrii'ye karşı kazandığı büyük zaferini kutladı. Gentius erkek kardeşi ve oğullarıyla birlikte savaş arabasının önünde götürüldü. Bu gösteriyi izlemek üzere pek çok halkın kralı Roma'ya geldi. Bunların arasında Asia kralları Attalus ve Eumenes, Bithynia kralı Prusias da vardı. Krallar büyük bir saygıyla karşılandılar ve getirmiş oldukları hediyeleri *senatus*'un izniyle Capitolium'a koydular. Prusias da oğlu Nicomedes'i[52] *senatus*'a teslim etti.

IX. Lucius Mummius ertesi yıl Hispania'da başarılı bir şekilde çarpıştı. Ardından *consul* Marcellus da aynı yerde büyük başarılara imza attı.

İÖ X. (V.) Kentin kuruluşundan sonraki altı yüz ikinci yılda,
150 Lucius Manlius Censorinus ve Manius Manilius'un *consul*'lukları sırasında, İkinci Kartaca savaşının sonuçlandırılmasından sonra elli birinci yılda, Üçüncü Kartaca savaşı patlak verdi. Harekete geçen *consul*'lar Kartaca'yı kuşattılar. Onlarla Kartacalıların komutanı Hasdrubal çarpıştı. Diğer komutan Phamea, Kartacalıların atılarına komuta ediyordu.

Scipio tunc, Scipionis Africani nepos, tribunus ibi militabat. Huius apud omnes ingens metus et reverentia erat. Nam et paratissimus ad dimicandum et consultissimus habebatur. Itaque per eum multa a consulibus prospere gesta sunt, nec quicquam magis vel Hasdrubal vel Phamea vitabant, quam contra eam Romanorum partem committere, ubi Scipio dimicabat.

AU 604 XI. Per idem tempus Masinissa, rex Numidarum, per annos sexaginta fere amicus populi Romani, anno vitae XCVII. mortuus XLIV filiis relictis Scipionem divisorem regni inter filios suos esse iussit.

AU 605 606 XII. Cum igitur clarum Scipionis nomen esset, iuvenis adhuc consul est factus et contra Carthaginem missus. Is eam cepit ac diruit. Spolia ibi inventa, quae variarum civitatum excidiis Carthago collegerat, et ornamenta urbium civitatibus Siciliae, Italiae, Africae reddidit, quae sua recognoscebant. Ita Carthago septingentesimo anno, quam condita erat, deleta est. Scipio nomen, quod avus eius acceperat, meruit, scilicet ut propter virtutem etiam ipse Africanus iunior vocaretur.

XIII. (VI.) Interim in Macedonia quidam Pseudophilippus arma movit et Romanum praetorem, P. Iuventium, contra se missum ad internecionem vicit. Post eum Q. Caecilius Metellus dux a Romanis contra Pseudophilippum missus est

Scipio Africanus'un torunu olan Scipio o dönemde orada *tribunus* olarak hizmet ediyordu. Herkes ona karşı hem korku hem de saygı duyuyordu. Savaş için en donanımlı ve en deneyimli kişi olduğu düşünülüyordu. *Consul*'lar onun yardımını alarak pek çok başarı kazandılar. Hasdrubal, olsun Phamea olsun Scipio'nun komuta ettiği orduyla dövüşmekten başka hiçbir şeyden korkmamıştır.

İÖ 149 XI. Aynı dönemde, yaklaşık altmış yıldır Roma halkının dostu olan Numidia kralı Masinissa doksan yedi yaşında, ardında kırk dört oğul bırakarak yaşamına veda etti. Scipio'dan, krallığını oğulları arasında paylaştırmasını istedi.

İÖ 148 147 XII. Scipio'nun adı ünlendiği için, henüz çok genç olduğu halde *consul* seçildi ve Kartaca'ya karşı savaşa gönderildi. Kartaca'yı aldı ve yerle bir etti. Pek çok kent yıkılınca Kartaca'da saklı olan ganimetlere ulaştı ve kentlerin nişanelerini ait oldukları Sicilya, Afrika ve Italia'ya iade etti. Böylece Kartaca kuruluşundan yedi yüz yıl sonra yıkılmış oldu. Scipio büyükbabasının aldığı unvanı hak etti ve cesaretinden dolayı ona da Genç Africanus denildi.

XIII. (VI.) Bu sırada Macedonia'da Pseudophilippus diye biri silaha sarıldı ve kendisini öldürmek üzere gönderilen Romalı *praetor* Publius Iuventius'u bozguna uğrattı. Ardından Romalılar Pseudophilippus'a karşı Quintus Caecilius Metellus komutan olarak gönderildiler.

et XXV milibus ex militibus eius occisis Macedoniam recepit, ipsum etiam Pseudophilippum in potestatem suam redegit.

XIV. Corinthiis quoque bellum indictum est, nobilissimae Graeciae civitati, propter iniuriam legatorum Romanorum. Hanc Mummius consul
AU cepit et diruit. Tres igitur Romae simul cele-
606 berrimi triumphi fuerunt: Africani ex Africa, ante cuius currum ductus est Hasdrubal, Metelli ex Macedonia, cuius currum praecessit Andriscus, idem qui et Pseudophilippus, Mummii ex Corintho, ante quem signa aenea et pictae tabulae et alia urbis clarissimae ornamenta praelata sunt.

AU XV. (VII) Iterum in Macedonia Pseudoperses, qui
610 se Persei filium esse dicebat, collectis servitiis rebellavit, et cum sexdecim milia armatorum haberet, a Tremellio quaestore superatus est.

AU XVI. Eodem tempore Metellus in Celtiberia apud
610 Hispanos res egregias gessit. Successit ei Q.
AU Pompeius. Nec multo post Q. quoque Caepio ad
611 idem bellum missus est, quod quidam Viriathus contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriathus a suis interfectus est, cum quatuordecim annis Hispanias adversus Romanos movisset. Pastor primo fuit, mox latronum dux, postremo tantos ad bellum populos concitavit, ut assertor contra Romanos Hispaniae putaretur.

Metellus onun yirmi beş bin askerini öldürüp Macedonia'yı geri aldı ve Pseudophillippus'a boyun eğdirdi.

XIV. Romalı elçilere yapılan hakaretten dolayı Yunanistan'ın en ünlü kenti Corinthus'a karşı savaş ilan edildi. *Consul* Mummius bu kenti aldı ve yerle bir etti. Böylece
İÖ Roma'da en çok sözü edilen üç zafer aynı anda kutlandı:
147 Afrika'dan, savaş arabasının önünde Hasdrubal'ın getirildiği Africanus'un zaferi; Macedonia'dan, savaş arabasının önünde Andriscus, yani Pseudophilippus'un yürütüldüğü Metellus'un zaferi; Corinthus'tan, zafer alayının önünde bronz heykellerin, resimlerin ve en ünlü kentin diğer nişanelerinin taşındığı Mummius'un zaferi.

İÖ XV. (VII.) Kendisinin Perseus'un oğlu olduğunu söyleyen
143 Pseudoperseus[53] kölelerini toplayıp Macedonia'da yine isyan başlattı. On altı bin silahlı adamı vardı, ama *quaestor*[54] Tremellius tarafından yenilgiye uğratıldı.

İÖ XVI. Aynı dönemde Metellus Celtiberia'da, Hispaniahlar
143 arasında önemli işler gerçekleştirdi. Yerine Quintus
İÖ Pompeius geçti. Çok geçmeden Quintus Caepio da Viri-
142 athus diye birinin Lusitania'da Romalılara karşı açtığı savaşa gönderildi. Viriathus'un on dört yıl boyunca Hispania'yı Romalılara karşı kışkırtması kendisinden korku duyulmasına neden olmuştu, bu yüzden adamları tarafından öldürüldü. Bu adam ilkin bir çobandı, kısa sürede eşkıyaların başı oldu, daha sonra da o kadar çok halkı savaşa kışkırttı ki, Romalılara karşı Hispania'nın koruyucusu olduğu düşünülüyordu.

Et cum interfectores eius praemium a Caepione consule peterent, responsum est *numquam Romanis placuisse imperatores a suis militibus interfici.*

AU 611 XVII. (VIII.) Q. Pompeius deinde consul, a Numantinis, quae Hispaniae civitas fuit opulentissima, superatus pacem ignobilem fecit. Post eum AU 615 C. Hostilius Mancinus consul iterum cum Numantinis pacem fecit infamem, quam populus et senatus iussit infringi atque ipsum Mancinum hostibus tradi, ut in illo, quem auctorem foederis habebant, iniuriam soluti foederis vindicarent. Post tantam igitur ignominiam, qua a Numantinis bis Romani exercitus fuerant subiugati, P. Scipio Africanus secundo consul AU 618 factus et ad Numantiam missus est. Is primum militem vitiosum et ignavum exercendo magis quam puniendo sine aliqua acerbitate correxit, tum multas Hispaniae civitates partim bello cepit, partim in deditionem accepit, postremo ipsam Numantiam, diu obsessam, fame confecit et a solo evertit, reliquam provinciam in fidem accepit.

XVIII. Eodem tempore Attalus, rex Asiae, frater Eumenis, mortuus est heredemque populum Romanum reliquit. Ita imperio Romano per testamentum Asia accessit.

Virathus'un katilleri *consul* Caepio'dan ödül istediklerinde, onlara *komutanların askerleri tarafından öldürülmelerini Romalıların asla hoş karşılayamayacakları* cevabı verildi.

İÖ 142 XVII. Daha sonra, *consul* Quintus Pompeius Hispania'nın en zengin kenti olan Numantia halkı tarafından bozguna uğratıldı ve onlarla yüz kızartıcı bir barış imzaladı. Ardından *consul* Gaius Hostilius Mancinus da yine Numantialılarla onursuzca bir anlaşma yaptı. Halk ve *senatus* bu anlaşmanın bozulmasını ve anlaşmayı yapan Mancinus'tan bozdukları bu anlaşmanın intikamının alınması için kendisinin düşmanlara teslim edilmesini emretti. Roma ordularının Numantialılar tarafından ikinci kez boyunduruk altına sokulmasıyla yaşanan bu rezillikten sonra İÖ 135 Scipio Africanus ikinci defa *consul* seçildi ve Numantia'ya gönderildi. Scipio Africanus ilkin iyice yozlaşan ve işe yaramaz hale gelen askerleri cezalandırmak yerine, herhangi bir şiddete başvurmaksızın eğiterek ıslah etmeyi yeğledi. O dönemde Hispania kentlerinin büyük bölümünü savaşla ele geçirdi, bir kısmını da teslim aldı, daha sonra uzun süreden beri kuşattığı Numantia'yı açlığa terk ederek zayıf düşürdü ve temelinden yerle bir etti, eyaletin geri kalan kentlerini de bağlaşıklığa kabul etti.

XVIII. Bu sırada Eumenes'in erkek kardeşi olan Asia kralı Attalus öldü ve Roma halkını varis bıraktı. Böylece Asia miras yoluyla Roma İmparatorluğuna dahil olmuş oldu.

AU 620 XIX. Mox etiam Decimus Iunius Brutus de Gallaecis et Lusitanis triumphavit magna gloria. Et P. Scipio Africanus de Numantinis secundum triumphum egit XIV. anno post, quam priorem de Africa egerat.

XX. Motum interim in Asia bellum est ab Aristonico, Eumenis filio, qui ex concubina susceptus AU 621 fuerat. Is Eumenes frater Attali fuerat. Adversus eum missus pontifex P. Licinius Crassus infinita regum habuit auxilia. Nam et Bithyniae rex Nicomedes Romanos iuvit, et Mithridates Ponticus, cum quo bellum postea gravissimum fuit, et Ariarathes Cappadox et Pylaemenes Paphlagon. Victus est tamen Crassus et in proelio interfectus est. Caput eius Aristonico oblatum est, corpus Smyrnae sepultum. Postea AU 622 Perperna, consul Romanus, qui successor Crasso veniebat, audita belli fortuna ad Asiam celeravit et acie victum Aristonicum apud Stratonicen civitatem, quo fugerat, fame ad deditionem conpulit. Aristonicus iussu senatus Romae in carcere strangulatus est. Triumphari enim de eo non poterat, quia Perperna apud Pergamum Romam rediens diem obierat.

AU 629 XXI. L. Caecilio Metello et T. Quinctio Flaminino coss. Carthago in Africa iussu senatus reparata est, quae nunc manet, annis duobus et viginti postquam a Scipione fuerat eversa. Deducti eo sunt cives Romani.

İÖ 133 XIX. Kısa bir süre sonra Decimus Iunius Brutus, Gallaeci ve Lusitani'ye karşı elde ettiği zaferi büyük bir onurla kutladı. Scipio Africanus Afrika'da kazandığı ilk zaferinden on dört yıl sonra ikinci zaferini de Numantialılara karşı elde etmiş oldu.

İÖ 132 XX. Bu sırada, Eumenes'in metresinden olan oğlu Aristonicus Asia'da savaş çıkardı. Eumenes Attalus'un erkek kardeşiydi. Onunla savaşmak üzere *pontifex*[55] Publius Licinius Crassus gönderildi; kendisi krallardan sınırsız destek gördü. Çünkü Bithynia kralı Nicomedes, daha sonra kendisiyle en ağır savaşlardan birinin yapıldığı Pontuslu Mithridates, Cappadocialı Ariarathes ve Paphlagonialı Pylaemenes Romalılara yardım etti. Buna rağmen Crassus bu savaşta bozguna uğradı ve öldürüldü. Başı kesilip Aristonicus'a götürüldü, cesedi Smyrna'da gömüldü. Daha sonra Crassus'un yerine geçen Romalı *consul* Perperna savaşın akıbetini öğrenince hızla Asia'ya doğru yola çıktı. Aristonicus'u kaçtığı Stratonicea kentinde yenip yaşanan kıtlıktan da yararlanarak teslim olmaya zorladı. Aristonicus, *senatus*'un emriyle Roma'da bir zindanda boğularak öldürüldü. Aristonicus'a karşı kazanılan zafer kutlanamadı, çünkü Perperna Roma'ya dönerken Pergamum'da yaşamını kaybetti.

İÖ 124 XXI. Lucius Caecilius Metellus ve Titus Quintius Flamininus'un *consul*'luklarında Afrika'da hâlâ varlığını sürdüren Kartaca, Scipio tarafından yıkılmasından tam yirmi iki yıl sonra, *senatus*'un emriyle yeniden inşa edildi. Roma vatandaşları buraya getirildi.

AU 628 XXII. (X) Anno DCXXVII. ab urbe condita C. Cassius Longinus et Sex. Domitius Calvinus consules Gallis transalpinis bellum intulerunt et Arvernorum tunc nobilissimae civitati atque eorum duci Bituito infinitamque multitudinem iuxta Rhodanum fluvium interfecerunt. Praeda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est.

AU 633 Bituitus se Domitio dedidit atque ab eo Romam deductus est, magnaque gloria consules ambo triumphaverunt.

AU 634 XXIII. M. Porcio Catone et Q. Marcio Rege coss. DCXXXIII. anno ab urbe condita Narbona in AU 635 Gallia colonia deducta est. Postea a L. Metello et Q. Mucio Scaevola coss. de Dalmatia triumphatum est.

AU 638 XXIV. Ab urbe condita anno XXXVDC. C. Cato consul Scordiscis intulit bellum ignominioseque pugnavit.

AU 641 XXV. C. Caecilio Metello et Cn. Carbone coss. duo Metelli fratres eodem die, alterum ex Sardinia, alterum ex Thracia, triumphum egerunt, nuntiatumque Romae est Cimbros e Gallia in Italiam transisse.

AU 643 XXVI. (XI) P. Scipione Nasica et L. Calpurnio Bestia coss. Iugurthae, Numidarum regi, bellum inlatum est, quod Adherbalem et Hiempsalem

İÖ 125 XXII. (X.) Roma'nın kuruluşundan sonraki altı yüz yirmi yedinci yılda, *consul* Gaius Cassius Longius ve *consul* Sextus Domitus Calvinus Alp Dağlarının ötesinde yerleşik Gallialılara, o dönemde Averni'nin elinde bulunan o en ünlü kentine ve komutanları Bituitus'a savaş açtılar, çok sayıda insanı Rhodonus Nehri yakınlarında katlettiler. Gallialıların altın gerdanlıklarından oluşan muazzam İÖ 120 miktarda ganimet Roma'ya getirildi. Bituitus teslim olduğu Domitius tarafından Roma'ya getirildi. Her iki *consul* büyük bir kıvançla zafer kutladılar.

İÖ 119 XXIII. Marcus Porcius Cato ve Quintus Marcius Rex'in *consul*'luklarında, Roma'nın kuruluşundan sonraki altı yüz otuz üçüncü yılda, Gallia'da, Narbona'da bir koloni İÖ 118 kuruldu. Daha sonra Lucius Caecilius Metellus ve Quintus Mucius Scaevola'nın *consul*'luklarında Dalmatia'ya karşı büyük bir zafer kazanıldı.

İÖ 115 XXIV. Roma'nın kuruluşundan sonraki altı yüz otuz beşinci yılda, *consul* Gaius Cato Scordisci'ye savaş açtı ve onlarla utanç verici bir savaş yaptı.

İÖ 112 XXV. Gaius Caecilius Metellus ve Gnaeus Carbo'nun *consul*'luklarında, aynı gün Metellus kardeşlerden biri Sardinia'ya, diğeri de Thracia'ya karşı zafer kazandı, bu arada Cimbri'nin Gallia'dan Italia'ya geçtiği haberi Roma'da yayıldı.

İÖ 110 XXVI. (XI.) Publius Scipio Nascia ve Lucius Calpurnius Bestia'nın *consul*'luklarında Numidia kralı Iugurtha'ya savaş açıldı, çünkü Iugurtha Adherbal ve Hiempsal'ı

Micipsae filios, fratres suos, reges et P. R. amicos, interemisset. Missus adversus eum consul Calpurnius Bestia, corruptus regis pecunia, pacem cum eo flagitiosissimam fecit, quae a se-
AU natu improbata est. Postea contra eundem,
644 insequenti anno, Spurius Postumius Albinus profectus est. Is quoque per fratrem ignominiose contra Numidas pugnavit.

AU XXVII. Tertio missus Q. Caecilius Metellus consul
645 exercitum ingenti severitate et moderatio-ne correctum, cum nihil in quemquam cruentum faceret, ad disciplinam Romanam reduxit. Iugurtham variis proeliis vicit, elephantos eius occidit vel cepit, multas civitates ipsius in deditionem accepit. Et cum iam bello finem positurus esset, successum est ei a C. Mario. Is Iugurtham et Bocchum, Mauritaniae regem, qui auxilium Iugurthae ferre coeperat, pariter superavit. Aliquanta et ipse oppida Numidiae cepit belloque terminum posuit capto Iugurtha per quaestorem suum Cornelium Sullam, ingentem virum, tradente Boccho Iugurtham, qui pro eo ante pugnaverat. A M. Iunio Silano, collega
AU Q. Metelli, Cimbri in Gallia victi sunt, et a
645 Minucio Rufo in Macedonia Scordisci et Triballi,
AU et a Servilio Caepione in Hispania Lusitani victi
646 sunt. Et duo triumphi de Iugurtha, primus per

öldürmüştü; Adherbal ve Hiempsal Micipsa'nın oğlu, onların da yeğeniydi, aynı zamanda kral ve Roma halkının dostuydular. Onunla savaşa gönderilen *consul* Calpurnius Bestia kralın parasına kandı ve onunla sonradan
İÖ *senatus*'un tanımadığı utanç verici bir anlaşma yaptı. Er-
109 tesi yıl Iugurtha'yla savaşmak üzere Spurius Postimius Albinus yola çıktı. Ama o da erkek kardeşine alet olup Numidialılara karşı onursuz bir çarpışmaya girişti.

İÖ XXVII. Üçüncü olarak Iugurtha'ya karşı gönderilen *consul*
108 Quintus Ceacilius Metellus hiç kimsenin kılına dokunmadan, büyük bir ciddiyetle ve adil bir şekilde yeniden düzenlediği Roma ordusunu eski disiplinine kavuşturdu. Iugurtha'yı çeşitli savaşlarda bozguna uğrattı. Fillerini ya öldürdü ya da ele geçirdi, pek çok kentini teslim aldı. Ama tam savaşa son verecekken yerine Gaius Marius geçti. Gaius Marius hem Iugurtha'yı hem de Iugurtha'nın tarafında savaşmaya başlamış olan Mauretania kralı Bocchus'u aynı anda yenilgiye uğrattı. Numidia'da birçok kenti bizzat ele geçirdi ve çok seçkin bir adam olan kendi *quaestor*'u Cornelius Sulla'nın yardımıyla Iugurtha'yı esir alıp savaşa son verdi. Iugurtha'yı ele veren, daha önce de onun yanında çarpışan Bocchus olmuştu.
İÖ Quintus Metellus'un meslektaşı Marcus Iunius Silanus
108 tarafından Gallia'da Cimbri, Minucius Rufus tarafından Macedonia'da Scordisci ve Triballi ve Servilius Caepio
İÖ tarafından da Hispania'da Lusitani bozguna uğratıl-
107 dı. Iugurtha'ya karşı kazanılan çifte zafer ilkin

AU 647 Metellum, secundus per Marium acti sunt. Ante currum tamen Marii Iugurtha cum duobus filiis ductus est catenatus et mox iussu consulis in carcere strangulatus est.

İÖ 106 Metellus, sonra da Marius tarafından kutlandı. Iugurtha zincire vurulmuş olarak iki oğluyla birlikte Marius'un savaş arabasının önüne getirildi ve çok geçmeden de *consul*'un emriyle bir zindanda boğularak öldürüldü.

LIBER QVINTUS

ARGUMENTUM

1.-2. Bellum Cimbricum sociis Germanorum et Gallorum gentibus post magnam cladem compressum. 3. Bellum sociale in Italia summo rerum discrimine gestum. 4. Bellum civile primum, seu Marianum. 5-9. Bellum Mithridaticum, cui interponitur Thracium, et Mariani continuatio et finis.

1. Dum bellum in Numidia contra Iugurtham geritur, Romani consules M. Manlius et Q. Caepio a Cimbris et Teutonibus et Tugurinis et Ambronibus, quae erant Germanorum et Gallorum gentes, victi sunt iuxta flumen Rhodanum, et ingenti internicione [attriti] etiam castra sua et magnam partem exercitus perdiderunt. Timor Romae grandis fuit, quantus vix Hannibalis, tempore Punici belli, ne iterum Galli Romam venirent. Ergo Marius post victoriam Iugurthinam secundo consul est factus, bellumque ei contra Cimbros et Teutonas decretum est. Tertio quoque ei et quarto delatus est consulatus, quia bellum Cimbricum protrahebatur. Sed in quarto consulatu collegam habuit Q. Lutatium Catulum. Cum Cimbris itaque

BEŞİNCİ KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1-2. Büyük bir katliamın ardından Germenlerin bağlaşıkları ve Gallia kavimleriyle Cimbri Savaşının sona ermesi. 3. Italia'da sıkıntılı bir dönemde çıkan iç savaş. 4. İlk iç savaş ya da Marius savaşı. 5-9. Thracia savaşının arasına karışan Mithridates savaşı; Marius savaşında yaşananlar ve bu savaşın akıbeti.

1. Numidia'da Iugurtha'ya karşı savaşılırken, Romalı *consul*'lar Marcus Manlius ve Quintus Caepio, Rhodanus Nehri yakınlarında Germania ve Gallia kavimleri olan Cimbri, Teutones, Tigurni ve Ambrones tarafından büyük bir katliam sonucunda bozguna uğratıldılar; hatta ordugâhlarını ve ordularının büyük bölümünü de kaybettiler. Gallialıların yeniden Roma'ya gelişleri, kentte İkinci Kartaca savaşı sırasında Hannibal'a duyulan korkuya benzer büyük bir korkunun yaşanmasına neden oldu. Bu nedenle Marius, Iugurtha zaferinden sonra ikinci kez *consul* seçildi ve onun Cimbri ve Teutones'e karşı savaşması kararlaştırıldı. Cimbri'yle girişilen savaş uzadıkça, Marius üçüncü ve de dördüncü kez *consul* olarak atandı. Ama dördüncü *consul*'luğu sırasında meslektaşı Quintus Lutatius Catulus oldu. Bu şekilde[56] Cimbri'yle

conflixit et duobus proeliis CC milia hostium cecidit, LXXX milia cepit et ducem eorum Teutobodum, propter quod meritum absens quinto consul est factus.

II. Interea Cimbri et Teutones, quorum copia adhuc infinita erat, ad Italiam transierunt. Iterum a C. Mario et Q. Catulo contra eos dimicatum est, sed a Catuli parte felicius. Nam proelio, quod simul ambo gesserunt, CXL milia aut in pugna, aut in fuga caesa sunt, LX milia capta. Romani milites ex utroque exercitu trecenti perierunt. Tria et triginta Cimbris signa sublata sunt. Ex his exercitus Marii duo reportavit, Catuli exercitus XXX et unum. Is belli finis fuit. Triumphus utrique decretus est.

AU 661 III. (II.) Sex. Iulio Caesare et L. Marcio Philippo coss. sexcentesimo quinquagesimo nono anno ab urbe condita, cum prope alia omnia bella cessarent, in Italia gravissimum bellum Picentes, Marsi Pelignique moverunt, qui, cum annis numerosis iam populo Romano obedirent, tum libertatem sibi aequam asserere coeperunt. AU 662 Perniciosum admodum hoc bellum fuit. P. Rutilius consul in eo occisus est, Caepio, nobilis iuvenis, AU 663 Porcius Cato, alius consul. Duces autem adversus Romanos Picentibus et Marsis fuerunt T. Vettius, Hierius Asinius, T. Herennius, A. Cluentius. A Romanis bene contra eos pugnatum

çarpıştı. İki savaşta iki yüz bin düşmanı katletti, seksen bin düşman askerini ve komutanları Teutobodus'u esir aldı. Bu başarısından ötürü, kendisi Roma dışındayken beşinci kez *consul* seçildi.

II. Bu arada hâlâ sayısız askeri kuvvetleri olan Cimbri ve Teutones Italia'ya geçtiler. Gaius Marius ve Quintus Catulus onlarla yeniden savaştı, ama Catulus'un tarafı daha başarılı oldu. Çünkü her ikisinin de aynı anda gerçekleştirdiği savaşta yüz kırk bin kişi ya dövüşürken ya da kaçarken katledildi, altmış bin kişi de esir alındı. Her iki ordudan üç yüz Romalı asker hayatını kaybetti. Cimbri'den otuz üç sancak alındı. Bunlardan ikisini Marius'un ordusu, otuz birini Catulus'un ordusu alıp getirdi. Bu, savaşın sonu oldu. Her ikisi için de zafer kutlamaları kararı alındı.

İÖ 92 III. (II.) Sextus Iulius Caesar ve Lucius Marcius Philippus'un *consul*'luklarında, Roma'nın kuruluşundan sonraki altı yüz elli dokuzuncu yılda, hemen hemen bütün diğer savaşlar son bulunca, Italia'da Picentes, Marsi ve Peligni çok ciddi bir savaş başlattılar. Yıllardan beri Roma halkına boyun eğmiş olan bu kavimler artık eşit haklar talep etmeye başlamışlardı. Söz konusu savaş tam anlamıyla yıkıcı oldu. *Consul* Publius Rutilius, soylu bir genç olan Caepio ve diğer *consul* Cato öldürüldü. Romalılara karşı savaşan Picentes ve Marsi'nin komutanları Titus Vettius, Hierius Asinius, Titus Herennius ve Aulus Cluentius idi. Romalılar, altı defa *consul* olan Gaius Marius,

İÖ 91

İÖ 90

est a C. Mario, qui sexies consul fuerat, et a Cn. Pompeio, maxime tamen a L. Cornelio Sulla, qui inter alia egregia ita Cluentium, hostium ducem, cum magnis copiis fudit, ut ex suis unum amitteret. Quadriennio cum gravi tamen calamitate hoc bellum tractum est. Quinto demum anno finem accepit per L. Cornelium Sullam consulem, cum antea in eodem bello ipse multa strenue, sed praetor, egisset.

AU 664 IV. (III.) Anno urbis conditae DCLXII primum Romae bellum civile commotum est, eodem anno etiam Mithridaticum. Caussam bello civili C. Marius sexiens consul dedit. Nam cum Sulla consul contra Mithridatem gesturus bellum, qui Asiam et Achaiam occupaverat, mitteretur, isque exercitum in Campania paulisper teneret, ut belli socialis, de quo diximus, quod intra Italiam gestum fuerat, reliquiae tollerentur, Marius adfectavit, ut ipse ad bellum Mithridaticum mitteretur. Qua re Sulla commotus cum exercitu ad urbem venit. Illic contra Marium et Sulpicium dimicavit. Primus urbem Romam armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium AU 665 fugavit, atque ita consulibus ordinatis in futurum annum Cn. Octavio et L. Cornelio Cinna ad Asiam profectus est.

V. Mithridates enim, qui Ponti rex erat atque Armeniam minorem et totum Ponticum mare in

Gnaeus Pompeius ve Lucius Cornelius Sulla sayesinde bu halklara karşı başarılı bir savaş yürüttüler; özellikle Lucius Cornelius Sulla kazandığı birçok başarının yanı sıra, büyük askeri kuvvetleriyle birlikte düşmanların komutanı Cluentius'u bozguna uğratmış ve kendi adamlarının birinin bile kılına zarar gelmemişti. Ama yine de büyük kayıplar verildiğinden bu savaş dördüncü yıla uzadı. Sonunda beşinci yılda *Consul* Lucius Cornelius Sulla bu savaşa son verdi, oysa evvelce bu aynı savaşta pek çok çetin meseleyi halletmişti, üstelik o zaman sadece bir *praetor*'du.

IO 89 IV. (III.) Roma'nın kuruluşundan sonraki altı yüz altmış ikinci yılda, Roma'da ilk iç savaş ve aynı yıl bir de Mithridates savaşı patlak verdi. İç savaşa altıncı kez *consul* olan Gaius Marius neden oldu. Çünkü *consul* Sulla, Asia ve Achaia'yı işgal etmiş olan Mithridates'e karşı savaşmak üzere gönderildiğinde, daha önceden söz ettiğimiz Italia'da çıkan iç savaşın son çırpınışlarını kesmek için ordusunu bir süre Campania'da tutunca Marius, Mithridates savaşına kendisinin gönderilmesi için çabaladı. Bundan dolayı öfkelenen Sulla ordusuyla birlikte Roma'ya geldi. Orada Marius ve Sulpicius'a karşı çarpıştı. İlkin Sulla silahlanıp Roma kentine girdi. Sulpicius'u öldürdü, IO 88 Marius'u kaçmak zorunda bıraktı. Böylece Gaius Octavius ve Lucius Cornelius Cinna'yı ertesi yılın *consul*'ları olarak atadıktan sonra Asia'ya doğru yola çıktı.

V. Çünkü Küçük Armenia'ya ve Bosphorus'la birlikte bütün Karadeniz çevresine hâkim olan Pontus kralı

circuitu cum Bosphoro tenebat, primum Nicomeden, amicum populi Romani, Bithynia voluit expellere senatuique mandavit bellum se ei propter iniurias, quas passus fuerat, illaturum. A senatu responsum est Mithridati, si id faceret, quod bellum a Romanis et ipse pateretur. Quare iratus Cappadociam statim occupavit et ex ea Ariobarzanen, regem et amicum populi Romani, fugavit. Mox etiam Bithyniam invasit et Paphlagoniam pulsis ex ea regibus, amicis populi Romani, Pylaemene et Nicomede. Inde Ephesum contendit et per omnem Asiam litteras misit, ut, ubicumque inventi essent cives Romani, uno die occiderentur.

VI. Interea etiam Athenae, civitas Achaiae, ab Aristone Atheniensi Mithridati tradita est. Miserat enim iam ad Achaiam Mithridates Archelaum, ducem suum, cum centum et viginti milibus equitum ac peditum, per quem etiam reliqua Graecia occupata est. (IV.) Sulla Archelaum apud Piraeum, non longe ab Athenis, obsedit, ipsamque urbem cepit. Postea commisso proelio contra Archelaum ita eum vicit, ut ex CXX milibus vix decem Archelao superessent, ex Sullae exercitu XIV tantum homines interficerentur. Hac pugna Mithridates cognita LVX milia lectissima ex Asia Archelao misit, contra quem iterum Sulla

Mithridates ilkin Roma halkının bağlaşığı olan Nicomedes'i Bithynia'dan sürmek için harekete geçmiş ve uğradığı haksızlıklardan dolayı ona savaş açacağını *senatus*'a bildirmişti. *Senatus* Mithridates'e, bunu yaptığı takdirde Romalıların kendisine açacağı savaşla karşı karşıya kalacağını bildirdi. Öfkeye kapılan Mithridates hemen Capadocia'yı işgal etti ve Roma halkının dostu kral Ariobarzanes'i buradan kaçmak zorunda bıraktı. Ardından Bithynia ve Paphlagonia'yı istila etti ve Roma halkının dostu olan Paphlagonia kralları Pylaemenes[57] ve Nicomedes'i ülkelerinden sürdü. Sonra Ephesus'a ilerledi ve Roma vatandaşlarının bulundukları yerde hemen o gün öldürülmeleri için bütün Asia'ya mektuplar gönderdi.

VI. Bu sırada, bir Achaia kenti olan Atina, Atinalı Aristion tarafından Mithridates'e teslim edildi. Çünkü Mithridates zaten komutanı Archelaus'u yüz yirmi bin atlı ve piyadeyle Achaia'ya göndermişti, Yunanistan'ın geri kalanı da onun tarafından zapt edildi. (IV.) Sulla, Atina'dan çok uzakta olmayan Piraeus'ta Archelaus'un önünü kesti ve Atina kentini ele geçirdi. Daha sonra Archelaus'a karşı savaşa başlayınca, onu öyle bir bozguna uğrattı ki yüz yirmi bin askerinden ancak on askeri Archelaus'a kalabildi, Sulla'nın ordusundan ise sadece on dört asker öldürüldü. Mithridates bu savaşı öğrenince altmış beş bin asker seçip bunları Asya'dan, Sulla'nın tekrar savaşa tutuştuğu Archelaus'a gönderdi.

commisit. Primo proelio XV milia hostium interfecta sunt filiusque Archelai Diogenes. Secundo omnes Mithridatis copiae extinctae sunt, Archelaus ipse triduo nudus in paludibus latuit. Hac re audita Mithridates cum Sulla de pace agi iussit.

VII. Interim eo tempore Sulla etiam Dardanos, Scordiscos, Dalmatas et Maedos partim vicit, alios in fidem accepit. Sed cum legati a rege Mithridate, qui pacem petebant, venissent, non aliter se daturum Sulla esse respondit, nisi rex relictis iis, quae occupaverat, ad regnum suum
AU redisset. Postea tamen ad colloquium ambo
668 venerunt. Pax inter eos ordinata est, ut Sulla ad bellum civile festinans a tergo periculum non ha-
AU beret. (V.) Nam dum Sulla in Achaia atque Asia
665 Mithridatem vincit, Marius, qui fugatus erat, et Cornelius Cinna, unus ex consulibus, bellum in Italia repararunt et ingressi urbem Romam nobilissimos ex senatu et consulares viros interfecerunt, multos proscripserunt, ipsius Sullae domo eversa filios et uxorem ad fugam conpulerunt. Universus reliquus senatus ex urbe fugiens ad Sullam in Graeciam venit, orans, ut patriae subveniret. Ille in Italiam traiecit, bellum civile gesturus adversus Norbanum et
AU Scipionem consules. Et primo proelio contra
669 Norbanum dimicavit non longe a Capua. Tum

İlk çarpışmada on beş bin düşman ve Archelaus'un oğlu Diogenes öldürüldü. İkincisinde Mithridates'in bütün askeri birlikleri ortadan kaldırıldı. Archelaus üç gün bataklıklarda çırıl çıplak gizlendi. Mithridates bu olayı duyunca Sulla'yla barış görüşmeleri yapılmasını emretti.

VII. Bu arada aynı dönemde Sulla Dardani, Scrodisci, Dalmatae ve Maedi'nin bir kısmını da bozguna uğrattı, diğerlerini teslim aldı. Sulla, kral Mithridates'ten barış isteyen elçiler gelince, kralın işgal ettiği toprakları terk edip krallığına geri dönmedikçe hiçbir şekilde barış yapmayacağı cevabını verdi. Ancak daha sonra her ikisi de toplantıya geldi. Sulla iç savaşa geri dönmeye acele ettiğinden, arkasında herhangi bir tehlike bırakmasın diye aralarında barış sağlandı. (V.) Çünkü Sulla, Achaia ve Asia'da Mithridates'i bozguna uğratırken, kaçmak zorunda kalan Marius ve *consul*'lardan Cornelius Cinna Italia'daki savaşı yeniden alevlendirmişti ve Roma kentine girip *senatus*'tan ve *consul* sınıfından en soylu kişileri öldürmüş, birçoklarının vatandaşlık haklarını ellerinden almış, hatta Sulla'nın evini yıkıp çocuklarıyla karısını kaçmaya zorlamıştı. *Senatus*'tan sağ kalanlar hep birlikte kentten kaçtılar, Yunanistan'a Sulla'nın yanına geldiler ve ülkesine yardım etmesi için ona yalvardılar. Sulla *consul* Norbanus ve *consul* Scipio'ya karşı iç savaş başlatmak üzere Italia'ya geçti. Norbanus'a karşı giriştiği savaş, Capua'dan çok uzakta olmayan bir yerde gerçekleşti.

İÖ 85 İÖ 88 İÖ 84

VII milia eius cecidit, VI milia cepit, CXXIV suos amisit. Inde etiam ad Scipionem se convertit et ante proelium totum eius exercitum sine sanguine in deditionem accepit.

AU 670 VIII. Sed, cum Romae mutati consules essent, Marius, Marii filius, ac Papirius Carbo consulatum accepissent, Sulla contra Marium iuniorem dimicavit et XX milibus eius occisis CCCC de suis perdidit. Mox etiam urbem ingressus est. Marium, Marii filium, Praenesten persecutus obsedit et ad mortem compulit. Rursus pugnam gravissimam habuit contra Lamponium et Carinatem, duces partis Marianae, ad portam Collinam. LXX milia hostium in eo proelio contra Sullam fuisse dicuntur. XII milia se Sullae dediderunt, ceteri in acie, in castris, in fuga insatiabili ira victorum consumpti sunt. (VI.) Cn. quoque Carbo, consul alter, ab Arimino ad Siciliam fugit et ibi per Cn. Pompeium interfectus est, quem adolescentem Sulla atque annos unum et viginti natum cognita eius industria exercitibus praefecerat, ut secundus a Sulla haberetur.

IX. Occiso ergo Carbone Siciliam Pompeius recepit. Transgressus inde ad Africam, Domitium, Marianae partis ducem, et Hiarbam, regem Mauritaniae, qui Domitio auxilium ferebat, occidit.

AU Post haec Sulla de Mithridate ingenti gloria

Norbanus'un yedi bin askerini öldürdü, altı bin askerini esir aldı, kendisi ise yüz yirmi dört askerini yitirdi. Sonra Scipio'ya yöneldi ve onun bütün ordusunu daha savaşa başlamadan, kan dökmeksizin teslim aldı.

VIII. Ama Roma'da *consul*'lar değiştirilip de Marius'un oğlu Marius ve Papirius Carbo *consul*'luk görevini devralınca, Sulla Genç Marius'a karşı savaştı ve onun yirmi bin askerini öldürdü, kendisi ise dört yüz askerini yitirdi. Sonra da Roma'ya girdi. Marius'un oğlu Marius'u Praeneste'ye kovalayıp, orada ablukaya aldı ve onu intihara zorladı. Ardından Marius'un cephesindeki komutanlara, Lamponius ve Carinates'e karşı Collina Kapısı yakınında en ağır çarpışmalardan birini gerçekleştirdi. Bu çarpışmada Sulla'nın karşısında yetmiş bin düşman olduğu söylenir. Bunlardan on iki bini Sulla'ya teslim oldu, diğerleri ise o fatihin dinmez öfkesine maruz kalıp kâh cephede, kâh ordugâhta, hatta kaçarken bile silinip süpürüldü. (VI.) Diğer *consul* Gnaeus Carbo da Ariminum'dan Sicilya'ya kaçtı ve orada Gnaeus Pompeius tarafından öldürüldü. Sulla azimli yapısını tanık olduğu henüz yirmi bir yaşında olan bu genci orduların komutasına atadı; onun kendisinden sonra ikinci adam olduğunu düşünüyordu.

IX. Carbo öldürülünce Pompeius Sicilya'yı geri aldı. Oradan Afrika'ya geçti ve Marius yandaşlarının komutanı Domitius'u ve Domitius'a yardım eden Mauretania kralı Hiarba'yı öldürdü. Sulla bu olayların ardından Mithridates'e karşı kazandığı zaferi büyük bir onurla kut-

672 triumphavit. Cn. Etiam Pompeius, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et XX. annum
AU agens de Africa triumphavit. Hunc finem ha-
673 buerunt duo bella funestissima, Italicum, quod et sociale dictum est, et civile, quae ambo tracta sunt per annos decem. Consumpserunt autem ultra CL milia hominum, viros consulares XXIV, praetorios VII, aedilicios LX, senatores fere CC.

81 kutladı. Gnaeus Pompeius da yirmi dört yaşındayken Af-
rikalılara karşı kazandığı zaferi kutladı. Bu hiçbir Roma-
İÖ lıya nasip olmamış bir başarıydı. Sosyal ve iç savaşlar ola-
80 rak da adlandırılan bu iki yıkıcı savaş, Italia savaşları,
böylece son bulmuş oldu; bunlar on yıl sürmüştü ve
yüz elli binden fazla askerin ölümüne, yirmi dört *consu-
lares*'in, yedi *praetor*'un, altmış *aedilis*'in,[58] aşağı yukarı
iki yüz *senator*'un da yaşamının son bulmasına neden ol-
muştu.

ARGUMENTUM

1. Bellum Sertorianum in Hispania eius auctore a suis occiso finitum. 2. Bellum in Macedonia et conterminis regionibus et triumphus Scribonii Curionis inde actus. 3. Servili Isaurici, qui et primus Taurum penetravit, de Cilicia, Lycia et Isauris victoriae et triumphus. 4. Bellum in Illyrico et Dalmatia a Cosconio prospere gestum. 5. Lepidi consulis motus civiles oppressi, et triumphi aliquorum ducum. 6. Nicomedes, Bithyniae rex, moriens Romanos facit heredes. Sequuntur varia bela, veluti Mithridaticum tertium; 7. servile a Spartaco concitatum et post multas calamitates a Licinio Crasso tertio anno compositum; 8. Mithridatici, Tigranis, Armeniae regis, auxilio confirmati, continuatio et 9. fortuna secunda; 10.contra Thracas et Danubii accolas: Lucilli utriusque, qui duces fuerant, triumphi; 11. Creticum subacta insula a Metello confectum. Apion, Libyae rex, populum Romanum heredem constituit; 12. piraticum Pompeio, Mithridaticum eodem duce profligatum. 13.-14. Res a Pompeio contra Tigranem aliosque Asiae reges et populos

ALTINCI KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1. Hispania'daki Sertorius savaşının Sertorius'un kendi adamları tarafından öldürülmesiyle son bulması. 2. Macedonia'da ve komşu bölgelerdeki savaş, Scribonius Curio'nun[59] zaferinin kutlanması. 3. İlk defa Taurus Dağı'na ilerleyen Servilius Isauricus'un[60] Cilicia, Lycia ve Isauri'ye karşı kazandığı zaferler ve zafer kutlaması. 4. Illyricum ve Dalmatia'da Cosconius tarafından başarıyla yürütülen savaş. 5. *Consul* Lepidus'un iç savaş girişiminin bastırılması ve diğer komutanların zaferi. 6. Bithynia kralı Nicomedes'in ölürken Romalıları varis bırakması. Bunu takip eden üçüncü Mithridates savaşı gibi çeşitli savaşlar. 7. Spartacus tarafından başlatılan köle hareketleri ve pek çok yenilgiden sonra üçüncü yılda Licinius Crassus tarafından bunlara son verilmesi. 8. Armenia kralı Tigranes'in[61] yardımıyla güçlenen Mithridates'in savaşa devam etmesi ve 9. İkinci bir şans. 10. Thracialılara ve Danubius'a komşu bölgelerdeki halklara karşı yapılan savaşlar; savaşın komutanları olan iki Lucullus'un zaferi. 11. Adanın Metellus tarafından fethedilmesiyle Girit savaşına son verilmesi. Libya kralı Apion Roma halkını varis bırakmaya karar verir. 12. Pompeius'un korsan savaşına gönderilmesi ve Mithridates savaşının onun tarafından bitirilmesi. 13-14. Pompeius'un Tigranes'e, diğer Asia

gestae et regnorum inde conversio. 15. Coniuratio Catilinaria. 16. Meteli et Pompeii triumphi. 17. Iulii Caesaris bellum Gallicum. 18. Crassi Parthicum cum eius nece et exercitus clade gestum. 19. Bellum civile inter Caesarem et Pompeium, variae eius vices, Pompeioque victo et interfecto aucta Caesaris potentia et occisio.

AU 674 I. M. Aemilio Lepido, Q. Catulo consulibus, cum Sulla rem publicam composuisset, bella nova exarserunt, unum in Hispania, aliud in Pamphylia et Cilicia, tertium in Macedonia, quartum in Dalmatia. Nam Sertorius, qui partium Marianarum fuerat, timens fortunam ceterorum, qui interempti erant, ad bellum commovit Hispanias. Missi sunt contra eum duces Q. Caecilius Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem vicit, et L. Domitius praetor. A Sertorii duce Hirtuleio Domitius occisus est. Metellus vario successu contra Sertorium dimicavit. Postea, cum inpar pugnae solus Metellus putaretur, Cn. Pompeius ad Hispanias missus est. Ita duobus ducibus adversis Sertorius AU 680 fortuna varia saepe pugnavit. Octavo demum anno a suis occisus est. Et finis ei bello datus est per Cn. Pompeium adulescentem et Q. Metellum Pium atque omnes prope Hispaniae in dicionem populi Romani redactae.

krallarına ve halklarına karşı elde ettiği başarılar ve sonradan kralların tutumlarındaki değişim. 15. Catilina isyanı. 16. Metellus ve Pompeius'un zaferleri. 17. Iulius Caesar'ın Gallia savaşı. 18. Crassus'un öldürülmesi ve ordusunun hezimete uğramasıyla Parthia savaşının son bulması. 19. Caesar ve Pompeius arasındaki iç savaş, bu savaşın çeşitli safhaları, Pompeius'un yenilmesi ve öldürülmesi, Caesar'ın artan gücü ve öldürülmesi.

İÖ 79 1. Sulla'nın devlette yaşanan sorunları halletmesinden sonra Marcus Aemilius Lepidus ve Quintus Catullus'un *consul*'luklarında yeni savaşlar patlak verdi. Bu savaşlardan biri Hispania'da, diğeri Pamphylia ve Cilicia'da, üçüncüsü Macedonia'da, dördüncüsü Dalmatia'da yaşandı. Marius'un yandaşı Sertorius katledilenlerin başına gelen akıbetten korktuğundan Hispanialıları savaşa sürükledi. Onunla savaşmak üzere, Iugurtha'yı bozguna uğratan oğlu Quintus Caecilius Metellus ve *praetor* Lucius Domitius komutan olarak gönderildi. Domitius, Sertorius'un askerlerinin komutanı Hirtuleius tarafından öldürüldü. Metellus ise Sertorius'a karşı çarpıştı ve pek çok başarı kazandı. Ama sonra Metellus'un tek başına savaşmasının adil olmadığı düşünüldüğünden, Gnaeus Pompeius Hispaniae'ya gönderildi. Böylece Sertorius karşısındaki bu iki komutanla akıbeti belirsiz çarpışmalar yaşadı. Sonunda savaşın sekizinci yılında kendi adamları tarafından öldürüldü. Bu savaşa o zamanlar henüz genç bir delikanlı olan Gnaeus Pompeius ve Quintus Metellus Pompeius tarafından son verildi ve hemen hemen bütün Hispaniae böylece Roma halkının hâkimiyetine girmiş oldu.

İÖ 73

AU 674 II. Ad Macedoniam missus est Appius Claudius. Post consulatum levia proelia habuit contra varias gentes, quae Rhodopam provinciam incolebant, atque ibi morbo mortuus est. Missus ei AU 677 successor C. Scribonius Curio post consulatum. Is Dardanos vicit et usque ad Danubium penetravit AU 681 triumphumque meruit et intra triennium bello finem dedit.

III. Ad Ciliciam et Pamphyliam missus est P. AU 674 Servilius ex consule, vir strenuus. Is Ciliciam subegit, Lyciae urbes clarissimas oppugnavit et cepit, in his Phaselidem, Olympum, Corycum Ciliciae. Isauros quoque aggressus ad deditionem redegit, atque intra triennium bello finem dedit. Primus omnium Romanorum in Tauro iter fecit. Revertens triumphum accepit et nomen Isaurici meruit.

IV. Ad Illyricum missus est C. Cosconius proconsule. Multam partem Dalmatiae subegit. Salonas cepit et composito bello Romam post biennium rediit.

AU 674 V. (IV.) Iisdem temporibus consul M. Aemilius Lepidus, Catuli collega, bellum civile voluit commovere, intra tamen unam aestatem motus eius oppressus est. Ita uno tempore multi simul triumphi fuerunt, Metelli ex Hispania, Pompei secundus ex Hispania, Curionis ex Macedonia, Servilii ex Isauria.

İÖ 79 II. Appius Claudius Macedonia'ya gönderildi. *Consul*'luk görevinin ardından Rhodope eyaletinde yerleşik çeşitli kavimlere karşı hafif çarpışmalara girişti ve orada hastalanarak yaşamını yitirdi. *Consul*'luk görevi bitince Gaius Scribonius onun yerine gönderildi. Gaius Scribonius Dardanialıları bozguna uğrattı ve Danubius'a kadar girdi. Zafer kutlamasına hak kazandı ve üç yıl içinde savaşa son verdi.

İÖ 76

İÖ 72

III. Eski *consul*'lar arasında çok azimli bir insan olan Publius Servilius, Cilicia ve Pamphylia'ya gönderildi. Cilicia'ya boyun eğdirdi, Lycia'nın ünlü kentlerine saldırdı ve bunları ele geçirdi; bu kentler arasında Phaselis, Olympus, Cilicia'daki Corycus da vardı. Isauri'ye de saldırdı ve onları teslim aldı. Üç yıl içinde savaşa son verdi. Bütün Romalılar içinde ilk o Taurus Dağı'na doğru ilerledi. Dönüşünde zafer alaylarıyla karşılandı ve Isauricus sanını hak etti.

İÖ 79

IV. Gaius Cosconius *proconsul* olarak Illyricum'a gönderildi. Dalmatia'nın büyük bölümünü fethetti, Salonae'yı aldı ve savaşa son verip iki yıl sonra Roma'ya döndü.

İÖ 79

V. (IV.) Aynı dönemde Catulus'un meslektaşı *consul* Marcus Aemilius Lepidus bir iç savaş çıkarmaya niyetlendi, ama girişimi aynı yaz bastırıldı. Böylece bir yılda pek çok zafer kutlandı: Hispania'ya karşı zafer kazanan Metellus, yine Hispania'ya karşı zafer kazanan Pompeius, Macedonia'ya karşı zafer kazanan Curio ve Isauria'ya karşı zafer kazanan Servilius adına.

AU 678 VI. (V.) Anno urbis conditae DCLXXVI. L. Licinio Lucullo et M. Aurelio Cotta conss. mortuus est Nicomedes, rex Bithyniae, et per testamentum populum Romanum fecit heredem. Mithridates pace rupta Bithyniam et Asiam rursus voluit invadere. Adversus eum ambo consules missi variam habuere fortunam. Cotta apud Chalcedonem victus ab eo acie, etiam intra oppidum coactus est et obsessus. Sed cum se inde Mithridates Cyzicum transtulisset, ut Cyzico capta totam Asiam invaderet, Lucullus ei alter consul occurrit. Ac dum Mithridates in obsidione Cyzici commoratur, ipse eum a tergo obsedit, fameque consumpsit, et multis proeliis vicit, postremo Byzantium, quae nunc Constantinopolis est, fugavit. Navali quoque proelio duces eius Lucullus oppressit. Ita una hieme et aestate a Lucullo ad centum fere milia regis extincta sunt.

AU 680 VII. Anno urbis Romae DCLXXVIII. Macedoniam provinciam M. Licinius Lucullus accepit, consobrinus Luculli, qui contra Mithridatem AU 679 bellum gerebat. Et in Italia novum bellum subito commotum est. Septuaginta enim et quattuor gladiatores ducibus Spartaco, Crixo et Oenomao effracto Capuae ludo, fugerunt, et per Italiam vagantes paene non levius bellum in ea, quam AU Hannibal moverat, paraverunt. Nam multis

VI. (V.) Roma'nın kuruluşunun altı yüz yetmiş altıncı yılında, Lucius Licinius Lucullus ve Marcus Aurelius Cotta'nın *consul*'luklarında Bithynia kralı Nicomedes öldü ve vasiyetinde Roma halkını varis bıraktı. Mithridates barışı bozdu ve Bithynia ile Asia'yı yeniden istilaya kalktı. Onunla savaşmak üzere gönderilen her iki *consul* da sonu gelmeyen çarpışmalar yaşadılar. Bu çarpışmada Mithridates tarafından Chalcedon'da bozguna uğratılan Cotta kente kaçmaya zorlandı ve ablukaya alındı. Mithridates Cyzicum'u ele geçirip bütün Asia'yı istila etmek düşüncesiyle Chalcedon'dan Cyzicum'a geçtiğinde diğer *consul* Lucullus'la karşılaştı. Mithridates Cyzicum'un kuşatmasında gecikince Lucullus onu arkadan ablukaya aldı ve kıtlık yaratarak gücünü zayıflattı, pek çok muharebede yenik düşürdü; sonra da şimdi Constantinopolis olarak adlandırılan Byzantium'a kovaladı. Lucullus Mithridates'in komutanlarını deniz savaşında da yendi. Böylece bir kış ve bir yaz mevsimi süresince kralın yaklaşık yüz bin askeri Lucullus tarafından öldürülmüş oldu.

VII. (VI.) Roma kentinin altı yüz yetmiş sekizinci yılında, Mithridates'e karşı savaşan Lucullus'un kuzeni Marcus Lucinius Lucullus Macedonia eyaletini aldı. Bu sırada Roma'da aniden yeni bir savaş patlak verdi. Spartacus, Crixus ve Oenomaus'un komutasındaki yetmiş dört gladyatör Capua'daki gladyatör okulundan kaçtı. İtalia'da başıboş dolaşarak ülkeyi Hannibal'ın yaşattığı savaş kadar ciddi bir başka savaşa sürüklediler. Ayını anda pek

680 ducibus et duobus simul Romanorum consulibus victis sexaginta fere milium armatorum exercitum congregaverunt, victique sunt in Apulia
AU a M. Licinio Crasso proconsule, et post multas ca-
681 lamitates Italiae tertio anno bello huic est finis impositus.

AU VIII. (VII.) Sexcentesimo octogesimo primo urbis
681 conditae anno, P. Cornelio Lentulo et Cn. Aufidio Oreste coss. duo tantum gravia bella in imperio Romano erant, Mithridaticum et Macedonicum. Haec duo Luculli agebant, L. Lucullus et M. Lucullus. L. ergo Lucullus post pugnam Cyzicenam, qua vicerat Mithridaten, et navalem, qua duces eius oppresserat, persecutus est eum, et recepta Paphlagonia atque Bithynia etiam regnum eius invasit, Sinopen et Amison, civitates Ponti nobilissimas, cepit. Secundo proelio apud Cabira civitatem, quo ingentes copias ex omni regno adduxerat Mithridates, cum XXX milia lectissima regis a quinque milibus Romanorum vastata essent, Mithridates fugatus est, castra eius direpta. Armenia quoque minor, quam tenuerat, eidem sublata est. Susceptus tamen est Mithridates post fugam a Tigrane, Armeniae rege, qui tum ingenti gloria imperabat, Persas saepe vicerat, Mesopotamiam occupaverat et Syriam et Phoenices partem.

73 çok Romalı komutanı ve iki *consul*'u yendikten sonra yaklaşık altmış bin silahlı askerden oluşan bir ordu topladılar, ama *proconsul* Marcus Licinius Crassus tarafından
İÖ Apulia'da bozguna uğratıldılar; Italia'da pek çok felaketin
72 yaşanmasına neden olan bu savaşa ancak üç yıl sonra son verilebildi.

İÖ VIII. (VII.) Roma'nın kuruluşunun altı yüz seksen birinci
72 yılında, Publius Cornelius Lentulus ve Gnaeus Aufidius Orestes'in *consul*'luklarında Roma İmparatorluğunda sadece iki kez ciddi savaş yaşandı: Mithridates ve Macedonia savaşları. Bu savaşların komutanlığını iki Lucullus üstlenmişti: Lucius Lucullus ve Marcus Lucullus. Lucius Lucullus, Mithridates'i bozguna uğrattığı Cyzicum savaşından ve Mithridates'in komutanlarını yendiği deniz savaşından sonra onun peşinden gitti ve Paphlagonia ile Bithynia'yı geri aldı, hatta Mithridates'in krallığını istila etti ve Pontus'un en ünlü kentleri olan Sinope ve Amisus'u ele geçirdi. Krallığının dört bir yanından toplayıp getirttiği askeri birliklerini konuşlandırdığı Cabira kenti yakınlarında yaşanan ikinci savaşta, en seçkin otuz bin askeri beş bin Romalı tarafından katledilince Mithridates kaçmak zorunda kaldı ve ordugâhı yağmalandı. Mithridates'in sahip olduğu Küçük Armenia da ele geçirildi. Buna rağmen kendisi Armenia kralı Tigranes tarafından koruma altına alındı; Tigranes o dönemde şaşaalı bir saltanat sürmekteydi, Persleri birçok kez bozguna uğratmış, Mezopotamya, Suriye ve Phoenice'nin bir bölümünü işgal etmişti.

IX. Ergo Lucullus repetens hostem fugatum etiam regnum Tigranis, qui Armeniis imperabat
AU 683 ingressus est. Tigranocerta, civitatem Arzanenae, nobilissimam regni Armeniaci, cepit, ipsum regem cum sexcentis milibus clibanariorum et centum milibus sagittariorum et armatorum venientem XVIII milia militum habens ita vicit,
AU 684 ut magnam partem Armeniorum deleverit. Inde Nisibin profectus eam quoque civitatem cum regis fratre cepit. Sed ii, quos in Ponto Lucullus reliquerat cum exercitus parte, ut regiones victas et iam Romanorum tuerentur, negligenter se et avare agentes occasionem iterum Mithridati in Pontum irrumpendi dederunt, atque ita bellum
AU 685 renovatum est. Lucullo paranti capta Nisibi contra Persas expeditionem successor est missus.

AU 681 X. (VIII.) Alter autem Lucullus, qui Macedoniam administrabat, Bessis primus Romanorum intulit bellum atque eos ingenti proelio in Haemo monte superavit. Oppidum Uscudamam, quod Bessi habitabant, eodem die, quo aggressus est, vicit, Cabylen cepit, usque ad Danubium penetravit. Inde multas supra Pontum positas civitates aggressus est. Illic Apolloniam evertit, Calatin, Parthenopolin, Tomos, Histrum, Burziaonem cepit belloque confecto Romam rediit. Ambo triumphaverunt, tamen Lucullus, qui contra Mithridatem pugnaverat, maiore gloria, cum tantorum regnorum victor redisset.

IX. Lucullus kaçmak zorunda kalan düşmanının peşine düşmüşken, aslında Armenialılara hükmetmekte olan
İÖ Tigranes'in krallığına da girmiş oldu. Armenia krallığında
70 Arzanena'nın en ünlü kenti Tigranocerta'yı aldı, on sekiz bin askeri olan Lucullus'a altı yüz bin zırhlı süvari, yüz bin okçu ve silahlı askeriyle karşı çıkan Armenia kralı öyle bir bozgun yaşadı ki, Armenia'nın büyük bölümü
İÖ yerle bir oldu. Lucullus oradan Nisibis'e ilerledi ve kralın
69 erkek kardeşini esir alıp bu kenti ele geçirdi. Ama Lucullus'un Romalıların elinde bulunan bölgeleri savunmaları için ordusunun bir bölümüyle Pontus'ta bıraktığı askerler ihmalkâr ve açgözlü davranınca, Mithridates'e yeniden Pontus'a ilerleme fırsatı vermiş oldular; böylece
İÖ savaş tekrarlandı. Lucullus, Nisibis'i aldıktan sonra Pers-
68 lere karşı sefere hazırlandığı sırada yerine başka bir komutan gönderildi.

İÖ X. (VIII.) Macedonia'yı yönetmekte olan diğer Lucullus
72 ise Romalılar arasında ilk kez Bessi'ye savaş açan kişi oldu ve bu kavmi Haemus Dağı'nda yapılan büyük bir muharebede yendi. Bessi'nin yaşadığı Uscudama kentine saldırdı ve aynı gün fethetti, Cabyle'yi aldı, Danubius'a kadar girdi. Oradan Pontus kıyılarında kurulmuş pek çok kente saldırdı. Apollonia'yı yıktı, Calatis, Parthenopolis, Tomis, Hister ve Burziaones'i aldı ve savaşa son verdikten sonra Roma'ya döndü. Her iki Lucullus adına büyük zaferler kutlandı, ama Mithridates'e karşı savaşmış olan Lucullus çok daha büyük bir onurla bu zaferi kutladı, çünkü çok güçlü krallıkların fatihi olarak geri dönmüştü.

XI. (IX.) Confecto bello Macedonico, manente Mithridatico, quod recedente Lucullo rex collectis
AU auxiliis reparaverat, bellum Creticum ortum est.
683 Ad id missus Q. Caecilius Metellus ingentibus proeliis intra triennium omnem provinciam cepit
AU appellatusque est Creticus atque ex insula
656 triumphavit. Quo tempore Libya quoque Romano imperio per testamentum Apionis, qui rex eius fuerat, accessit, in qua inclutae urbes erant Berenice, Ptolomais, Cyrene.

XII. (X.) Dum haec geruntur, piratae omnia maria infestabant ita, ut Romanis toto orbe victoribus, sola navigatio tuta non esset. Quare id bellum Cn. Pompeio decretum est. Quod intra
AU paucos menses ingenti et felicitate et celeritate
685 confecit. Mox ei delatum etiam bellum contra regem Mithridaten et Tigranen. Quo suscepto Mithridaten in Armenia minore nocturno proelio vicit, castra diripuit, quadraginta milibus eius occisis viginti tantum de exercitu suo perdidit et duos centuriones. Mithridates cum uxore fugit et duobus comitibus. Neque multo post, cum in suos saeviret, Pharnacis, filii sui, apud milites seditione ad mortem coactus venenum hausit. Hunc finem habuit Mithridates. Periit autem
AU apud Bosphorum, vir ingentis industriae con-
688 siliique. Regnavit annis sexaginta, vixit septuaginta duobus, contra Romanos bellum habuit annis quadraginta.

XI. (IX.) Macedonia savaşı sona ermişti, ama Mithridates savaşı hâlâ sürüyordu, çünkü Lucullus geri çekilince kral
İÖ askeri güçlerini toplayıp yeniden savaşa başlamıştı, böy-
70 lece Girit savaşı patlak verdi. Bu savaşa Quintus Caecilius Metellus gönderildi ve büyük muharebelerle üç yıl içinde
İÖ bütün eyaleti ele geçirdi, Creticus adını aldı ve bu adaya
97 karşı kazandığı zaferleri kutladı. Bu dönemde kral Apion'un vasiyetiyle Libya da Roma İmparatorluğuna katıldı. Burada Berenice, Ptolemais ve Cyrene gibi çok ünlü kentler vardı.

XII. (X.) Bu olaylar yaşanırken bütün denizler korsan işgaline uğramıştı, öyle ki bütün dünyanın hâkimi Romalılar için bile bir tek deniz yolcukları güvenlikli değildi. Bu yüzden Gnaeus Pompeius'un bunlarla savaşması ka-
İÖ rarlaştırıldı. Gnaeus Pompeius bu savaşı birkaç ay içinde
68 hızla ve üstün bir başarıyla sona erdirdi. Ardından kral Mithridates'e ve Tigranes'e karşı yürütülecek savaş da ona bırakıldı. Bu savaşı üstlendikten sonra Mithridates'i Küçük Armenia'da bir gece baskınıyla bozguna uğrattı, ordugâhını yerle bir etti, kırk bin askerini öldürdü, kendi ordusundan ise sadece yirmi asker ve iki *centurio*[62] kayıp verildi. Mithridates karısı ve iki yoldaşıyla birlikte kaçtı. Çok geçmeden, ailesine zalimce davrandığı için oğlu Pharnaces'in askerler arasında çıkarttığı isyan sonucunda intihara sürüklendi, zehir içerek yaşamına son ver-
İÖ di. Bu Mithridates'in sonu oldu. Bosphorus'ta öldü, son
63 derece azimli ve yetenekli bir insandı. Altmış yıl hüküm sürmüş, yetmiş iki yıl yaşamış, kırk yıl Romalılara karşı savaşmıştı.

AU 686 XIII. (XI.) Tigrani deinde Pompeius bellum intulit. Ille se ei dedit, et in castra Pompeii sexto decimo miliario ab Artaxata venit ac diadema suum, cum procubuisset ad genua Pompeii, in manibus ipsius collocavit. Quod ei Pompeius reposuit, honorificeque eum habitum regni tamen parte multavit et grandi pecunia. Adempta est ei Syria, Phoenice, Sophanene, sex milia praeterea talentorum argenti, quae populo Romano daret, quia bellum sine causa Romanis commovisset.

XIV. Pompeius mox etiam Albanis bellum intulit et eorum regem Oroden ter vicit, postremo per epistulas ac munera rogatus veniam ei ac pacem dedit. Iberiae quoque regem Artocen vicit acie et in deditionem accepit. Armeniam minorem Deiotaro, Galatiae regi, donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat. Attalo et Pylaemeni Paphlagoniam reddidit. Aristarchum Colchis regem imposuit. Mox Ituraeos et Arabas vicit. Et cum venisset in Syriam, Seleuciam, vicinam Antiochiae civitatem, libertate donavit, quod regem Tigranen non recepisset. Antiochensibus obsides reddidit. Aliquantum agrorum Daphnensibus dedit, quo lucus ibi spatiosior fieret, delectatus loci amoenitate et aquarum AU 689 abundantia. Inde ad Iudaeam transgressus Hierosolyma, caput gentis, tertio mense cepit duodecim milibus Iudaeorum occisis, ceteris in fidem acceptis. His gestis in Asiam se recepit et finem antiquissimo bello dedit.

İÖ 67 XIII. (XI.) Bunun ardından Pompeius Tigranes'e savaş açtı. Tigranes teslim oldu ve Pompeius'un Artaxata'dan on altı mil[63] uzaklıktaki ordugâhına geldi, dizlerine kapanıp tacını ellerine bıraktı. Pompeius ise tacını geri verdi, çok saygılı davrandı, ama krallığının bir bölümünü vermeye zorladı ve ağır para cezasına çarptırdı. Suriye, Phoenice, Sophene elinden alındığı gibi, Roma halkına verilmek üzere altı bin gümüş *talentum*'a da el konuldu, çünkü Romalılara sebepsiz yere savaş açmıştı.

XIV. Çok geçmeden Pompeius Albani'ye de savaş açtı ve kralları Orodes'i üç kez bozguna uğrattı, ama daha sonra mektuplar ve armağanlar yollayarak özür dileyince onunla barış yaptı. Iberia kralı Artoces'i de bir muharebede yenik düşürdü ve rehin aldı. Küçük Armenia'yı Galatia kralı Deiotarus'a armağan etti, çünkü Mithridates savaşında Deiotarus onun bağlaşığı olmuştu. Attalus ve Pylaemenes'e de Paphlagonia'yı geri verdi. Aristarchus'u Colchis'e kral olarak atadı. Sonradan Ituraei ve Arapları bozguna uğrattı. Suriye'ye geldiğinde, Antiochia'ya yakın bir kent olan Seleucia'yı özgürlüğüne kavuşturarak ödüllendirdi, çünkü bu kent kral Tigranes'i kabul etmemişti. Antiochia halkına rehinelerini geri verdi. Sahip oldukları ormanın sınırlarını genişletsinler diye Daphne halkına toprak bağışladı, çünkü bu yerin güzelliği ve zengin su kaynakları karşısında büyülenmişti. Buradan İÖ 64 Iudaea'ya ilerledi ve on iki bin Iudealıyı katletti, kalanları rehin alıp üçüncü ayda bu halkın başkenti Hierosolyma'yı ele geçirdi. Bu başarılardan sonra Asia'ya döndü ve evvelce başlattığı savaşı sona erdirdi.

XV. (XII.) M. Tullio Cicerone oratore et C. Antonio
AU coss. anno ab urbe condita DCLXXXIX. L. Sergius
689 Catilina, nobilissimi generis vir, sed ingenii pravissimi, ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam claris quidem, sed audacibus viris. A Cicerone urbe expulsus est. Socii eius deprehensi
AU in carcere strangulati sunt. Ab Antonio, altero
690 consule, Catilina ipse victus proelio est et interfectus.

AU XVI. (XIII.) Sexcentesimo nonagesimo anno ab urbe
690 condita D. Iunio Silano et L. Murena coss. Metel-
AU lus de Creta triumphavit, Pompeius de bello
691 piratico et Mithridatico. Nulla unquam pompa triumphi similis fuit. Ducti sunt ante eius currum filii Mithridatis, filius Tigranis et Aristobulus, rex Iudaeorum, praelata est ingens pecunia, auri atque argenti infinitum. Hoc tempore nullum per orbem terrarum grave bellum erat.

AU XVII. (XIV.) Anno urbis conditae DCXCIII. C. Iulius
693 Caesar, qui postea imperavit, cum L. Bibulo consul est factus. Decreta est ei Gallia et Illyricum cum legionibus decem. Is primo vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur, deinde vincendo per bella gravissima usque ad Oceanum Britannicum processit. Domuit autem annis novem fere omnem Galliam, quae inter Alpes, flumen Rhodanum, Rhenum et Oceanum

XV. (XII.) Hatip Marcus Tullius Cicero ve Gaius Antonius'un *consul*'luklarında, kentin kuruluşunun altı yüz seksen dokuzuncu yılında, çok soylu bir aileden gelen, ama aşağılık bir karakteri olan Lucius Sergius Catilina ünlü, ama gözü dönmüş bazı kişileri de yanına alarak vatanı parçalamak için bir suikast girişiminde bulundu. Ama Cicero tarafından Roma'dan sürüldü. Yakalanan işbirlikçileri de zindanda boğularak öldürüldü. Catilina ise diğer *consul* Antonius tarafından bir muharebede bozguna uğratıldı ve öldürüldü.

İÖ 64

İÖ 63

XVI. (XIII.) Roma'nın kuruluşunun altı yüz doksanıncı yılında, Didius Iunius Silanus ve Lucius Murena'nın *consul*'lukları sırasında, Metellus Creta savaşından, Pompeius ise korsanlarla giriştiği savaştan ve Mithridates savaşlarından kazandığı zaferleri kutladı. Böyle bir zafer töreninin bir eşine daha rastlanmamıştı. Mithridates'in oğulları, Tigranes'in oğlu ve Iudaei'nin kralı Aristobulus, Pompeius'un savaş arabasının önünde götürüldüler, büyük miktarlarda para, sayısız altın ve gümüş sergilenerek önde taşındı. Bu dönemde dünyada öyle ciddi bir savaş yaşanmadı.

İÖ 63

İÖ 62

XVII. (XIV.) Kentin kuruluşunun altı yüz doksan üçüncü yılında, sonradan yönetimi ele geçirecek olan Iulius Caesar, Lucius Bibulus'la birlikte *consul* seçildi. Gallia ve Illyricum on *legio*'yla birlikte ona teslim edildi. Caesar ilkin, şimdi Sequani olarak adlandırılan Helvetii'yi bozguna uğrattı, daha sonra zorlu savaşların üstesinden gelerek Britannia denizine kadar ilerledi. Yaklaşık dokuz yıl içinde Alp Dağları, Rhodanus ve Rhenus Nehirleri ile

İÖ 60

est et circuitu patet ad bis et tricies centena
AU milia passuum. Britannis mox bellum intulit,
698 quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cognitum erat, et eos quoque victos obsidibus acceptis stipendiarios fecit. Galliae autem tributi nomine annuum imperavit sestertium quadringenties, Germanosque trans Rhenum aggressus immanissimis proeliis vicit. Inter tot successus ter male pugnavit, apud Arvernos semel praesens et absens in Germania bis. Nam legati eius duo, Titurius et Aurunculeius, per insidias caesi sunt.

XVIII. (XV.) Circa eadem tempora, anno urbis
AU conditae DCXCVII., M. Licinius Crassus, collega
697 Cn. Pompeii Magni in consulatu secundo, contra
AU Parthos missus est, et cum circa Carras contra
699 omina et auspicia dimicasset, a Surena, Orodis regis duce, victus ad postremum interfectus est cum filio, clarissimo et praestantissimo iuvene. Reliquiae exercitus per C. Cassium quaestorem servatae sunt, qui singulari animo perditas res tanta virtute restituit, ut Persas rediens trans Euphraten crebris proeliis vinceret.

XIX. (XVI.) Hinc iam bellum civile successit exsecrandum et lacrimabile, quo praeter calamitates, quae in proeliis acciderunt, etiam populi Romani fortuna mutata est. Caesar enim rediens ex Gallia victor coepit poscere alterum

Okyanus arasında yer alan ve yüzölçümü üç bin iki yüz
İÖ mil olan Gallia'nın tamamını fethetti. Çok geçmeden, on-
55 dan önce Romalıların adını bile işitmemiş olan Britanni-alılara savaş açtı ve bozguna uğratıp rehin aldıktan sonra vergiye bağladı. Gallia'dan ise vergi adı altında yıllık kırk bin *sestertius*[64] istedi ve Rhenus Nehrini geçip Germani-alıları kanlı muharebelerde bozguna uğrattı. Sayısız başarıları arasında sadece üç kez yenik düştü, bir kez Averni yurdunda şahsen, iki kez Germania'da gıyaben. Çünkü onun iki komutanı, Titurius ve Aurunculeius, tuzağa düşürülmüştü.

XVIII. (XV.) Yaklaşık aynı yıllarda, Roma'nın kuruluşunun
İÖ altı yüz doksan yedinci yılında, Gnaeus Pompeius Mag-
56 nus'un ikinci *consul*'luk görevindeki meslektaşı Marcus Licinius Crassus savaşmak üzere Parthlara gönderildi ve
İÖ bütün kehanetlere ve tanrısal işaretlere rağmen Carrae ya-
54 kınlarında çarpışınca, kral Orodes'in komutanı Surena tarafından bozguna uğratıldı ve sonunda çok ünlü ve çok seçkin bir genç olan oğluyla birlikte öldürüldü. Ordusundan sağ kalan askerler *quaestor* Gaius Cassius tarafından kurtarıldı. Cassius tek başına gösterdiği cesaretle öyle mertçe savaştı ki, Roma'nın kayıplarını telafi etti ve Euphrates Nehri'nden geçip geri dönerken pek çok muharebede Persleri[65] bozguna uğrattı.

XIX. (XVI.) Bundan sonra lanet yağdırmamız gereken içler acısı iç savaş başladı. Muharebelerde yaşanan yıkımların yanı sıra bu savaşla Roma halkının yazgısı da değişti. Çünkü Gallia'dan galip olarak dönen Caesar, ikinci

consulatum atque ita, ut sine dubietate ei aliqua deferretur. Contradictum est a Marcello consule, a
AU Bibulo, a Pompeio, a Catone, iussusque dimissis
703 exercitibus ad urbem redire. Propter quam iniuriam ab Arimino, ubi milites congregatos habebat, adversum patriam cum exercitu venit. Consules cum Pompeio senatusque omnis atque universa nobilitas ex urbe fugit et in Graeciam transiit. Apud Epirum, Macedoniam, Achaiam Pompeio duce senatus contra Caesarem bellum paravit.

XX. Caesar vacuam urbem ingressus dictatorem se fecit. Inde Hispanias petiit. Ibi Pompeii exercitus validissimos et fortissimos cum tribus ducibus, L. Afranio, M. Petreio, M. Varrone, superavit. Inde regressus in Graeciam transiit, adversum Pompeium dimicavit. Primo proelio victus est et fugatus, evasit tamen, quia nocte interveniente Pompeius sequi noluit, dixitque Caesar *nec Pompeium scire vincere, et illo tantum die se potuisse superari.* Deinde in Thessalia apud Palaeopharsalum productis utrimque ingentibus copiis dimicaverunt. Pompei acies habuit XL milia peditum, equites in sinistro cornu sexcentos, in dextro quingentos, praeterea totius Orientis auxilia, totam nobilitatem, innumeros senatores, praetorios, consulares et qui magnorum iam bellorum victores fuissent. Caesar in acie sua habuit peditum non integra XXX milia, equites mille.

consul'luk görevinin tereddütsüz şekilde kendisine verilmesini ısrarla talep etmeye başladı *Consul* Marcellus, Bibulus, Pompeius ve Cato tarafından bu talebe karşı çıkıldı ve Caesar'a ordusunu dağıtıp Roma'ya dönmesi emredildi. Bu haksızlık karşısında Caesar askerlerini toplu halde tuttuğu Ariminum'dan hareket edip ordusuyla kendi vatanına doğru ilerledi. Pompeius da dahil olmak üzere *consul*'lar, bütün *senatus* ve tüm soylular Roma'dan kaçıp Yunanistan'a geçti. *Senatus* Pompeius'un komutanlığında Epirus, Macedonia ve Achaia'da Caesar'a karşı savaş hazırlıklarına başladı.

XX. Caesar terk edilmiş kente girdi ve kendisini *dictator* ilan etti. Oradan Hispaniae'ya gitti. Burada Pompeius'un en güçlü ve en cesur ordularını başlarındaki üç komutanla, yani Lucius Afranius, Marcus Petreius ve Marcus Varro ile birlikte alt etti. Oradan döndü ve Yunanistan'a geçti, Pompeius'a karşı dövüştü. Caesar ilk savaşta yenildi ve kaçmak zorunda kaldı, ama kurtuldu, çünkü karanlık çöktüğünde Pompeius onu takip etmek istemedi ve Caesar, *Pompeius'un galip gelmeyi bilmediğini ve kendisinin sadece o gün alt edilebildiğini* söyledi. Daha sonra her iki yandan büyük askeri kuvvetleri cepheye sürüp Thessalia'da, Palaeopharsalus'ta çarpıştılar. Pompeius'un savaş düzeninde kırk bin piyade, sol kolda altı yüz, sağ kolda beş yüz atlı, ayrıca Doğu'nun her yanından gelen yardımcı kuvvetler, bütün soylular, pek çok *senator, praetor, consulares* ve önemli savaşlar kazanmış kimseler vardı. Caesar'ın savaş düzeninde ise yaklaşık otuz bin piyade ve bin atlı vardı.

XXI. Numquam adhuc Romanae copiae in unum neque maiores neque melioribus ducibus convenerant, totum terrarum orbem facile subacturae, si contra barbaros ducerentur. Pugnatum tamen est ingenti contentione victusque ad postremum Pompeius et castra eius direpta sunt. Ipse fugatus Alexandriam petiit, ut a rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter iuvenilem eius aetatem, acciperet auxilia.
AU Qui fortunam magis quam amicitiam secutus
704 occidit Pompeium, caput eius et anulum Caesari misit. Quo conspecto Caesar etiam lacrimas fudisse dicitur, tanti viri intuens caput et generi quondam sui.

XXII. (XVII.) Mox Caesar Alexandriam venit. Ipsi quoque Ptolomaeus parare voluit insidias, qua causa bellum regi illatum est. Victus in Nilo periit inventumque est corpus eius cum lorica aurea. Caesar Alexandria potitus regnum Cleopatrae dedit, Ptolomaei sorori, cum qua consuetudinem stupri habuerat. Rediens inde Caesar Pharnacem, Mithridatis Magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto atque multas popu-
AU Romani provincias occupantem vicit acie, postea
705 ad mortem coëgit.

AU XXIII. (XVIII.) Inde Romam regressus tertio se con-
706 sulem fecit cum M. Aemilio Lepido, qui e

XXI. O ana dek bu kadar büyük bir Roma askeri birliği tek bir yerde ve böylesine güçlü komutanlar altında hiç toplanmamıştı. Böyle bir askeri güç barbarlara karşı sevk edilmiş olsaydı bütün dünya kolayca boyunduruk altına alınabilirdi. Büyük bir hırsla savaşıldı, ama sonunda Pompeius yenik düştü ve ordugâhı yerle bir edildi. Kendisi kaçmak zorunda kaldı ve yaşının henüz çok genç olmasından dolayı *senatus* tarafından kendisine hami olarak tayin edilen Mısır kralından yardım almak için
10 Alexandria'ya gitti. Ama dostluktan çok yazgıya önem ve-
49 ren kral Pompeius'u öldürdü, başını ve yüzüğünü Caesar'a gönderdi. Bunu görünce, bir zamanlar damadı olan bu kadar yüce bir adamın başına bakıp Caesar'ın bile gözyaşlarına hâkim olamadığı söylenir.

XXII. (XVII.) Bu olayın hemen ardından, Caesar Alexandria'ya geldi. Ptolemaeus Caesar'a da tuzak kurmak istedi, bu yüzden krala savaş açıldı. Ptolemaeus bu savaşta yenik düştü ve Nil Nehri'nde öldü ve bedeni altın zırhı içinde bulundu. Caesar Alexandria'nın hâkimiyetini ele geçirdi ve daha sonra krallığı yasak bir aşk yaşadığı Ptolemaeus'un kız kardeşi Cleopatra'ya teslim etti. Dönüş yolunda, Büyük Mithridates'in oğlu Pharnaces'i bir muharebede bozguna uğrattı, sonra da intihara zorladı; Pharnaces Thessalia'da Pompeius'a yardım etmiş ve Pon-
0 tus'ta yeniden silaha sarılmış ve Roma halkının pek çok
48 eyaletini zapt etmişti.

0 XXIII. (XVIII.) Caesar oradan hareket edip Roma'ya dönd-
47 üğünde, bir yıl önce *dictator*'ken, *equitum magister*'i olan

magister equitum dictatori ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba, Mauretaniae rege, bellum reparaverat. Duces autem Romani erant P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani (hic etiam socer Pompeii Magni fuerat), M. Petreius, Q. Varus, M. Porcius Cato, L. Cornelius Faustus, Sullae dictatoris filius. Contra hos commisso proelio, post multas dimicationes victor fuit Caesar. Cato, Scipio, Petreius, Iuba ipsi se occiderunt. Faustus, Pompeii gener, a Caesare interfectus est.

AU 707 XXIV. (XIX.) Post annum Caesar Romam regressus quarto se consulem fecit et statim ad Hispanias est profectus, ubi Pompeii filii, Cnaeus et Sextus, ingens bellum reparaverant. Multa proelia fuerunt, ultimum apud Mundam civitatem, in quo adeo Caesar paene victus est, ut fugientibus suis se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adolescentium natus annos sex et quinquaginta, veniret. Denique reparatis suis vicit. Ex Pompeii filiis maior occisus est, minor fugit.

XXV. (XX.) Inde Caesar bellis civilibus toto orbe compositis Romam rediit. Agere insolentius coepit et contra consuetudinem Romanae libertatis. Cum ergo et honores ex sua voluntate praestaret, qui a populo antea deferebantur, nec

Marcus Aemilius Lepidus'la birlikte kendisinin üçüncü kez *consul* seçilmesini sağladı. Sonra Mauretania kralı Iuba'yla birlikte çok sayıda soylunun savaş hazırlıkları yaptığı Afrika'ya hareket etti. Romalı komutanlar, Scipio Africanus'un soyundan gelen Publius Cornelius Scipio (kendisi aynı zamanda Büyük Pompeius'un da kayınpederiydi), Marcus Petreius, Quintus Varus, Marcus Porcius Cato ve *dictator* Sulla'nın oğlu Lucius Cornelius Faustulus'tu. Bunlara karşı pek çok muharebe yapıldı, birçok çarpışmanın ardından Caesar galip ayrıldı. Cato, Scipio, Petreius, Iuba, hepsi intihar ettiler. Pompeius'un damadı Faustus ise Caesar tarafından öldürüldü.

İÖ 46 XXIV. (XIX.) Bir yıl sonra, Caesar Roma'ya döndüğünde, kendisini dördüncü kez *consul* seçtirdi ve hemen ardından Hispaniae'ya ilerledi. Burada Pompeius'un oğulları Gnaeus Pompeius ve Sextus Pompeius büyük bir savaş başlatmıştı. Pek çok muharebe yaşandı, Munda kentindeki en son çatışmada Caesar bozgunun eşiğine gelmişti, öyle ki askerleri kaçtığında kendisini öldürmeye yeltendi; çünkü kazanmış olduğu bu kadar büyük bir askeri şereften sonra elli altı yaşında gençlerin hâkimiyeti altına giremezdi. Ama daha sonra askerlerini yeniden toparlayıp galip gelmeyi başardı. Pompeius'un en büyük oğlu öldürüldü, küçüğü ise kaçtı.

XXV. (XX.) Baştan sona tüm dünyada yaşanan iç savaşlar nihayet sona erdi ve Caesar Roma'ya döndü. Küstahça ve Roma özgürlüğünün geleneklerine aykırı davranmaya başlamıştı. Roma halkının kendisine evvelce verdiği görevleri kendi isteği doğrultusunda dağıtması,

senatui ad se venienti adsurgeret aliaque regia et paene tyrannica faceret, coniuratum est in eum a LX vel amplius senatoribus equitibusque Romanis. Praecipui fuerunt inter coniuratos duo Bruti ex eo genere Bruti, qui primus Romae consul fuerat et reges expulerat, et C. Cassius et Servilius Casca. Ergo Caesar, cum senatus die
AU inter ceteros venisset ad curiam, XXIII vulneribus
708 confossus est.

senator'lar yanına geldiğinde ayağa kalkmaması, bir krala ya da neredeyse bir tirana yakışan işler yapması, altmış ya da daha fazla Romalı *senator*'un ve atlı sınıfının kendisine karşı bir suikast hazırlamasına neden oldu. Suikastçiler arasında göze çarpanlar Roma'nın ilk *consul*'u olan ve kraliyet ailesinin ülkeden kovulmasında rol oynayan Brutus soyundan gelme iki Brutus, Gaius Cassius ve Servilius Casa'ydı. Bu suikast planına uygun olarak Caesar
İÖ *senatus*'un toplandığı bir gün diğer katılımcılarla birlikte
45 *curia*'ya[66] gelince yirmi üç yerinden bıçaklanıp yaşamını yitirdi.

LIBER SEPTIMUS

ARGUMENTUM

1. Interfecto Iulio Caesare bela civilia reparantur rem publicam turbante Antonio. 2. Antonius fugatus confugit ad Lepidum, quo operam dante Octaviano, alterius partis duci, reconciliatur. Illorum triumviratus. Cicero occiditur. 3. Bellum a Bruto et Cassio, Caesaris percussoribus, motum illorumque caedes. Divisio rei publicae inter Antonium et Octavianum. Antonii frater, Lucius, novus belli civilis auctor, opprimitur. 4. Bellum cum Sexto Pompeio pace componitur. 5. Agrippa in Aquitania res prospere gerit. Ventidius Bassus de Parthis, qui Syriam irruperant, victis triumphum agit. 6. Sext. Pompeius rupta pace bellum instaurat et victus interficitur. Antonius Cleopatram, Aegypti reginam, in matrimonium ducit et vanam in Parthos expeditionem suscipit. 7. Bellum inter Octavianum et Antonium et huius post pugnam infelicem apud Actium cum Cleopatra interitus. Aegyptus Romano imperio adiicitur. Octavianus Augusti nomine accepto inde solus rem publicam obtinet et egregie moderatur.

YEDİNCİ KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1. Iulius Caesar'ın öldürülmesinden sonra Antonius'un ülkeyi karışıklığa sürüklemesi ve yeniden başlayan iç savaşlar. 2. Kaçmak zorunda kalan Antonius'un Lepidus'a sığınması, diğer tarafın komutanı Octavianus'un elinden geleni yaparak Antonius'la uzlaşması. Antonius, Octavianus ve Lepidus'un *triumvir*'lik görevleri. Cicero'nun öldürülmesi. 3. Caesar'ın suikastçileri Brutus ve Cassius tarafından başlatılan savaş ve onların katli. Ülkenin Antonius ve Octavianus arasında paylaşımı. Antonius'un erkek kardeşi ve iç savaşın yeni lideri Lucius'un yakalanması. 4. Sextus Pompeius'la yapılan savaşın barışla sona ermesi. 5. Agrippa'nın Aquitania'da gerçekleştirdiği başarılı işler. Ventidius Bassus'un Suriye'ye saldıran Persleri bozguna uğratması ve zafer kutlaması. 6. Sextus Pompeius'un barışı bozarak yeniden savaşa girişmesi, bozguna uğrayıp öldürülmesi. Antonius'un Mısır kraliçesi Cleopatra'yla evlenmesi ve Perslere karşı başarısız bir sefere girişmesi. 7. Octavianus'la Antonius arasındaki savaş ve bu talihsiz savaş sonrasında Antonius ve Cleopatra'nın Actium'daki ölümü. Mısır'ın Roma İmparatorluğuna katılması. 8. Octavianus'un *Augustus*[67] adını aldığı andan itibaren ülkeye tek başına hâkim olması ve başarılı yönetimi.

9.10. Augusti bela, victoriae, vita, mores, eiusque aucto Romano imperio obitus. 11. Tiberius. Augusti successor, post viam pessime actam cum sumo omnium gaudio moritur. 12. Calligula, sceleratus princeps, bello contra Germanos ignave gesto occiditur. 13. Claudius parum sibi in vitae moderatione constans Britanniam devincit. 14. Neronis luxuria, libido et crudelitas praeter alia crimina memorantur. Britannia paene amittitur, Armenia a Parthis eripitur, Pontus tamen Polemoniacus et Alpes Cottiae Romano imperio accedunt. 15. Nero omnibus exsecrabilis hostisque a senatu iudicatus ipse se interficit. 16. Galba senex post breve imperium occiditur. 17. Otho cum a Vitellio, imperii aemulo, urgeretur, ad evitandam belli civilis calamitatem voluntaria morte obit. 18. Vitellius, Neronis imitator, ingluvie notabilis, ignominiose perit. 19.20. Vespasiani virtutes et res in bellis gestae, quibus Romano imperio accesserunt Vecta insula factaeque provinciae Achaia, Lycia, Rhodus, Samus, Thracia, Cilicia, Comagene. 21.22. Titi, principis optimi, laetissimum imperium. 23. Domitianus, diversis moribus foedus, contra Sarmatas, Cattos et Dacos bella gerit et triumphos multis calamitatibus redemptos agit. Cum Romae multa opera fecisset, ob scelera interficitur.

9-10. Augustus'un yaptığı savaşlar, kazandığı zaferler, yaşamı, karakteri, Roma İmparatorluğunun sınırlarını genişletmesi ve ölümü. 11. Augustus'un ardılı Tiberius'un kötü bir yaşam sürdükten sonra ölmesi ve halkın sevinci. 12. Kötü bir imparator olan Caligula'nın Germanialılarla başarısızca savaşması ve öldürülmesi. 13. Claudius'un tutarsız davranışları ve Britannia'yı buyruğu altına alması. 14. Nero'nun taşkınlığı, şehveti, gaddarlığı, ayrıca işlediği diğer suçların anımsatılması. Britannia'nın neredeyse yitirilmesi; Armenia'nın Persler tarafından kurtarılması, ama Pontus Polemoniacus ve Alpes Cottiae'ın Roma İmparatorluğuna katılması. 15. Halkın nefretini kazanan ve halka düşman olan Nero'nun *senatus* tarafından yargılanışı ve intihar edişi. 16. Yaşlı Galba'nın kısa süreli yönetimi ve öldürülmesi. 17. İmperium'a rakip olan Vitellus'un Otho'ya baskı yapması üzerine, Otho'nun iç savaşın doğuracağı felaketten kaçınmak için ölüme gönüllü gidişi. 18. Nero'ya öykünen ve özellikle oburluğuyla tanınan Vitellius'un utanç verici ölümü. 19-20. Vespasianus'un erdemleri, Vecta adasının Roma İmparatorluğuna katıldığı ve Achaia, Lycia, Rhodus, Samus, Thracia, Cilicia, Commagene'nin eyalet yapıldığı savaşlardaki başarıları. 21-22. Çok iyi bir imparator olan Titus'un çok başarılı yönetimi. 23. Domitianus'un geleneklerden uzaklaşıp utanç verici bir hal alması; Sarmatae, Catti ve Daci'ye karşı yaptığı savaşlar ve pek çok kayıptan sonra elde edilen zaferlerin kutlanması; Roma'da birçok yararlı iş yaptığı halde işlediği suçlar yüzünden öldürülmesi.

I. Anno urbis septingentesimo fere ac nono interfecto Caesare civilia bella reparata sunt.
AU 708 Percussoribus enim Caesaris senatus favebat. Antonius consul partium Caesaris civilibus bellis opprimere eos conabatur. Ergo turbata re publica
AU 709 multa Antonius scelera committens a senatu hostis iudicatus est. Missi ad eum persequendum duo consules, Pansa et Hirtius, et Octavianus, adolescens, annos X et VIII natus, Caesaris nepos, quem ille testamento heredem reliquerat et nomen suum ferre iusserat. Hic est, qui postea Augustus est dictus et rerum potitus. Quare profecti contra Antonium tres duces vicerunt eum. Evenit tamen ut victores consules ambo morerentur. Quare tres exercitus uni Caesari Augusto paruerunt.

II. Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesaris magister equitum fuerat et tum copias militum grandes habebat. A quo susceptus est. Mox Lepido operam dante Caesar cum Antonio pacem fecit et quasi vindicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus extorsit, ut sibi XX. anno consulatus daretur. Senatum proscripsit cum Antonio et Lepido rem publicam armis tenere coepit. Per hos etiam Cicero orator occisus est multique alii nobiles.

I. Roma'nın kuruluşunun yaklaşık yediz yüz dokuzuncu yılında, Caesar'ın öldürülmesinin ardından iç savaşlar
İÖ yeniden başladı. Çünkü *senatus* Caesar'ın suikastçilerin-
45 den yana tavır almıştı. Caesar'ın yandaşlarından *consul* Antonius da iç savaş çıkarıp *senatus*'u ezmeye çalışıyordu.
İÖ Bunun sonucunda ülke karışıklığa sürüklendiğinden, pek
44 çok suç işleyen Antonius *senatus* tarafından düşman ilan edildi. İki *consul* –Pansa ve Hirtius– Antonius'un peşinden gönderildi, yanlarında Caesar'ın vasiyetiyle varis bıraktığı ve kendi adını taşımasını emrettiği on sekiz yaşındaki yeğeni genç Octavianus da vardı. Octavianus daha sonra Augustus adını alacak ve en yüksek yetkiyi elinde bulunduracak kişidir. Antonius'un peşine salınan üç komutan onu bozguna uğrattı, ama bu bozgun her iki galip *consul*'un ölmesiyle sonuçlandı. Sonuçta, söz konusu üç komutanın ordusu tek bir kişiye, *Caesar*[68] Augustus'a tabi oldu.

II. Kaçmak zorunda kalan Antonius ordusunu yitirdiğinden, Caesar'ın *magister equitum*'u olan ve o zaman büyük askeri kuvvetleri bulunan Lepidus'a sığındı. Lepidus tarafından koruma altına alındı. Çok geçmeden, Lepidus'un desteğini alan Caesar, Antonius'la barış yaptı ve vasiyetiyle kendisini evlat edinmiş olan babasının ölümünün intikamını alma niyetiyle ordunun başına geçip Roma'ya ilerledi ve henüz yirmi yaşında olmasına rağmen *consul*'luk görevinin kendisine verilmesi için zor kullandı. *Senatus*'u yasadışı ilan etti ve Antonius ve Lepidus'la birlikte silah gücüyle ülkenin hâkimiyetini ele geçirmeye kalkıştı. Hatip Cicero ve diğer birçok soylu da bunlar tarafından öldürüldü.

III. (II.) Interea Brutus et Cassius, interfectores
AU Caesaris, ingens bellum moverunt. Erant enim
710 per Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupaverant. Profecti sunt igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et M. Antonius (remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus). Apud Philippos, Macedoniae urbem, contra eos pugnaverunt. Primo proelio victi sunt Antonius et Caesar, periit tamen dux nobilitatis Cassius, secundo Brutum et infinitam nobilitatem, quae cum illis bellum gesserat, victam interfecerunt. Ac sic inter eos divisa est res publica, ut Augustus Hispanias, Gallias et Italiam teneret, Antonius Asiam, Pontum, Orientem.
AU Sed in Italia L. Antonius consul bellum civile
711 commovit, frater eius, qui cum Caesare contra Brutum et Cassium dimicaverat. Is apud Perusium, Tusciae civitatem, victus et captus est,
AU 712 neque occisus.

AU IV. (III.) Interim a Sex. Pompeio, Cn. Pompeii
712 Magni filio, ingens bellum in Sicilia commotum est, iis, qui superfuerant ex partibus Bruti Cassiique, ad eum consluentibus. Bellatum per Caesarem Augustum Octavianum et M. Antonium
AU adversus Sextum Pompeium. Pax postremo
713 convenit.

AU V. Eo tempore M. Agrippa in Aquitania rem
715 prospere gessit. Et L. Ventidius Bassus irrum-

III. (II.) Bu arada Caesar'ın katilleri Brutus ve Cassius
İÖ büyük bir savaş başlattı. Çünkü Macedonia'da ve Doğu'da
43 elde ettikleri çok sayıda orduları vardı. *Caesar* Octavianus Augustus ve Marcus Antonius savaşmak için harekete geçti; Lepidus ise Italia'yı savunmak için Roma'da kaldı. Brutus ve Cassius'la Macedonia'nın bir kenti olan Philippi'de savaşıldı. Antonius ve *Caesar* ilk muharebede yenik düştü, ama soylu bir komutan olan Cassius da öldü. İkinci muharebede, Antonius ve *Caesar*, Brutus'u ve onun yanında çarpışan pek çok soyluyu bozguna uğratıp öldürdü. Sonuçta ülkeyi aralarında paylaştılar; Augustus Hispaniae ile Galliae ve Italia'ya, Antonius Asia, Pontus ve
İÖ Doğu'ya hâkim oldu. *Caesar*'la birlikte Brutus ve Cassius'a
42 karşı dövüşmüş olan Antonius'un erkek kardeşi Lucius Antonius Italia'da bir iç savaş başlattı. Tuscia'nın bir ken-
İÖ ti olan Perusia'da yenilgiye uğratıldı ve esir alındı, ancak
41 öldürülmedi.

İÖ IV. (III.) Bu arada Büyük Gnaeus Pompeius'un oğlu
41 Sextus Pompeius tarafından Sicilya'da büyük bir savaş başlatıldı; Brutus ve Cassius'un yandaşlarından hayatta kalanlar da ona katıldı. Sextus Pompeius'la *Caesar*
İÖ Augustus Octavianus ve Marcus Antonius savaştı. Sonun-
40 da barış sağlandı.

İÖ V. Aynı dönem Marcus Agrippa Aquitania'da pek çok
38 başarıya imza attı. Lucius Ventidius Bassus Suriye'ye sal-

AU pentes in Syriam Persas tribus proeliis vicit.
713 Pacorum, regis Orodis filium, interfecit eo ipso die, quo olim Orodes, Persarum rex, per ducem Surenam Crassum occiderat. Hic primus de Parthis iustissimum triumphum Romae egit.

AU VI. Interim Pompeius pacem rupit et navali
714 proelio victus fugiens ad Asiam interfectus est. (IV.)
AU Antonius, qui Asiam Orientemque tenebat, re-
716 pudiata sorore Caesaris Augusti Octaviani, Cleopatram, reginam Aegypti, duxit uxorem.
AU Contra Persas ipse pugnavit. Primis eos proeliis
716 vicit, regrediens tamen fame et pestilentia laboravit et, cum instarent Parthi fugienti, ipse pro victo recessit.

AU VII. Hic quoque ingens bellum civile commovit
720 cogente uxore Cleopatra, regina Aegypti, dum
AU cupiditate muliebri optat etiam in urbe regnare.
721 Victus est ab Augusto navali pugna clara et illustri apud Actium, qui locus in Epiro est, ex qua fugit in Aegyptum et desperatis rebus, cum omnes ad Augustum transirent, ipse se interemit. Cleopatra sibi aspidem admisit et veneno eius extincta est. Aegyptus per Octavianum Augustum imperio Romano adiecta est praepositusque ei Cn. Cornelius Gallus. Hunc primum Aegyptus Romanum iudicem habuit.

İÖ 40 dıran Persleri üç muharebede yerle bir etti. Perslerin kralı Orodes'in komutanı Surena, Crassus'u öldürdüğü gün, kral Orodes'in oğlu Pacorus'u da öldürdü. Parthlara karşı kazanılan haklı bir zaferi Roma'da ilk kez o kutladı.

İÖ 39 VI. Bu sırada Pompeius barışı bozdu; bir deniz savaşında bozguna uğratıldıktan sonra Asia'ya kaçarken öldürüldü.

İÖ 37 (IV.) Asia ve Doğu'ya hâkim olan Antonius ise *Caesar* Augustus Octavianus'un kız kardeşinden boşanıp Mısır kraliçesi Cleopatra'yla evlendi. Augustus da Perslere karşı bizzat savaştı. İlk muharebelerde onları yenik düşürdü, ama tam döneceği sırada açlık ve veba salgını yüzünden perişan oldu; kaçarken Perslerin baskınına uğrayınca adeta yenilmiş gibi geri çekilmek zorunda kaldı.

İÖ 33 VII. Antonius karısı Mısır kraliçesi Cleopatra'nın kışkırtmaları yüzünden büyük bir iç savaş çıkarttı; Cleopatra kadınca bir ihtirasla onun Roma'ya hâkim olmasını istiyordu. Ama Antonius Epirus'ta bir yer olan Actium'da meydana gelen olağanüstü ve çok ünlü bir deniz savaşında Augustus tarafından bozguna uğratıldı ve oradan Mısır'a kaçmak zorunda kaldı, ancak herkes Augustus'un tarafına geçtiğinden, umutsuzluğa kapıldı ve intihar etti. Cleopatra ise kendini engerek yılanına sokturdu ve zehirlenerek öldü. Mısır, Octavianus Augustus tarafından Roma İmparatorluğuna dahil edildi ve Gaius Cornelius Gallus buraya yönetici olarak atandı. Gallus Mısır'ın ilk Romalı yöneticisi oldu.

AU 723 VIII. Ita bellis toto orbe confectis Octavianus Augustus Romam rediit, XII. anno, quam consul fuerat. Ex eo rem publicam per quadraginta et quattuor annos solus obtinuit. Ante enim XII annis cum Antonio et Lepido tenuerat. Ita ab initio principatus eius usque ad finem LVI anni AU 765 fuere. (V.) Obiit autem LXXVI. anno morte communi in oppido Campaniae Atella. Romae in campo Martio sepultus est, vir, qui non immerito ex maxima parte Deo similis est putatus. Neque enim facile ullus eo aut in bellis felicior fuit aut in pace moderatior. XLIV annis, quibus solus gessit imperium, civilissime vixit, in cunctos liberalissimus, in amicos fidissimus, quos tantis evexit honoribus, ut paene aequaret fastigio suo.

IX. Nullo tempore res Romana magis floruit. Nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam saepe ante victam, sed penitus tunc subactam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Raetiam, Vindelicos et Salassos in Alpibus, omnes Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosphorum et Panticapaeon. Vicit autem proeliis Dacos. Germanorum ingentes copias cecidit, ipsos quoque trans Albim fluvium submovit, qui in Barbarico longe ultra Rhenum

İÖ 30 VIII. Böylece Octavianus dünyada hüküm süren bütün savaşlara son verdi ve *consul* seçilişinden on iki yıl sonra Roma'ya döndü. Bu tarihten başlayarak kırk dört yıl boyunca devleti tek başına yönetti. Aslında önceden de on iki yıl Antonius ve Lepidus'la birlikte yönetimde bulunmuştu. Bu şekilde hükümdarlığının başlangıcından sonu-
İÖ 12 na kadar elli altı yıl geçti. (V.) Octavianus Campania'nın Atella kentinde, yetmiş altı yaşında eceliyle öldü. Roma'da, Campus Martius'ta gömüldü; kendisinin birçok bakımdan tanrıya benzediğinden kimsenin şüphesi yoktu. Savaşlarda onun kadar başarılı, barış döneminde ise onun kadar ihtiyatlı bir başka yönetici bulmak kolay değildir. Tek başına yönetimde bulunduğu kırk dört yıl boyunca tümüyle bir Romalı vatandaş gibi yaşadı; halkına karşı çok cömert ve neredeyse kendi mevkine eşit önemdeki görevlere atadığı dostlarına ise çok güvenilir bir kişilik sergiledi.

IX. Augustus'un yönetiminden önce Roma devletinin yıldızı hiçbir dönemde bu kadar çok parlamamıştı. Tümüyle galip çıktığı iç savaşları bir kenarda tutarsak, Augustus yönetiminde Roma İmparatorluğuna Mısır'ı, Cantabria'yı, daha önceden defalarca bozguna uğratıldığı halde ancak onun yönetiminde tümüyle fethedilen Dalmatia'yı, Aquitania'yı, Illyricum'u, Raetia'yı, Vindelici ve Salassi'yi, aralarında ünlü Bosphorus'un ve Panticapeum'un da bulunduğu Pontus'un tüm sahil kentlerini katmayı başardı. Bunun yanı sıra pek çok muharebede Daci'yi bozguna uğrattı. Germanialıların büyük askeri kuvvetlerini yenik düşürdü ve Rhenus'un ötelerinde yaşayan barbarların topraklarından geçen Albis Nehrinin ötesine sürdü.

est. Hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit, sicut per Tiberium, privignum alterum, Pannonicum, quo bello XL milia captivorum ex Germania transtulit et supra ripam Rheni in Gallia collocavit. Armeniam a Parthis recepit. Obsides, quod nulli antea, Persae ei dederunt. Reddiderunt etiam signa Romana, quae Crasso victo ademerant.

X. Scythae et Indi, quibus antea Romanorum nomen incognitum fuerat, munera et legatos ad eum miserunt. Galatia quoque sub hoc provincia facta est, cum antea regnum fuisset, primusque eam M. Lollius pro praetore administravit. Tanto autem amore etiam apud barbaros fuit, ut reges, populi Romani amici, in honorem eius conderent civitates, quas Caesareas nominarent, sicut in Mauritania a rege Iuba, et in Palaestina, quae nunc urbs est clarissima. Multi autem reges ex regnis suis venerunt, ut ei obsequerentur, et habitu Romano, togati scilicet, ad vehiculum vel equum ipsius cucurrerunt. Moriens Divus appellatus. Rem publicam beatissimam Tiberio
AU successori reliquit, qui privignus ei, mox gener,
755 postremo adoptione filius fuerat.

P XI. (VI) Tiberius ingenti socordia imperium gessit.
CN gravi crudelitate, scelesta avaritia, turpi libidine.
14 Nam nusquam ipse pugnavit. Bella per legatos

Bu savaşı üvey oğlu Drusus'un desteğiyle yönetti, tıpkı Pannonia savaşını diğer üvey oğlu Tiberius'un desteğiyle yönettiği gibi; Pannonia savaşında Germania'dan kırk bin esir almış ve bu esirleri Rhenus Nehrinin kıyısındaki Gallia'ya yerleştirmişti. Armenia'yı da Persler'den geri aldı. Persler önceden kimseye vermedikleri rehineleri kendisine teslim ettiler; ayrıca Crassus'u bozguna uğrattıklarında ellerine geçen Roma sancaklarını da geri verdiler.

X. Önceden Romalıların adını bile bilmeyen Scythialılar ve Indialılar Augustus'a armağanlar ve elçiler gönderdiler. Galatia da önceden bir krallıkken onun yönetiminde eyalet haline getirildi ve buranın yönetimine *proprae-tor* olarak ilk kez Marcus Lollius atandı. Augustus barbarlar arasında da o kadar çok sevildi ki, Roma halkının bağlaşığı olan krallar onun onuruna Caesarea adını verdikleri kentler kurdular; kral Iuba tarafından Mauretania'daki Caesarea ve günümüzde çok ünlü bir kent olan Palaestina'daki Caesarea gibi. Yine birçok kral bağlılıklarını göstermek için ülkelerinden Roma'ya geldiler ve üzerlerine Roma giysisi, yani *toga* geçirip Augustus'un arabasının ya da atının yanında koşuşturdular. Öldüğünde tanrı ilan edildi. Ardından gelen Tiberius'a çok
İS zengin bir ülke bıraktı; Tiberius onun üvey oğluydu, son-
2 radan damadı oldu, en sonunda da evlatlığına geçerek öz oğlu oldu.

İS XI. Tiberius'un imparatorluğu tam bir kayıtsızlık içinde
14 geçti, ağır zulümlerle, kötü bir ihtirasla ve rezil bir ahlâk düşüklüğüyle. İmparatorun kendisi hiçbir yerde savaş-

suos gessit. Quosdam reges per blanditias ad se evocatos numquam remisit, in quibus Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in provinciae formam redegit et maximam civitatem appellari nomine suo iussit, quae nunc Caesarea dicitur,
P cum Mazaca antea vocaretur. Hic tertio et vi-
CN gesimo imperii anno, aetatis septuagesimo octavo,
37 ingenti omnium gaudio mortuus est in Campania.

XII. (VII.) Successit ei Caius Caesar, cognomento Caligula, Drusi, privigni Augusti, et ipsius Tiberii nepos, sceleratissimus ac funestissimus et qui etiam Tiberii dedecora purgaverit. Bellum contra Germanos suscepit et ingressus Sueviam nihil strenue fecit. Stupra sororibus intulit, ex una etiam filiam agnovit. Cum adversum cunctos ingenti avaritia, libidine, crudelitate saeviret, interfectus in palatio est anno aetatis XXIX, imperii III., mense X. dieque VIII.

XIII. (VIII.) Post hunc Claudius fuit, patruus Caligulae, Drusi, qui apud Mogontiacum monumentum habet, filius, cuius et Caligula nepos erat. Hic medie imperavit, multa gerens tranquille atque moderate, quaedam crudeliter et insulse. Britanniae bellum intulit, quam nullus Romanorum post Iulium Caesarem
P attigerat, eaque devicta per Cn. Sentium et A.
CN Plautium, inlustres et nobiles viros, triumphum
43 celebrem egit. Quasdam insulas etiam ultra

madı. Savaşları elçileri aracılığıyla yürüttü. Yaltaklanarak ülkesine çağırdığı kimi kralları asla geri göndermedi. Bunların arasında Cappadocialı Archelaus da vardı. Tiberius onun krallığını eyalete dönüştürdü ve başkentine kendi adının verilmesini emretti; bir zamanlar Mazaca adı verilen bu kente şimdi Caesarea deniyor. Tiberius, yönetiminin yirmi üçüncü yılında, yetmiş sekiz yaşındayken Campania'da öldü; halkın çoğu bu ölümü büyük bir sevinçle karşıladı.

İS 37

XII. (VII.) Ardından yönetimi Caligula lakaplı Gaius Caesar devraldı. Gaius, Drusus'un torunu, Augustus'un ise üvey oğlu ve Tiberius'un da büyük yeğeniydi; Tiberius'un yakışık almayan davranışlarını bile aratacak nitelikte, çok ahlâksız ve acımasız bir imparatordu. Germanialılara karşı savaşa girişti, ama Suevia'ya girdikten sonra ciddi anlamda hiçbir şey yapmadı. Kız kardeşlerine tecavüz etti, hatta kendisi bile bunların birinden bir kızı olduğunu onayladı. Büyük bir hırsla, ahlâksızlıkla ve zalimlikle herkese karşı şiddet uyguladığından yirmi dokuz yaşında, yönetiminin üçüncü yılının on dokuzuncu ayının üçüncü gününde sarayında öldürüldü.

XIII. (VIII.) Onun ardından Claudius imparator oldu. Caligula'nın amcası ve Mogontiacum'a bir heykeli dikilen Drusus'un oğluydu; Caligula da bunun torunuydu. Sıradan bir yönetim sürdürdü, bazı olayları sükûnetle ve soğukkanlılıkla halletti, bazılarında ise zalimlik ve budalalık etti. Caesar'dan sonra hiçbir Romalının saldırıya geçmediği Britannia'ya savaş açtı. Ünlü ve soylu kişiler olan Gnaeus Sentius ve Aulus Plautius'un da yardımıyla burayı tümüyle ele geçirdi, ardından görkemli bir zaferle

İS 43

Britanniam in Oceano positas imperio Romano addidit, quae appellantur Orcades, filioque suo Britannici nomen imposuit. Tam civilis autem circa quosdam amicos extitit, ut etiam Plautium, nobilem virum, qui expeditione Britannica multa egregie fecerat, triumphantem ipse prosequeretur
P et conscendenti Capitolium laevus incederet. Is
CN vixit annos IV et LX, imperavit XIV. Post mortem
54 consecratus est Divusque appellatus.

XIV. (IX.) Successit huic Nero, Caligulae, avunculo suo, simillimus, qui Romanum imperium et deformavit et diminuit, inusitatae luxuriae sumptuumque, ut qui exemplo Caii Caligulae in calidis et frigidis lavaret unguentis, retibus aureis piscaretur, quae blattinis funibus extrahebat. Infinitam partem senatus interfecit, bonis omnibus hostis fuit. Ad postremum se tanto dedecore prostituit, ut et saltaret et cantaret in scaena citharoedico habitu vel tragico. Parricidia multa commisit, fratre, uxore,
P sorore, matre interfectis. Urbem Romam incendit,
CN ut spectaculi eius imaginem cerneret, quali olim
64 Troia capta arserat. In re militari nihil omnino ausus Britanniam paene amisit. Nam duo sub hoc nobilissima oppida capta illic atque eversa sunt. Armeniam Parthi sustulerunt legionesque Romanas sub iugum miserunt. Duae tamen provinciae sub eo factae sunt, Pontus

kutladı. Ayrıca Britannia'nın ötesinde, Okyanus'ta yer alan Orcades adı verilen adaları Roma İmparatorluğuna kattı ve oğluna Britannicus adını koydu. Ama bazı arkadaşlarına çok kibar davranırdı, örneğin Britannia seferinde olağanüstü başarılar elde eden soylu Plautius zaferini kutlarken bizzat ona eşlik etmiş, Capitolium'a tırmanırken onun solundan yürümüştü. Claudius altmış dört
İS yıl yaşadı ve on dört yıl hüküm sürdü. Öldükten sonra
54 kutsallaştırıldı ve tanrı ilan edildi.

XIV. (IX.) Ardından yönetimi Nero devraldı. Nero, Roma İmparatorluğunu itibardan düşüren ve zayıflamasına neden olan dayısı Caligula'ya çok benziyordu. Gaius Caligula'dan sonra Nero da öylesine olağanüstü sefahat düşkünü ve savurgan birisiydi ki, parfüm kokulu sıcak ve soğuk sularla yıkanır, erguvan renkli ipek sicimlerle salıverdiği altın ağlarla balık tutardı. Çok sayıda *senator*'u öldürdü, bütün iyi insanların düşmanı oldu. Hatta en sonunda kendisini öyle rezil bir duruma düşürdü ki, bir kithara çalgıcısı, bir tragedya oyuncusu gibi giyinip danslar etti, şarkılar söyledi. Bir sürü yakın akraba cinayeti işledi, erkek kardeşini, karısını ve annesini öldürdü. Vaktiy-
İS le zapt edilip yakıldığında Troia'nın sergilediği gibi bir
64 manzarayı seyretsin diye tutup Roma kentini ateşe verdi. Askeri alanda hiçbir işe cüret edemedi, Britannia'yı neredeyse yitiriyordu. Çünkü onun yönetiminde Britannia'daki en ünlü iki kent kaybedildi, hatta yerle bir edildi. Persler Armenia'yı ele geçirdiler ve Roma *legio*'larını buyruk altına aldılar. Bunlara rağmen yine de onun yönetiminde

Polemoniacus concedente rege Polemone et Alpes Cottiae Cottio rege defuncto.

XV. Per haec Romano orbi exsecrabilis, ab omnibus simul destitutus est et a senatu hostis iudicatus, cum quaereretur ad poenam, quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus, furca capiti eius inserta, virgis usque ad mortem caederetur atque ita praecipitaretur a saxo, e palatio fugit et in suburbano liberti sui, quod est inter Salariam et Nomentanam viam ad quartum urbis miliarium, interfecit. Aedificavit Romae thermas, quae ante Neronianae dictae nunc
P Alexandrianae appellantur. Obiit tricesimo et
CN altero aetatis anno, imperii quarto decimo, atque
68 in eo omnis Augusti familia consumpta est.

XVI. (X.) Huic Servius Galba successit, antiquissimae nobilitatis senator, cum septuagesimum et tertium annum ageret aetatis, ab Hispanis et Gallis imperator electus, mox ab universo exercitu libenter acceptus. Nam privata eius vita insignis fuerat militaribus et civilibus rebus. Saepe consul, saepe pro consule, frequenter dux in gravissimis bellis. Huius breve imperium fuit, et quod bona haberet exordia, nisi ad severitatem propensior videretur. Insidiis tamen
P Othonis occisus est imperii mense septimo.
CN Iugulatus in foro Romae sepultusque in hortis suis,
69 qui sunt Aurelia via non longe ab urbe Roma.

kral Polemon'un izniyle Pontus Polemoniacus ve kral Cottius'un ölümüyle de Alpes Cottiae Roma eyaleti oldu.

XV. Bu davranışlarından ötürü Nero Roma dünyasında nefret uyandırdı, herkes tarafından yüzüstü bırakıldı ve *senatus* tarafından düşman ilan edildi. Cezalandırılmak üzere arandığında (ceza şöyleydi: başına çatal sokulup çırılçıplak halkın arasında, caddelerde sürüklenecek ve canı çıkıncaya kadar dövülecek, sonra da bir kayadan baş aşağı sallandırılacaktı) sarayından kaçtı ve bir kölesinin kent dışındaki evinde intihar etti; bu ev Roma'dan dört mil[69] uzakta, Salaria ve Nomentana yolları arasındaydı. Nero, Roma'da önceleri Neroniae denilen, günümüzde Alexandrinae adı verilen hamamları inşa ettirmişti. Otuz iki yaşında, yönetiminin on dördüncü yılında öldü ve kendisiyle birlikte Augustus soyu da son bulmuş oldu.

İS 68

XVI. (X.) Onun ardından köklü ve soylu bir aileden gelen *senator* Servius Galba imparator oldu. Galba yetmiş üç yaşındayken Hispanialılar ve Gallialılar tarafından imparator seçildi ve imparatorluğu bütün ordu tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Çünkü Galba imparator olmadan önce hem askeri hem de sivil alanda yaptığı işlerle saygın bir yer edinmişti. Birçok kez *consul*, birçok kez *proconsul* seçilmiş, en ağır savaşlarda tekrar tekrar komutan olmuştu. Galba'nın yönetimi kısa sürdü, şiddete yatkın bir kişilik sergilememiş olsaydı iyi başlangıçlar yapabilirdi. Ama yönetiminin yedinci ayında Otho'nun hainliklerine kurban gitti ve canından oldu. Roma *forum*'unda boğazı kesildi ve kentin fazla uzağında olmayan Aurelia yolu üzerindeki bahçesine gömüldü.

İS 69

XVII. (XI.) Otho occiso Galba invasit imperium, materno genere nobilior quam paterno, neutro tamen obscuro. In privata vita mollis et Neroni familiaris, in imperio documentum sui non potuit ostendere. Nam cum isdem temporibus, quibus Otho Galbam occiderat, etiam Vitellius factus esset a Germanicianis exercitibus imperator, bello contra eum suscepto cum apud Betriacum in Italia levi proelio victus esset, ingentes tamen copias ad bellum haberet, sponte semet occidit petentibus militibus, ne tam cito de belli desperaret eventu, cum tanti se non esse dixisset, ut propter eum civile bellum commoveretur. Voluntaria morte obiit tricesimo et octavo aetatis anno,nonagesimo et quinto imperii die.

XVIII. (XII.) Dein Vitellius imperio potitus est, familia honorata magis quam nobili. Nam pater eius non admodum clare natus, tres tamen ordinarios gesserat consulatus. Hic cum multo dedecore imperavit et gravi saevitia notabilis, praecipue ingluvie et voracitate, quippe cum de die saepe quarto vel quinto feratur epulatus. Notissima certe cena memoriae mandata est, quam ei Vitellius frater exhibuit, in qua, super ceteros sumptus duo milia piscium, septem milia avium apposita traduntur. Hic cum Neroni similis esse vellet atque id adeo prae se ferret, ut etiam exequias Neronis, quae humiliter sepultae

XVII. (XI.) Galba öldürüldükten sonra Otho *imperium*'u ele geçirdi. Otho'nun annesinin soyu babasınınkine göre daha soyluydu, ama her ikisi hakkında da kesin bilgimiz yoktur. Özel yaşamında kadınsı davranışları olan bir kişiydi ve Nero'nun çok yakın arkadaşıydı. Yönetiminde bu kişiliğini açığa çıkaracak fırsatı olmadı. Çünkü kendisinin Galba'yı öldürdüğü yıl Vitellius'un Germania orduları tarafından imparator seçilmesi üzerine ona savaş açtı ve Italia'da, Betriacum'da yaşanan önemsiz sayılabilecek bir çarpışmada yenik düştü; hâlâ savaşacak güçlü askerleri olmasına rağmen gönüllü olarak yaşamına son verdi. Askerleri savaşın sonucundan böyle çabucak umutsuzluğa kapılmaması gerektiğini belirttikleri halde, "kendisinin bir iç savaş çıkarmaya değecek kadar önemli biri olmadığını" söyleyerek bile bile ölüme gitti, öldüğünde İS 69 seksen üç yaşındaydı ve yönetiminin doksan beşinci günündeydi.

XVIII. (XII.) Ardından Vitellius *imperium*'a sahip oldu; soylu olmaktan çok şerefli bir ailenin oğluydu. Çünkü babası soylu doğumlu değildi, ama sırasıyla üç kez *consul*'luk görevini icra etmişti. Vitellius yüz karası bir siyaset yürüttü, zalimce davranışlarıyla tanındı, özellikle oburluğu ve açgözlülüğü dillere destandı; günde dört beş kez şölen düzenlediği söylenir. Hiç kuşkusuz bu şölenlerin en ünlüsü belleklere kazınmıştır; derler ki kardeşi Vitellius'un verdiği bu şölende pahalı yiyecekler bir yana sofraya iki bin balık, yedi bin kuş getirilmiş. Vitellius Nero'ya benzemek istediğinden, hatta bu isteğini Nero'nun rezil şekilde gömülmüş olan cesedini yüceltecek

fuerant, honoraret, a Vespasiani ducibus occisus est interfecto prius in urbe Sabino, Vespasiani imperatoris fratre, quem cum Capitolio incendit. Interfectus autem est magno dedecore tractus per urbem Romam publice, nudus, erecta coma et capite, subiecto ad mentum gladio, stercore in vultum et pectus ab omnibus obviis appetitus. Postremo iugulatus et in Tiberim deiectus etiam
P communi caruit sepultura. Periit autem aetatis
CN anno septimo et quinquagesimo, imperii mense
69 VIII. et die uno.

XIX. (XIII.) Vespasianus huic successit, factus apud Palaestinam imperator, princeps obscure
P quidem natus, sed optimis comparandus, privata
CN vita illustris, ut qui a Claudio in Germaniam,
43 deinde in Britanniam missus, tricies et bis cum hoste conflixerit, duas validissimas gentes, XX oppida, insulam Vectam, Britanniae proximam, imperio Romano adiecerit. Romae se in imperio moderatissime gessit. Pecuniae tantum avidior fuit, ita ut eam nulli iniuste auferret. Quam cum omni diligentiae provisione colligeret, tamen studiosissime largiebatur, praecipue indigentibus. Nec facile ante eum cuiusquam principis vel maior est liberalitas comperta, vel iustior Placidissimae lenitatis, ut qui maiestatis quoque contra se reos non facile punierit ultra exilii
P poenam. Sub hoc Iudaea Romano accessit imperio

kadar açıkça gösterdiğinden, Vespasianus'un komutanları tarafından öldürüldü; tıpkı bir zamanlar imparator Vespasianus'un kardeşi Sabinus'u öldürüp onu Capitolium'la birlikte ateşe vermesi gibi. Vitellius da aşağılık şekilde can verdi, çırıl çıplak, saçları dikleşmiş, çenesinin altına konan kılıç yüzünden başı yukarıya kalkmış bir halde kentin caddeleri boyunca sürüklendi, kendisini seyretmeye gelenler tarafından yüzüne, göğsüne gübre atıldı. En sonunda boğazı kesildi ve hiçbir cenaze töreni
IS yapılmadan Tiber Nehri'ne atıldı. Elli yedi yaşında, yöne-
69 timinin sekizinci ayının birinci gününde öldü.

XIX. (XIII.) Onun ardından Palaestina'da imparator seçilen Vespasianus yönetimi devraldı. Soyu sopu belli olmamakla birlikte en iyi liderlere taş çıkarırdı. Claudius
IS tarafından Germania'ya, sonra da Britannia'ya gönderil-
43 diğinde düşmanla otuz iki kez çarpışmasına, çok güçlü iki ulusu, yirmi kenti ve Britannia'ya çok yakın olan Vecta adasını Roma İmparatorluğuna katmasına bakılırsa, Vespasianus imparator olmadan önce de tanınmış biriydi. Roma'daki yönetiminde çok hoşgörülü davrandı. Paraya karşı haris bir insan olmuş olsa da, kimsenin parasını haksız yere almadı. Hatta bütün dikkatini vererek ve tedbirli davranarak topladığı paraları özellikle ihtiyacı olanlara hemen vermekte hiç tereddüt göstermezdi. Ondan önce bu kadar cömert, bu kadar adil bir imparator hiç gelmemişti. Son derece yumuşak başlı ve nazik biriydi, öyle ki kendisine ihanet eden suçlulara bile öyle kolay kolay sürgünden daha ağır bir ceza vermezdi.
IS Onun yönetiminde Iudaea ve Palaestina'nın en ünlü kenti

CN 70 imperio et Hierosolyma, quae fuit urbs nobilissima Palaestinae. Achaiam, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum, quae liberae ante hoc tempus fuerant, item Thraciam, Ciliciam, Commagenen, quae sub regibus amicis egerant, in provinciarum formam redegit.

XX. Offensarum et inimicitiarum inmemor fuit, convicia a causidicis et philosophis in se dicta leniter tulit, diligens tamen coercitor disciplinae militaris. Hic cum filio Tito de Hierosolymis triumphavit. Per haec cum senatui et populo, postremo cunctis amabilis ac iucundus esset, profluvio ventris extinctus est in villa propria circa Sabinos, annum aetatis agens sexagesimum nonum, imperii nonum et diem septimum, atque inter Divos relatus est. Genituram filiorum ita cognitam habuit, ut, cum multae contra eum coniurationes fierent, quas patefactas ingenti dissimulatione contempsit, in senatu dixerit *aut filios sibi successuros, aut neminem.*

XXI. (XIV.) Huic Titus filius successit, qui et ipse Vespasianus est dictus, vir omnium virtutum genere mirabilis adeo, ut *amor et deliciae humani generis* diceretur, facundissimus, bellicosissimus, moderatissimus. Caussas latine egit, poemata et tragoedias graece composuit. In oppugnatione Hierosolymorum sub patre militans XII propugnatores XII sagittarum ictibus confixi

70 Hierosolyma Roma İmparatorluğuna katıldı. O zamana kadar bağımsız olan Achaia, Lycia, Rhodus, Byzantium ve Samus'u, ayrıca bağlaşık kralların idaresi altındaki Thracia, Cilicia ve Commagene'yi de birer eyalete dönüştürdü.

XX. Yapılan hataları ve düşmanlıkları aklında tutmazdı, avukatların, filozofların kendisine ettiği hakaretleri sakin şekilde karşılardı, ama askeri disiplinden asla taviz vermeyen bir yöneticiydi. Hierosolyma'ya karşı kazandığı büyük zaferi oğlu Titus'la birlikte kutladı. Böylece *senatus* ve halkın, kısacası herkesin sevgilisi ve gözdesi olmuşken, Sabin topraklarındaki villasında altmış dokuz yaşında, yönetiminin dokuzuncu yılının yedinci gününde ishalden öldü ve tanrılar arasına katıldı. Kendisine karşı birçok komplo düzenlendiği halde, açığa çıkarılan bu komplolara umursamaz bir tavırla tepeden baktı. Çünkü oğullarının doğum anındaki yıldızlarını o kadar iyi biliyordu ki, *senatus*'ta şöyle demişti: *Benim yerime ya oğullarım geçecek ya da hiç kimse geçmeyecek.*

XXI. (XIV.) Onun ardından oğlu Titus yönetimi devraldı; ona da Vespasianus denildi. Kendisine *insanlığın sevgilisi ve gözdesi* dedirtecek kadar bütün erdemleri üstünde toplamıştı; belagat sahibi, savaşçı ve çok ılımlı bir kişiydi. Mahkeme konuşmalarını Latince yaptı, Yunanca şiir ve tragedyalar yazdı. Hierosolyma kuşatmasında, babasının ordusunda askerlik yaptığı dönemde, on iki ok atışıyla on iki savunmacıyı da yere serdi.

Romae tantae civilitatis in imperio fuit, ut nullum omnino puniret, convictos adversum sese coniurationis dimiserit, ut in eadem familiaritate, qua antea, habuerit. Facilitatis et liberalitatis tantae fuit, ut, cum nulli quidquam negaret et ab amicis reprehenderetur, responderit *nullum tristem debere ab imperatore discedere*, praeterea, cum quodam die in coena recordatus fuisset, nihil se illo die cuiquam praestitisse, dixerit: *amici, hodie diem perdidi*. Hic Romae amphitheatrum aedificavit et quinque milia ferarum in dedicatione eius occidit.

XXII. Per haec inusitato favore dilectus morbo periit in ea, qua pater, villa post biennium et menses octo, dies XX, quam imperator erat factus, aetatis anno altero et quadragesimo. Tantus luctus eo mortuo publicus fuit, ut omnes tanquam in propria doluerint orbitate. Senatus obitu ipsius circa vesperam nuntiato nocte irrupit in curiam et tantas ei mortuo laudes gratiasque congessit, quantas nec vivo umquam egerat nec praesenti. Inter Divos relatus est.

XXIII. (XV.) Domitianus mox accepit imperium frater ipsius iunior, Neroni aut Caligulae aut Tiberio similior, quam patri vel fratri suo. Primis tamen annis moderatus in imperio fuit, mox ad ingentia vitia progressus libidinis, iracundiae, crudelitatis, avaritiae tantum in se odii

Roma'da, imparatorluğu sırasında öylesine uygar davrandı ki, hiç kimseyi cezalandırmadı, kendisine karşı komplo düzenledikleri kanıtlanan kişilere bile önce nasıl davranmışsa aynı şekilde davrandı. O kadar iyi huylu ve sevecendi ki, kimsenin isteğini geri çevirmediği ve bundan dolayı arkadaşları tarafından suçlandığı zaman *"kimsenin imparatorun yanından kırgın ayrılmaması gerektiği"* cevabını vermiş, hatta bir gün yemekte o gün kimseye bir iyiliği dokunmadığını anımsayınca, *"Dostlarım! Bugün günümü boşa harcadım"* demişti. Roma'da bir amfiteatr inşa etti ve bunun şerefine beş bin vahşi hayvan öldürüldü.

XXII. İmparator seçildikten iki yıl, sekiz ay ve yirmi gün sonra, söz konusu davranışlarından ötürü herkesin büyük sevgisini kazanmış bir imparator olarak babasının öldüğü villada, kırk iki yaşında yaşamını yitirdi. Ölümü halkı öylesine yasa boğdu ki, herkes sanki kendi ailesinden birini kaybetmiş gibi acı duydu. *Senatus* onun ölümünü akşama doğru haber alınca gece *curia*'ya koştu; ölümünün ardından kendisine o kadar büyük bir övgü ve şükran yağdırıldı ki, doğrusu ne yaşarken ne de *curia*'dayken böylesi bir davranış hiç sergilenmemişti. Titus da tanrılar arasına katıldı.

XXIII. (XV.) Çok geçmeden Titus'un kendisinden küçük kardeşi Domitianus *imperium*'u aldı. Bu imparator babası ya da ağabeyinden çok Nero, Caligula ya da Tiberius'a benziyordu. Yine de ilk yıllarında ılımlı bir yönetim sergiledi, ama kısa bir süre sonra kendisini şehvet, öfke, zulüm ve açgözlülük gibi korkunç zaaflara kaptırınca hem

concitavit, ut merita et patris et fratris aboleret. Interfecit nobilissimos e senatu. Dominum se et deum primus appellari iussit. Nullam sibi nisi auream et argenteam statuam in Capitolio poni passus est. Consobrinos suos interfecit. Superbia quoque in eo execrabilis fuit. Expeditiones quattuor habuit, unam adversum Sarmatas, alteram adversum Cattos, duas adversum Dacos. De Dacis Cattisque duplicem triumphum egit, de Sarmatis solam lauream usurpavit. Multas tamen calamitates isdem bellis passus est. Nam in Sarmatia legio eius cum duce interfecta et a Dacis Oppius Sabinus consularis et Cornelius Fuscus, praefectus praetorio, cum magnis exercitibus occisi sunt. Romae quoque multa opera fecit, in his Capitolium et Forum Transitorium, Divorum Porticus, Iseum, Serapium ac Stadium. Verum, cum ob scelera universis exosus esse coepisset, interfectus est suorum coniuratione in Palatio anno aetatis XLV, imperii quinto decimo. Funus eius ingenti dedecore per vespillones exportatum et ignobiliter est sepultum.

babasının hem de ağabeyinin yaptığı bütün hizmetleri yok edecek derecede büyük nefret kazandı. *Senatus*'un en seçkin üyelerini öldürdü. Kendisine *dominus*[70] ve *deus*[71] denilmesini emreden ilk Domitianus oldu. Altın ya da gümüş olmadıkça Capitolium'a kendisinin heykelini diktirmek istemedi. Kuzenlerini öldürdü. Nefretlik bir kibri vardı. Biri Sarmatae, diğeri Catti, ikisi Daci'ye olmak üzere dört sefer düzenledi. Daci ve Catti'ye karşı elde ettiği başarıyı çifte zaferle kutladı, Sarmatae başarısını ise sadece defneden bir taçla kutladı. Söz konusu savaşlarda pek çok felaket de yaşadı. Sarmatia'da bir *legio*'su komutanıyla birlikte yok edildi; *consularis* Oppius Sabinus ve *praetor praefectus* Cornelius Fuscus ise büyük ordularıyla birlikte Daci tarafından öldürüldü. Domitianus bunun yanı sıra Roma'da pek çok kamu binası inşa etti, bunlar arasında Capitolium, Forum Transitorium, Odeum, Divorum Porticus, Isis ve Serapis tapınakları ve Stadium da vardır. Ama işlediği cinayetler sonucunda kendisine karşı duyulan nefret iyice artınca, kendi adamlarının düzenlediği bir suikast sonucunda, kırk beş yaşında, yönetiminin on beşinci yılında sarayında öldürüldü. Taşıyıcılar cenazesini onurunu ayaklar altına alacak şekilde alıp götürdü, yüz kızartıcı şekilde de gömüldü.

LIBER OCTAVUS

ARGUMENTUM

1. Nervae, Domitiani successoris, aequitas et civilitas. 2-5. Traianus pareclaris virtutibus ornatus fines Romani imperii subactis regionibus populisque pluribus longe lateque profert. 6.7. Hadrianus, Traiani gloriae invidens, imperii limites contrahit et paci, literis et aedificationibus studet. 8. Antonini Pii virtutes civiles et apud exteros gloria. 9. Hinc duos imparatores habuit res publica Marco et Lucio Antoninis Veris aequo iure regnantibus. 10. Lucii, ingenio parum civili, expeditio contra Parthos et triumphus inde revectus. 11. Marci doctrina, mores aequi, bella contra Germanos et Marcomannos, quorum hoc longe gravissimum triumpho celebrat. 15. Antoninus Commodus a patre heres regni addito solemni hinc Caesaris nomine antea constitutus, moribus dissimilis, contra Germanos feliciter pugnat. 16. Helvius Pertinax grandaevus iam ad imperium evectus post LXXX dies militum seditione perit. 17. Salvius Iulianus, iure peritissimus, a Severo victus post VII mensium imperium interficitur. 18.19. Septimus Severus, Afer, moribus saevis, ceterum doctus, Pescennium Nigrum et Clodium

SEKİZİNCİ KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1. Domitianus'un ardılı Nerva'nın hakkaniyeti ve nezaketi. 2-5. Üstün erdemlerle donanmış Traianus'un sayısız ülke ve halk fethederek Roma İmparatorluğunun sınırlarını baştan sona genişletmesi. 6-7. Traianus'un şöhretini kıskanan Hadrianus'un imparatorluğun sınırlarını daraltması; barışa, edebiyata ve bayındırlığa verdiği önem. 8. Antoninus Pius'un vatandaşlığa özgü erdemleri ve yabancılar arasındaki şöhreti. 9. Pius'un ardından iki imparatorun ülkenin başına geçmesi; Marcus Antoninus Verus ve Lucius Antoninus Verus'un eşit yetkilerle hüküm sürmesi. 10. Nezaketten uzak Lucius'un Perslere karşı düzenlediği sefer ve bu seferden kazandığı zafer. 11. Marcus'un eğitimi, sakin kişiliği, Germanialılara ve Marcommanni'ye karşı savaşları, bu kavimlerin ağır yenilgileri, yengi sonrası uzun zafer kutlamaları. 15. Antonius Commodus'un önce resmi olarak *Caesar* sanını alması, sonra babası tarafından hükümdarlığının varisi yapılması; farklı âdetleri; Germanialılara karşı başarılı savaşları. 16. İhtiyar Helvius Pertinax'ın yönetime getirilişi, seksen gün sonra çıkan bir askeri isyanda yaşamını yitirişi. 17. Hukuk alanında deneyimli bir kişi olan Salvius Iulianus'un Severus tarafından bozguna uğratılması ve yedi aylık yönetiminden sonra öldürülüşü. 18-19. Afrikalı Septimus Severus'un bilgili ama zalim bir kişiliğe sahip olması; *imperium*'un rakipleri Pescennius Niger ve

Albinum, imperii aemulos, opprimit Parthosque, Arabas et Adiabenos vincit, Britaaniam etiam invadit. 20. Antonini Caracallae, a quo Antoninianae thermae factae sunt, asperitas et libido. 21. Opilii Macrini et Diadumeni filii breve imperium et nulla re memorabile. 22. Aurelii Antonini Heliogabali vita impura. 23. Aurelius Alexander reportata de Persis victoria et disciplinae militaris severitate notus. Sub eo floruit Ulpianus iuris conditor.

P CN 96 I. Anno octingentesimo et quinquagesimo ab urbe condita, Vetere et Valente consulibus, res publica ad prosperrimum statum rediit bonis principibus ingenti felicitate commissa. Domitiano enim, exitiabili tyranno, Nerva successit, vir in privata vita moderatus et strenuus, nobilitatis mediae. Qui senex admodum operam dante Petronio Secundo, praefecto praetorio, item Parthenio, interfectore Domitiani, imperator factus aequissimum se et P CN 98 civilissimum praebuit. Rei publicae divina provisione consuluit Traianum adoptando. Mortuus est Romae post annum et quattuor menses imperii sui ac dies octo, aetatis septuagesimo et altero anno, atque inter Divos relatus est.

II. Successit ei Ulpius Crinitus Traianus, natus Italicae in Hispania, familia antiqua magis quam clara. Nam pater eius primum consul fuit

Clodius Albinus'u devirişi, Persleri, Arapları ve Adiabeni'yi bozguna uğratması ve Britannia'yı istilası. 20. Antoninus hamamlarını inşa ettiren Antoninus Caracalla'nın zalimliği ve şehvet düşkünlüğü. 21. Opilius Macrinus'un ve oğlu Diadumenus'un kısa süren ve önemli bir olayın yaşanmadığı saltanatı. 22. Aurelius Antoninus Heliogabalus'un onursuz yaşamı. 23. Perslere karşı kazandığı zaferlerle ve askeri disiplindeki katı tutumuyla ünlenen Aurelius Alexander. Onun hükümdarlığı altında Ulpianus'un adaletin kurucusu olarak yıldızının parlaması.

İS 96 I. Kentin kuruluşunun sekiz yüz ellinci yılında, Vetus ve Valens'in *consul*'luklarında, büyük bir şans eseri iyi yöneticilerin eline geçen imparatorluk yeniden refah dönemine kavuştu. Zalim bir tiran olan Domitianus'un ardından sivil yaşamında ılımlı ve azimli bir insan olan Nerva yönetimi devraldı; yüksek rütbelerde olmasa da soylu bir aileden geliyordu. *Praefectus praetorio*[72] Petronius Secundus'un ve Domitianus'un katili Parthenius'un elinden geleni yapmasıyla oldukça ileri bir yaşta imparator yapıldı. Son derece hakkaniyetli ve çok kibar davrandı. Tanrısal bir öngörüyle Traianus'u evlat edinerek devİS leti güvence altına aldı. Yönetiminin birinci yılının dör98 düncü ayının sekizinci gününde yetmiş iki yaşındayken Roma'da öldü ve tanrılar arasına katıldı.

II. Onun yerine Hispania'daki İtalica'da doğan, soylu olmamakla birlikte köklü bir aileden gelen Ulpius Crinitus Traianus geçti. Nitekim babası ailenin ilk *consul*'uydu.

Imperator autem apud Agrippinam in Gallis factus est. Rem publicam ita administravit, ut omnibus principibus merito praeferatur. Inusitatae civilitatis et fortitudinis fuit. Romani imperii, quod post Augustum defensum magis fuerat quam nobiliter ampliatum, fines longe
P lateque diffudit. Urbes trans Rhenum in
CN Germania reparavit. Daciam Decibalo victo
106 subegit, provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Taiphali, Victoali et Thervingi habent. Ea provincia decies centena milia passuum in circuitu tenuit.

P III. Armeniam, quam occupaverant Parthi
CN recepit, Parthomasire occiso, qui eam tenebat.
114 Albanis regem dedit. Iberorum regem et Sauromatarum et Bosphoranorum et Arabum et Osdroenorum et Colchorum in fidem accepit. Carduenos, Mardos, Medos occupavit et Anthemusium, magnam Persidis regionem, Seleuciam, Ctesiphontem, Babylonem et Messenios vicit ac tenuit. Usque ad Indiae fines et mare rubrum accessit atque ibi tres provincias fecit, Armeniam, Assyriam, Mesopotamiam, cum iis gentibus, quae Madenam attingunt. Arabiam postea in provinciae formam redegit. In mari rubro classem instituit, ut per eam Indiae fines vastaret.

IV. Gloriam tamen militarem civilitate et moderatione superavit, Romae et per provincias

Traianus Gallia'daki Agrippina'da imparator seçildi. Bütün imparatorları geride bırakacak kadar üstün bir yönetim sergiledi. Devlet yönetiminde olağanüstü bir yeteneği vardı ve çok cesur bir kişiydi. Augustus'tan sonra, genişletilmekten çok savunulan Roma İmparatorluğunun sınırlarını baştan sona genişletti. Germania'da,
İS Rhenus'un ötesinde yer alan bazı kentleri yeniden inşa
106 etti. Decabulus'u[73] devirip Dacia'yı boyunduruk altına aldı, Danubius'un ötesinde şimdi Taiphali, Victoali ve Thervingi'nin sahip oldukları toprakları eyalet haline getirdi. Bu eyaletin çevresi bin mil uzunluğundaydı.

İS III. Parthların işgal etmiş olduğu Armenia'yı, burayı
114 elinde tutan Parthamasiris'i öldürdükten sonra geri aldı. Albani'ye bir kral tayin etti. Iberialıların, Sauromatae'ın, Bosphorus'ta oturanların, Arapların, Osdroeni ve Colchi'nin krallarını bağlaşıklığa kabul etti. Persia'nın büyük bölümünü kapsayan Anthemusia üzerinde kurduğu hâkimiyeti Cordueni ve Marcomedi üzerinde de uyguladı. Seleucia'yı, Ctesiphon'u, Babylon'u işgal etti ve Messenii'nin vatanını zapt etti ve hâkimiyetini ele geçirdi. India'nın sınır boylarına ve Kızıl Denize kadar ilerledi ve buralarda Armenia, Assyria ve Mezopotamya olmak üzere üç eyaleti eline geçirdi, ayrıca Madena sınırındaki kavimleri de yönetimine kattı. Daha sonra Arabia'yı da eyalet haline getirdi. India sahillerini yağmalamakta kullanacağı bir donanmayı da Kızıl Denize yerleştirdi.

IV. Buna karşın yetenekli ve adil yöneticiliği, savaşta kazandığı onurların ötesine geçti. Roma'da ve eyaletlerde

aequalem se omnibus exhibens, amicos salutandi causa frequentans vel aegrotantes vel cum festos dies habuissent, convivia cum iisdem indiscreta vicissim habens, saepe in vehiculis eorum sedens, nullum senatorum laedens, nihil iniustum ad augendum fiscum agens, liberalis in cunctos, publice privatimque ditans omnes et honoribus augens, quos vel mediocri familiaritate cognovisset, orbem terrarum aedificans, multas immunitates civitatibus tribuens, nihil non tranquillum et placidum agens, adeo ut omni eius aetate unus senator damnatus sit atque is tamen per senatum ignorante Traiano. Ob haec per orbem terrarum deo proximus nihil non venerationis meruit et vivus et mortuus.

V. Inter alia dicta hoc ipsius fertur egregium. Amicis enim culpantibus, quod nimis circa omnes communis esset, respondit *talem se imperatorem esse privatis, quales esse sibi imperatores privatus optasset.* Post ingentem igitur gloriam belli domique quaesitam e Perside rediens apud Seleuciam Isauriae profluvio ventris extinctus est. Obiit autem aetatis anno LXIII. mense nono, die quarto, imperii XIX mense VI. die XV. Inter Divos relatus est solusque omnium intra urbem sepultus est.

herkese karşı eşit davrandı, dostları hastalandığında ya da bayram günlerini kutladıklarında onları bir konuk gibi ziyaret etti aralarında hiçbir rütbe farkı yokmuş gibi onlarla birlikte yemeklere katıldı, bu kişilerin arabalarında yanlarında oturdu, hiçbir *senator*'a adaletsizlik etmedi, devlet hazinesini doldurmak için şerefsizce bir suç işlemedi, herkese karşı cömert davrandı, sivil ya da resmi yaşamda tanıdığı herkesi, hatta en düşük soylardan bile gelenleri onurlu devlet görevlerine getirerek zenginleştirdi; dünyanın her yanına kentler inşa etti, bu kentlere vergi muafiyeti getirdi, her şeyi sükûnetle ve soğukkanlılıkla halletmeye baktı; öyle ki hükümdarlığı süresince tek bir *senator* dışında kimse mahkûm edilmedi; o da Traianus'un bilgisi dışında *senatus* tarafından mahkûm edilmişti. Bu davranışlarından ötürü, yeryüzünde tanrıya en yakın insan olarak hem yaşarken hem de öldükten sonra büyük bir saygı gördü.

V. Söylediği birçok ünlü söz arasında şu söz kayda değer olarak aktarılır: Herkese karşı aşırı derecede nazik davrandığı için kendisini kınayan arkadaşlarına, *bir imparator olarak sade vatandaşlara, kendisi bir sade vatandaş olarak imparatorlardan nasıl bir davranış şekli bekliyorsa, bir imparator olarak kendisinin de sade vatandaşlara aynı şekilde davrandığını* belirtti. Savaşta ve barışta kazandığı büyük ünden sonra, Persia'dan geri dönerken Seleucia Isauria'da; yaşamının altmış üçüncü yılının dokuzuncu ayının dördüncü gününde, yönetiminin ise on dokuzuncu yılının altıncı ayının on beşinci gününde ishalden öldü. Tanrılar arasına katıldı ve bütün imparatorlar arasında bir tek kendisi kent içinde gömüldü.

Ossa collata in urna aurea in foro, quod aedificavit, sub columna sita sunt, cuius altitudo CXLIV pedes habet. Huius tantum memoriae delatum est, ut usque ad nostram aetatem non aliter in senatu principibus acclametur, nisi *Felicior Augusto, melior Traiano*. Adeo in eo gloria bonitatis obtinuit, ut vel assentantibus vel vere laudantibus occasionem magnificentissimi praestet exempli.

VI. (III.) Defuncto Traiano Aelius Hadrianus creatus est princeps, sine aliqua quidem voluntate Traiani, sed operam dante Plotina, Traiani uxore. Nam eum Traianus, quanquam consobrinae suae filium, vivus noluerat adoptare. Natus et ipse Italicae in Hispania. Qui Traiani gloriae invidens statim provincias tres reliquit, quas Traianus addiderat, et de Assyria, Mesopotamia, Armenia revocavit exercitus ac finem imperii esse voluit Euphratem. Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur, propterea quod Traianus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta.

VII. Pacem tamen omni tempore imperii sui habuit, semel tantum per praesidem dimicavit. Orbem Romanum circumiit. Multa aedificavit

Altın bir *urna*'da[74] toplanan kemikleri kendisinin inşa ettiği *forum*'da, yüz kırk dört ayak yüksekliğinde bir sütunun altına kondu. Anısına öyle büyük bir saygı duyuldu ki, bizim zamanımıza kadar *senatus*'ta bütün imparatorlar *"Augustus'tan daha talihli, Traianus'tan daha iyi"* şeklinde bağırışlarla karşılanır. Traianus'un iyiliği öylesine ün saldı ki, dalkavukluk edenler ya da gerçekten övenler onun şahsında en kusursuz örneği tanıma fırsatını elde ettiler.

VI. (III.) Traianus öldükten sonra Aelius Hadrianus imparator seçildi; onun seçilmesine ilişkin Traianus'un herhangi bir arzusu olmamıştı, ama bu konuda Traianus'un karısı Plotina elinden geleni yapmıştı. Traianus hayattayken, kuzeninin oğlu olmasına rağmen Hadrianus'u evlat edinmek istememişti. Hadrianus Hispania'daki İtalica'da doğmuştu. Traianus'un ününü kıskandığından, onun imparatorluğa kattığı üç eyaletten derhal vazgeçti ve orduları Assyria, Mezopotamya ve Armenia'dan geri çağırdı, imparatorluğunun sınırının Euphrates Nehri olmasını istedi. Arkadaşları, birçok Roma vatandaşının barbarlara teslim edileceği endişesiyle, Dacia için de aynı şeyi yapmasını engellemeye çalıştı. Çünkü Traianus Dacia'yı bozguna uğrattıktan sonra Roma'nın her yanından pek çok insan bu topraklara getirilmiş ve köylere ya da kentlere yerleştirilmişti. Ama Decabulus'la yapılan ve uzun süren savaş sonrasında Dacia'nın nüfusu iyice azalmıştı.

VII. Buna karşın Hadrianus yönetimde olduğu sürece barışı gözetti, yaptığı tek savaşın sorumluluğunu da bir eyalet yöneticisine verdi. Roma İmparatorluğunun her yanını dolaştı, pek çok bina inşa etti.

Facundissimus Latino sermone, Graeco eruditissimus fuit. Non magnam clementiae gloriam habuit, diligentissimus tamen circa
P aerarium et militum disciplinam. Obiit in
CN Campania maior sexagenario imperii anno XXI.
138 mense X. die XIX. Senatus ei tribuere noluit divinos honores, tamen cum successor ipsius Titus Aurelius Antoninus Fulvius hoc vehementer exigeret et universi senatores palam resisterent, tandem obtinuit.

VIII. (IV.) Ergo Hadriano successit T. Antoninus Fulvius Boionius, idem etiam Pius nominatus, genere claro, sed non admodum vetere, vir insignis et qui merito Numae Pompilio conferatur, ita ut Romulo Traianus aequetur. Vixit ingenti honestate privatus, maiore in imperio, nulli acerbus, cunctis benignus, in re militari moderata gloria, defendere magis provincias quam amplificare studens, viros aequissimos ad administrandam rem publicam quaerens, bonis honorem habens, improbos sine aliqua acerbitate detestans, regibus amicis venerabilis non minus quam terribilis, adeo ut barbarorum plurimae nationes depositis armis ad eum controversias suas litesque deferrent sententiaeque eius parerent. Hic ante imperium ditissimus opes quidem omnes suas stipendiis militum et circa amicos liberalitatibus minuit

Latincede son derece belagatli konuşmalar yaptı ve Yunancada da çok bilgiliydi. Hoşgörü konusunda büyük bir ünü yoktu, ama hazine ve askerlerin eğitimi konusunda son derece dikkatli hareket etti. Altmış yaşın üstün-
İS deyken, yönetiminin yirmi birinci yılının onuncu ayının
138 yirmi dokuzuncu gününde Campania'da öldü. *Senatus* onu tanrısal onurlarla donatmak istemedi, ancak ardılı Titus Aurelius Fulvius Antoninus bunu ısrarla isteyince, bütün *senator*'ların açıkça karşı çıkışına rağmen sonunda bu onurları elde etti.

VIII. Hadrianus'un ardından, Pius olarak da adlandırılan Titus Antoninus Fulvius Boionius yönetime geçti. Ünlü, ama köklü olmayan bir aileden gelen bu imparator, tıpkı Traianus'un Romulus'a eşit tutulması gibi, Numa Pompilius'la kıyaslanacak kadar önemli biriydi. Sade vatandaş olarak büyük bir onurla yaşamış, bunu yönetiminde daha da arttırmıştı; kimseye kaba davranmadı, herkese dostça yaklaştı, askeri alandaki ünü ölçülüydü, genişlemekten çok eyaletleri savunmayı tercih etti, ülkenin yönetimine en uygun kişileri getirmeye baktı, iyileri onurlandırdı, kötüleri şiddete başvurmadan cezalandırdı, bağlaşık krallarda korku yarattığı kadar saygı da uyandırdı, öyle ki pek çok barbar ulus silahlarını bırakıp aralarındaki anlaşmazlıkları ve kavgalarını ona bildirdiler ve verdiği karara uydular. Yönetime gelmeden önce de gerçekten çok zengin olan bu imparator bütün servetini askerlerin maaşlarına ve arkadaş çevresinde dağıttığı armağanlara harcadı, yine de arkasında zengin bir devlet

verum aerarium opulentum reliquit. Pius propter
P clementiam dictus est. Obiit apud Lorium, villam
CN suam, miliario ab urbe XII., vitae anno LXXIII,
161 imperii XXXIII., atque inter Divos relatus est et merito consecratus.

IX. (V.) Post hunc imperavit Marcus Antoninus Verus, haud dubie nobilissimus, quippe cum eius origo paterna a Numa Pompilio, materna a Solentino rege penderet, et cum eo L. Annius Antoninus Verus. Tumque primum Romana res publica duobus aequo iure imperium administrantibus paruit, cum usque ad eum singulos semper habuisset Augustos.

X. Hi et genere inter se coniuncti fuerunt et affinitate. Nam Verus Annius Antoninus M. Antonini filiam in matrimonium habuit, M. autem Antoninus gener Antonini Pii fuit per uxorem Galeriam Faustinam iuniorem, consobrinam suam. Hi bellum contra Parthos gesserunt, qui post victoriam Traiani tum primum rebellaverant. Verus Antoninus ad id profectus est. Qui Antiochiae et circa Armeniam agens multa per duces et ingentia patravit. Seleuciam, Assyriae urbem nobilissimam, cum quadringenta milibus hominum cepit. Parthicum triumphum revexit. Cum fratre eodemque socio
P triumphavit. Obiit tamen in Venetia, cum a
CN Concordia civitate Altinum proficisceretur et cum

hazinesi bıraktı. Hoşgörüsünden dolayı Pius[75] diye adlandırıldı. Lorium yakınlarında, Roma'dan on iki mil[76]
İS uzaklıktaki evinde, yetmiş üç yaşında, yönetiminin otuz
161 üçüncü yılında öldü; tanrılar arasına katıldı ve tanrısallaştırılmayı hak etti.

IX. (V.) Onun ardından Marcus Antoninus Verus hüküm sürdü. Tartışmasız çok soylu bir aileden geliyordu, çünkü baba tarafından soyu Numa Pompilius'a, anne tarafından Salentini'nin kralına dayanıyordu. Lucius Annius Antoninus Verus ile birlikte hüküm sürdü. Roma devleti o zamana kadar hep tek tek *Augustus*'larla yönetildiği halde, şimdi ilk kez eşit yetkilere sahip iki imparatorun yönetimine bırakılmıştı.

X. Bu iki imparator hem kan bağıyla hem de evlilik yoluyla birbirleriyle akrabaydılar. Çünkü Verus Antoninus, Marcus Antoninus'un kızıyla evliydi, Marcus Antoninus ise Antoninus Pius'un damadıydı; yani kendi kuzeni genç Galeria Faustina ile evliydi. Bu imparatorlar, Traianus zaferi sonrasında ilk kez başkaldıran Parthlara savaş açtı. Verus Antoninus savaşmak için yola çıktı. Antiochia ve Armenia yakınlarında çarpışıp komutanları sayesinde birçok önemli muharebe kazandı. Assyria'nın en ünlü kenti olan Seleucia'yı ele geçirip kırk bin insanı rehin aldı. Parthlara karşı zafer elde etti. Bu zaferi kayınpederi olan kardeşiyle birlikte kutladı. Concordia'dan Altinum'a, at arabasında erkek kardeşiyle yan yana oturmuş
15 giderken, Venetia'da ani bir kanama geçirdi ve yere düş-

169 fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus, casu morbi, quem Graeci ἀπόπληξιν vocant. Vir ingenii parum civilis, reverentia tamen fratris nihil umquam atrox ausus. Cum obisset undecimo imperii anno, inter deos relatus est.

XI. (VI.) Post eum M. Antoninus solus rem publicam tenuit, vir, quem mirari facilius quis quam laudare possit. A principio vitae tranquillissimus, adeo ut in infantia quoque vultum nec ex gaudio, nec ex maerore mutarit. Philosophiae deditus Stoicae, ipse etiam non solum vitae moribus, sed etiam eruditione philosophus. Tantae admirationis adhuc iuvenis, ut eum successorem paraverit Hadrianus relinquere, adoptato tamen Antonino Pio generum ei idcirco esse voluerit, ut hoc ordine ad imperium perveniret.

XII. Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, ad scientiam litterarum Graecarum per Sextus Chaeronensem, Plutarchi nepotem, Latinas autem litteras eum Fronto, orator nobilissimus, docuit. Hic cum omnibus Romae aequo iure egit, ad nullam insolentiam elatus est imperii fastigio, liberalitatis promptissimae. Provincias ingenti benignitate et moderatione tractavit. Contra Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. Bellum ipse unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur

169 tü ve Yunanların *apopleksis*[77] dedikleri hastalıktan öldü. Verus nezaketten yoksun biri olmasına karşın yine de kardeşine duyduğu saygıdan dolayı asla zalimlik etmedi. Yönetiminin on birinci yılında öldüğünde tanrılar arasına katıldı.

XI. (VI.) Onun ardından Marcus Antoninus devleti tek başına yönetti; ona hayran olmak onu övmekten daha kolay olabilir. Yaşamının ilk yıllarında bile çok sakin biriydi, öyle ki çocukluğunda bile ister sevinsin isterse üzülsün yüz ifadesi hiç değişmezdi. Kendisini Stoa felsefesine adadı, hem yaşam ilkeleri açısından bir filozoftu hem de iyi bir felsefe eğitimi almıştı. Hadrianus henüz çok genç olan Marcus'a o kadar büyük bir hayranlık beslemişti ki, onu ardılı olarak bırakmaya niyetlendi; ama kendisi Antonius Pius'u evlat edindiğinden Marcus'tan Pius'un damadı olmasını ve bu şekilde sırası geldiğinde tahta çıkmasını istedi.

XII. Felsefeyi Chalcedonlu Apollonius'tan, Yunan edebiyatını Plutarchus'un torunu Chaeronealı Sextus'tan öğrendi, Latin edebiyatındaki eğitimini ise çok ünlü bir hatip olan Fronto'dan aldı. Roma'da herkese kendisiyle eşitmiş gibi davrandı, imparatorluğa yükseldiği için küstahlık etmedi, her zaman çok cömert oldu. Eyalet yönetiminde de iyi ve ölçülü hareket etti. Onun önderliğinde Germanialılara karşı başarılı işler gerçekleştirildi. Kendisi bir tek Marcomannia savaşını yaptı, ama bu savaş Kartaca Savaşlarıyla kıyaslanacak kadar büyüktü ve herkesin belleğinde ayrı bir yer etmişti. Çünkü

Nam eo gravius est factum, quod universi exercitus Romani perierant. Sub hoc enim tantus casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam Romae ac per Italiam provinciasque maxima hominum pars, militum omnes fere copiae languore defecerint.

XIII. Ingenti ergo labore et moderatione, cum apud Carnuntum iugi triennio perseverasset, bellum Marcomannicum confecit, quod cum his Quadi, Vandali, Sarmatae, Suevi atque omnis barbaria commoverat, multa hominum milia interfecit, ac Pannoniis servitio liberatis Romae rursus cum Commodo Antonino, filio suo, quem iam Caesarem fecerat, triumphavit. Ad huius belli sumptum cum aerario exhausto largitiones nullas haberet neque indicere provincialibus aut senatui aliquid vellet, instrumentum regii cultus facta in foro Divi Traiani sectione distraxit, vasa aurea, pocula crystallina et murrhina, uxoriam ac suam sericam et auream vestem, multa ornamenta gemmarum. Ac per duos continuos menses ea venditio habita est multumque auri redactum. Post victoriam tamen emptoribus pretia restituit, qui reddere conparata voluerunt. Molestus nulli fuit, qui maluit semel empta retinere.

XIV. Hic permisit viris clarioribus, ut convivia eodem cultu, quo ipse et ministris similibus exhiberent. In editione munerum post victoriam

Roma ordusunun tamamı telef olduğu için savaş daha da zorlaşmıştı. Marcus'un imparatorluğunda Parthlara kaşı kazanılan zafer sonrasında öyle büyük bir veba salgını baş gösterdi ki, Roma'da, baştan sona bütün Italia'da ve eyaletlerde nüfusun büyük bölümü ve askeri birliklerin neredeyse tamamı bu hastalıktan öldü.

XIII. Bu yüzden büyük sıkıntılar çekip sabrederek üç yıl boyunca Carnuntum'da direndi ve sonunda Quadi, Vandali, Sarmatae, Suevi ve bütün barbarların Marcommanni'yle bir olup çıkarttığı Marcomannia savaşına son verdi. Binlerce insanı öldürdü ve Pannonialıları kölelikten kurtardıktan sonra, *Caesar* seçtiği oğlu Commodus Antoninus'la birlikte Roma'da ikinci kez zafer kutladı. Savaşın masraflarını karşılamaktan hazinede para kalmayınca, askerlerine maaş ödeyemedi ve eyaletlere ya da *senatus*'a herhangi bir vergi koymayı da istemediğinden, tanrısal Traianus'un *forum*'unda yapılan bir açık artırmada imparatorluğun bütün mallarını sattı; altın kapları, kristal kadehleri, murrha'yı,[78] karısına ve kendisine ait ipek ve kenarı altın işlemeli elbiseleri ve birçok değerli ziynet eşyasını. Bu satış arka arkaya iki ay boyunca devam etti ve bir sürü para kazanıldı. Zafer kazandıktan sonra, satın aldıkları malları geri vermek isteyen alıcılara paralarını iade etti, ama satın aldıklarını elinde tutmak isteyenlere hiç sorun çıkarmadı.

XIV. Devletin ileri gelenlerinin kendisiyle aynı tarzda ve aynı sayıda hizmetliyle verdiği davetlere hiç ses çıkarmadı. Zafer sonrasında düzenlenen oyunlarda öylesine cö-

adeo magnificus fuit, ut centum simul leones
P exhibuisse tradatur. Cum igitur fortunatam rem
CN publicam et virtute et mansuetudine reddidisset,
180 obiit XVIII imperii anno, vitae LXI., et omnibus certatim adnitentibus inter Divos relatus est.

XV. (VII.) Huius successor L. Antoninus Commodus nihil paternum habuit, nisi quod contra Germanos feliciter et ipse pugnavit. Septembrem mensem ad nomen suum transferre conatus est, ut Commodus diceretur. Sed luxuria et obscenitate depravatus gladiatoriis armis saepissime in ludo, deinceps etiam in amphitheatro cum huiusmodi hominibus dimicavit.
P Obiit morte subita atque adeo, ut strangulatus vel
CN veneno interfectus putaretur, cum annis XII post
192 patrem et VIII mensibus imperasset, tanta execratione omnium, ut hostis humani generis etiam mortuus iudicaretur.

XVI. (VIII.) Huic successit Pertinax, grandaevus iam et qui septuagenariam attigisset aetatem, praefecturam urbi tum agens, ex senatus consulto
P imperare iussus. Octogesimo die imperii prae-
CN torianorum militum seditione et Iuliani scelere
193 occisus est.

XVII. (IX.) Post eum Salvius Iulianus rem publicam invasit, vir nobilis et iure peritissimus, nepos Salvii Iuliani, qui sub Divo Hadriano

mert davranmıştır ki, aynı oyunda yüzlerce aslanı sergilettiği söylenir. Böylece mükemmel yönetimi ve ılımlı kişiliği sayesinde devleti refaha kavuşturduktan sonra, yö-
İS netiminin on sekizinci yılında, altmış bir yaşındayken ya-
180 şamını yitirdi ve halkın gönülden desteğiyle tanrılar katına yükseldi.

XV. (VII.) Ardılı Lucius Antoninus Commodus, Germanialılara karşı başarılı bir savaş vermesi ve bu savaşa bizzat kendisinin de katılması dışında babasına hiç benzemiyordu. Eylül ayının [*September*] adını değiştirmek ve bu aya Commodus dedirtmek için çabaladı. Taşkınlıkları ve uçarılıkları yüzünden yoldan çıktı ve fırsat bulduğunda gladyatör okulunda gladyatörlerin silahlarıyla dövüştü, ardından yine bu tür insanlarla amfiteatrda çarpıştı.
İS Babasının ardından on iki yıl, sekiz ay hüküm sürüp
192 aniden öldü; ya boğulduğu ya da zehirlenerek öldürüldüğü sanılıyor. Herkesin nefretini kazandığından ölümünden sonra insanlığın düşmanı olarak ilan edildi.

XVI. (VIII.) Onun ardından, yetmiş yaş gibi çok geç bir yaşta Pertinax yönetime geçti. Kendisi kent *praefectus*'u görevini sürdürürken *senatus* kararıyla imparatorluğa getirildi. Yönetiminin sekseninci gününde *praetor* asker-
İS lerinin çıkardığı bir isyanda Iulianus'un hainliğinin kur-
193 banı oldu ve öldürüldü.

XVII. (IX.) Pertinax'ın ölümünden sonra, soylu doğumlu ve hukuk alanında çok deneyimli bir kişi olan Salvius Iulianus devletin yönetimini ele geçirdi. Tanrısal Hadri-

perpetuum composuit *edictum*. Victus est a Severo apud Mulvium pontem, interfectus in palatio. Vixit mensibus septem, postquam coeperat imperare.

XVIII. (X.) Hinc imperii Romani administrationem Septimius Severus accepit, oriundus ex Africa, provincia Tripolitana, oppido Lepti. Solus omni memoria et ante et postea ex Africa imperator fuit. Hic primum fisci advocatus, mox militaris tribunus, per multa deinde et varia officia atque honores usque ad administrationem totius rei publicae venit. Pertinacem se appellari voluit in honorem eius Pertinacis, qui a Iuliano fuerat occisus. Parcus admodum fuit, natura saevus. Bella multa et feliciter gessit. Pescennium Nigrum, qui in Aegypto et Syria rebellaverat, apud Cyzicum interfecit. Parthos vicit et Arabas interiores et Adiabenos. Arabas eo usque superavit, ut etiam provinciam ibi faceret. Idcirco Parthicus, Arabicus, Adiabenicus dictus est. Multa toto orbe Romano reparavit. Sub eo etiam
P Clodius Albinus, qui in occidendo Pertinace socius
CN fuerat Iuliano, Caesarem se in Gallia fecit,
197 victusque apud Lugdunum et interfectus.

XIX. Severus tamen praeter bellicam gloriam etiam civilibus studiis clarus fuit et litteris
P doctus, philosophiae scientiam, ad plenum adeptus.
CN Novissimum bellum in Britannia habuit, utque

anus'un hükümdarlığında, bir *perpetuum edictum*[79] hazırlayan Salvius Iulianus'un torunuydu. Mulvius Köprüsü'nde Severus tarafından bozguna uğratıldı ve sarayında öldürüldü. Tahta geçtikten sonra sadece yedi ay yaşadı.

XVIII. (X.) Ardından Roma İmparatorluğunun yönetimini Septimus Severus aldı. Severus Afrikalı bir yerliydi, Tripolis eyaletinin Leptis kentindendi. Bütün Roma tarihinde ilk ve son kez bir tek o Afrika'dan imparator oldu. Başlangıçta hazine danışmanıydı, çok geçmeden de *tribunus militaris* oldu, sonra sayısız göreve atanarak, birçok rütbe elde etti ve devlet yönetiminin en üst kademesine kadar yükseldi. Iulianus tarafından öldürülen Pertinax'ın onuruna kendisine Pertinax denmesini istedi. Çok cimriydi ve doğuştan zalimdi. Birçok savaş çıkardı ve başarılı oldu. Mısır ve Suriye'de bir isyan başlatmış olan Pescennius Niger'i Cyzicum'da öldürdü. Parthları yenilgiye uğrattı, iç kısımlarda yaşayan Arapları ve Adiebeni'yi bozguna uğrattı. Araplara öyle üstün geldi ki, topraklarını eyalet haline getirdi. Bu yüzden kendisine *Parthicus, Arabicus* ve *Adiabenicus* dendi. Roma İmparatorluğunda sayısız yapıyı yeniden inşa etti. Onun yönetiminde, Pertinax'ın öldürülmesinde Iulianus'un suç ortağı Clodius Albinus da Gallia'da kendisini *Caesar* ilan etti, ama Lugdunum'da yenildi ve öldürüldü.

XIX. Severus askeri ününün yanı sıra siyasi yaşamda da sivrilmişti; edebiyat alanında çok başarılı olduğu gibi felsefe alanında da çok iyi bir eğitim görmüştü. En son savaşını Britannia'da yaptı ve yeniden ele geçirdiği eyalet-

208 receptas provincias omni securitate muniret,
vallum per XXXII milia passuum a mari ad mare
P deduxit. Decessit Eboraci admodum senex, impe-
CN rii anno sexto decimo, mense tertio et Divus
211 appellatus est. ***Nam filios duos successores
reliquit, Bassianum et Getam, sed Bassiano
Antonini nomen a senatu voluit imponi. Itaque
dictus est M. Aurelius Antoninus Bassianus
patrique successit. Nam Geta hostis publicus
indicatus confestim periit.

XX. (XI.) Marcus igitur Aurelius Antoninus Bassianus, idemque Caracalla, morum fere paternorum fuit, paulo asperior et minax. Opus Romae egregium fecit lavacri, quae Antoninianae appellantur, nihil praeterea memorabile. Impatiens libidinis, qui novercam suam Iuliam
P uxorem duxerit. Defunctus est in Osdroena apud
CN Edessam moliens adversum Parthos expeditionem
217 anno imperii VI. mense II. vix egressus aetatis XLIII. annum. Funere publico elatus est.

XXI. (XII.) Opilius deinde Macrinus, qui praefectus praetorio erat, cum filio Diadumeno facti imperatores nihil memorabile ex temporis
P brevitate gesserunt. Nam imperium eorum duum
CN mensium et unius anni fuit. Seditione militari
218 ambo pariter occisi sunt.

XXII. (XIII.) Creatus est post hos M. Aurelius Antoninus. Hic Antonini Caracallae filius

208 leri tam güvenlik içinde korumak amacıyla denizden de-
nize otuz iki mil uzunluğunda[80] sur inşa etti. Çok yaşlan-
İS mıştı, yönetiminin on altıncı yılının üçüncü ayında
211 Eboracum'da öldü ve tanrı ilan edildi. İki oğlunu, Bassi-
anus ve Geta'yı ardılı olarak bıraktı. Ama Bassianus'a *se-*
natus tarafından Antoninus adının verilmesini istedi. Bu
yüzden ona Marcus Aurelius Antoninus Bassianus dendi
ve babasının yerine geçti. Geta ise halk düşmanı ilan
edildi ve çok geçmeden yaşamını yitirdi.

XX. Sonradan Caracalla olarak adlandırılan Marcus Au-
relius Antoninus Bassianus birçok yönüyle babasına
benziyordu, ancak ondan biraz daha sert ve kinciydi.
Roma'da Antoninus Hamamı olarak anılan görkemli bir
yapı inşa etti, ama bundan başka da kayda değer bir şey
yapmadı. Tutkularına ket vuramayan biri olduğundan
üvey annesi Iulia'yla evlendi. Yönetiminin altıncı yılının
İS ikinci ayında Perslere karşı sefere çıktığında, Osdroena'-
217 da, Edessa yakınında öldü, yaklaşık kırk sekiz yaşında-
dı. Resmi törenle gömüldü.

XXI. (XII.) Sonra *praetor praefectus* olan Opilius Macri-
nus ve oğlu Diadumenus imparator seçildi, ama saltanat-
larının kısa sürmesi nedeniyle kayda değer bir iş yapama-
İS dılar. Yönetimleri bir yıl iki ay sürdü. Askerlerin çıkardı-
218 ğı bir isyanda ikisi birlikte öldürüldü.

XXII. (XIII.) Onların ardından Marcus Aurelius Antoni-
nus imparator seçildi. Onun Antoninus Caracalla'nın oğ-

putabatur, sacerdos autem Heliogabali templi erat. Is cum Romam ingenti et militum et senatus expectatione venisset, probris se omnibus contaminavit. Impudicissime et obscenissime
P vixit, biennioque post et VIII mensibus tumultu
CN interfectus est militari et cum eo mater Soaemia
222 Syria.

XXIII. (XIV) Successit huic Aurelius Alexander, ab exercitu Caesar, a senatu Augustus nominatus, iuvenis admodum, susceptoque adversus Persas bello Xerxen, eorum regem gloriosissime vicit. Militarem disciplinam severissime rexit. Quasdam tumultuantes legiones integras exauctoravit. Assessorem habuit vel scrinii magistrum Ulpianum, iuris conditorem. Romae
P quoque favorabilis fuit. Periit in Gallia militari
CN tumultu tertio decimo imperii anno et die VIII. In
235 matrem suam Mamaeam unice pius.

lu olduğu düşünülüyordu; kendisi Heliogabalus Tapınağında din görevlisiydi. Hem askerlerin hem de *senatus*'un büyük beklentileriyle Roma'ya gelmişti, ama bin bir rezalete bulaşıp adını lekeledi. Son derece utanç verici ve ahlâksız bir yaşam sürdü, iki yıl sekiz ay sonra as-
İS kerlerin çıkardığı bir isyanda katledildi; bir Suriye yerlisi
222 olan annesi Soaemia da onunla birlikte öldürüldü.

XXIII. (XIV.) Onun ardından Aurelius Alexander yönetimi devraldı; çok genç bir adamdı, kendisine ordu tarafından *Caesar*, *senatus* tarafından *Augustus* adı verildi. Perslerle giriştiği savaşta büyük bir başarı gösterip Perslerin komutanı Xerxes'i yendi. Askeri disiplini çok katı bir şekilde uyguladı. Karışıklık çıkartan *legio*'ların tümünü ortadan kaldırdı. Danışmanı ya da imparatorluk sekreteri, kanun derleyici Ulpianus'tu. Roma'da da çok sevilen biriydi. Yönetiminin on üçüncü yılının dokuzuncu
İS gününde Gallia'da çıkan bir askeri isyanda öldü. Annesi
235 Mamaea'ya aşırı bağlıydı.

LIBER NONUS

ARGUMENTUM

1. Maximinus bello adversus Germanos feliciter gesto a Pupieno interficitur. 2. Tres inde simul Augusti, Pupienus, Balbinus et Gordianus, qui illis interfectis solus imperium obtinet, Ianique portis apertis Persas vincit. 3. Phillipi duo, pater et filius, sub quibus annus Romae conditae milesimus celebrtatus est. 4. Decius bellum civile in Gallia motum opprimit et cum filio, Caesare facto, post biennium interficitur. 5. Gallus Hostilianus et Galli filius Volusianus nihil omnino clarum gesserunt. 6. Aemiliani breve et obscurum imperium. 7-10. Licinii Valeriani et Gallieni imperium vel infelicitate vel ignavia propter barbarorum incursiones perniciosum. Plures purpuram sumunt, Postumus, Marius, Victorinus, Tetricus, Odenathus. 11. Claudius caedit Gothos. Eius laudes et post mortem honores. 12. Quintilli, egregii principis, breve imperium. 13-15. Aurelianus vincit Gothos. Romanam dicionem ad pristinos fines revocat. superat Tetricum in Gallia, Zenobiam in Oriente capit, monetariorum in urbe seditionem reprimit. cetera crudelis. 16. Taciti, egregie morati, breve

DOKUZUNCU KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1. Germanialılara karşı başarılı bir şekilde savaşan Maximinus'un Pupienus tarafından öldürülmesi. 2. Daha sonra aynı anda üç kişinin –Pupienus, Balbinus ve Gordianus- *Augustus* olarak seçilmesi. Gordianus'un diğerlerini öldürmesi ve *imperium*'u tek başına ele geçirmesi, Ianus Tapınağının kapılarını açtıktan sonra Persleri bozguna uğratması. 3. Baba ve oğul Philippus'ların yönetiminde Roma'nın kuruluşunun bininci yılının kutlanması. 4. Decius'un Gallia'da çıkan iç savaşı bastırması ve iki yıl sonra *Caesar* yaptığı oğluyla birlikte öldürülmesi. 5. Gallus Hostilianus'un ve Gallus'un oğlu Volusianus'un kayda değer bir başarı elde edememeleri. 6. Aemilianus'un kısa ve karanlık yönetimi. 7-10. Licinius Valerianus ve Gallienus'un talihsizliklerinin ya da aylaklıklarının neden olduğu barbar akınları yüzünden belalı yönetimleri. Başka pek çok kişinin hükümdarlığı üstlenmesi: Postumus, Marius, Victorinus, Tetricus, Odenathus. 11. Claudius'un Gothları yenmesi. Claudius'a övgüler ve ölümünden sonra verilen onurlar. 12. Eşsiz bir önder olan Quintillus'un kısa yönetimi. 13-15. Aurelianus'un Gothları bozguna uğratması, Roma egemenliğini eski sınırlarına kavuşturması, Gallia'da Tetricus'a üstün gelmesi ve Doğu'da Zenobia'yı[81] rehin alması; para basmakla görevli memurların çıkardığı isyanı bastırması, başka yönleriyle sergilediği acımasızlık. 16. Mükemmel ahlâklı

imperium nec diuturnius Florani. 17. Probus, gloria militari et morum civilitate insignis, Gallias a barbaris occupatus restituit et vinearum culturam adiuvat. Post imperium sex annorum tumultu militari interficitur. 18. Carus in bello contra Persas prospere gesto fulminis ictu perit. Ex filiis, quos Caesares fecerat, Numerianus, patrem ad Persicum bellum secutus, per insidias occiditur. 19. Carinus, ob scelera invisus, a suis deseritur. Diocletianus ab exercitu imperator creatur. 20. Is Carino oppresso per Maximianum Herculium, Caesarem renuntiatum, Bacaudarum in Gallia tumultum donat. 21-23. Carausius in Britannia purpuram sumit, Achilleus in Aegypto rebellat, Africam Quinquegentiani infestant, Narseus, Persarum rex, Orienti bellum infert, ad quos motus comprimendos Diocletianus Maximianum Herculium Augustum facit, Constantium et Maximianum Galerium Caesares. Alamanni a Constantio caeduntur. 24.25. Galerius Maximianus Narseum primo victus post magna clade afficit. Varia deinceps et simul et singulatim bela gerunt, et Carpos, Basternas et Sarmatas subigunt. 26-28. Diocletiani et Maximiani Herculii, qui ambo deposito in privatam vitam concesserunt, mores et ingenium.

Tacitus'un kısa yönetimi ve Floranus'un onunkinden daha uzun sürmeyen yönetimi. 17. Askeri ünü ve nezaketiyle sivrilen Probus'un barbarlar tarafından istila edilen Gallia'yı eski konumuna kavuşturması ve bağcılığı teşvik etmesi. Altı yıllık yönetiminden sonra bir askeri isyanda öldürülmesi. 18. Carus'un Perslere karşı başarılı şekilde yürütülen savaşta yıldırım çarpması sonuncunda ölmesi. *Caesar* seçilen oğullarından, Numerianus'un babasının ardından Pers savaşına gitmesi ve tuzaklarla öldürülüşü. 19. Yaptığı kötülüklerden ötürü nefret edilen Carinus'un kendi adamları tarafından yüzüstü bırakılışı. Diocletianus'un ordu tarafından imparator seçilmesi. 20. Carinus devrildikten sonra *Caesar* ilan edilen Maximianus Herculius'un desteğiyle Diocletianus'un Gallia'da Bacaudae isyanını bastırması. 21-23. Carausius'un Britannia'da saltanat sürmesi, Achilleus'un Mısır'da başkaldırması, Quinquegentiani'nin Afrika'ya saldırması, Perslerin kralı Narseus'un Doğu'ya savaş açması, bu harekatın bastırılması için Diocletianus'un, Maximianus Herculius'u *Augustus*, Constantius ve Maximianus Galerius'u *Caesar* seçmesi. Alamanni'nin Constantius tarafından darmadağın edilmesi. 24-25. Galerius Maximianus'un önceden yenildiği Narseus'u büyük bozgundan sonra sürmesi. Aynı anda arka arkaya yaptığı pek çok savaş; Galerius Maximianus'un ve Diocletianus'un Carpi, Basternae ve Sarmatae'ya boyun eğdirmeleri. 26-28. *Imperium*'u bıraktıktan sonra özel yaşamlarına geri dönen Diocletianus ve Maximianus Herculius'un âdetleri ve karakterleri.

I. Post hunc Maximinus ex corpore militari primus ad imperium accessit sola militum voluntate, cum nulla senatus intercessisset auctoritas neque ipse senator esset. Is bello adversus Germanos feliciter gesto cum a militibus imperator esset
P appellatus, a Pupieno Aquileiae occisus est
CN deserentibus eum militibus suis cum filio adhuc
238 puero, cum quo imperaverat triennio et paucis diebus.

II. Postea tres simul Augusti fuerunt, Pupienus, Balbinus et Gordianus, duo superiores obscurissimo genere, Gordianus nobilis, quippe cuius pater, senior Gordianus, consensu militum, cum proconsulatum Africae gereret, Maximino imperante princeps fuisset electus. Itaque cum
P Romam venissent, Balbinus et Pupienus in pala-
CN tio interfecti sunt, soli Gordiano imperium re-
238 servatum. Gordianus admodum puer cum Tranquillinam Romae duxisset uxorem, Ianum
P geminum aperuit et ad Orientem profectus
CN Parthis bellum intulit, qui iam moliebantur erum-
242 pere. Quod quidem feliciter gessit proeliisque ingentibus Persas afflixit Rediens haud longe
P a Romanis finibus interfectus est fraude Philippi.
CN qui post eum imperavit. Miles ei tumulum
244 vigesimo miliario a Circesso, quod castrum nunc Romanorum est Euphratae imminens, aedificavit, exequias Romam revexit, ipsum Divum appellavit.

I. Aurelius Alexander'den sonra, ilk defa askeri sınıftan biri olarak ve sadece askerlerin isteğiyle tahta Maximianus geçti, çünkü *senatus*'un hiçbir kararı devreye girmemişti ve kendisi de bir *senator* değildi. Germanialılara karşı başarılı bir savaş yürüttükten sonra, askerleri tarafından imparator ilan edilmesine karşın, hem kendi as-
İS kerleri hem de üç yılı aşkın bir süredir birlikte hüküm
238 sürdüğü, henüz çocuk yaştaki oğlu tarafından yüz üstü bırakılınca Pupienus tarafından Aquileia'da öldürüldü.

II. Onun ardından aynı dönemde üç *Augustus* seçildi: Pupienus, Balbinus ve Gordianus. Bunlardan ilk ikisinin soyu bilinmiyordu, Gordianus ise soylu sınıftandı, çünkü babası Yaşlı Gordianus Afrika'da *proconsul*'luk yaparken, Maximinus'un imparatorluğu sırasında askerlerin mutabakatıyla *princeps*[82] seçilmişti. Gordianus Roma'ya geldiğinde Balbinus ve Pupienus sarayda öldürüldü, böy-
İS lece *imperium* sadece Gordianus'a kalmış oldu. Gordianus
238 Roma'da, henüz çocuk yaşta olmasına karşın Tranquilla'yla evlendi ve Ianus Geminus Tapınağını açtı ve Doğu'ya doğru hareket edip Parthlara savaş açtı; o sı-
İS rada Parthlar akınlara başlamıştı. Bu savaş kısa süre için
242 de başarıyla sona erdi, Gordianus pek çok muharebede Partları yıkıma uğrattı. Dönüş yolunda, Roma sınırlarından çok uzak olmayan bir yerde, kendisinden sonra tah-
İS ta geçecek olan Philippus'un ihanetine uğradı ve öldürül-
244 dü. Askerler Euphrates'e bakan ve şimdi bir Roma kalesi olan Circessus'tan yirmi mil[83] uzakta bir mezar inşa ettiler, cenazesini Roma'ya geri getirdiler ve ona *Tanrı* dediler.

III. Philippi duo, filius ac pater, Gordiano occiso imperium invaserunt atque exercitu incolumi reducto ad Italiam ex Syria profecti sunt. His imperantibus millesimus annus Romae urbis ingenti ludorum apparatu spectaculorumque celebratus est. Ambo deinde ab exercitu interfecti
P sunt, senior Philippus Veronae, Romae iunior.
CN Annis quinque imperaverunt. Inter Divos tamen
248 relati sunt.

IV. Post hos Decius e Pannonia inferiore, Budaliae natus, imperium sumpsit. Bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. Filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum
P aedificavit. Cum imperassent biennio ipse et filius
CN imperassent, uterque in barbarico interfecti sunt.
251 Senior meruit inter Divos relati.

V. Mox imperatores creati sunt Gallus Hostilianus et Galli filius Volusianus. Sub his Aemilianus in Moesia res novas molitus est. Ad quem opprimendum cum ambo profecti essent, Interamnae interfecti sunt non completo biennio.
P Nihil omnino clarum gesserunt. Sola pestilentia
CN et morbis atque aegritudinibus notus eorum prin-
253 cipatus fuit.

VI. Aemilianus obscurissime natus obscurius imperavit ac tertio mense extinctus est.

VII. (VI.) Hinc Licinius Valerianus, in Raetia et Norico agens, ab exercitu imperator et mox

III. Gordianus öldürüldükten sonra, baba ve oğul *imperium*'u ele geçirdiler ve orduyu sağsalim geri çekip Suriye'den Italia'ya hareket ettiler. Philippus'ların imparatorluğunda Roma kentinin kuruluşunun bininci yılı büyük oyunlarla ve görkemli gösterilerle kutlandı. Sonra her ikisi de ordu tarafından öldürüldü; Yaşlı Philippus Verona'da, Genç Philippus Roma'da. Beş yıl hüküm sürdüler; ama yine de tanrılar arasına katıldılar.

İS 248

IV. Onların ardından Aşağı Pannonia'da, Budalia'da doğan Decius *imperium*'u üstlendi. Decius Gallia'da başlamış olan iç savaşı bastırdı. Oğlunu *Caesar* yaptı. Roma'da bir hamam inşa etti. Kendisi ve oğlu iki yıl hüküm sürdü ve her ikisi de barbar topraklarında öldü; tanrılar arasına katılmayı hak etti.

İS 251

V. Onların hemen ardından Gallus Hostilianus ve oğlu Volusianus imparator seçildi. Aemilianus bu ikisinin yönetiminde Moesia'da bir isyan başlattı. İmparatorların ikisi de bu isyanı bastırmak için harekete geçti, ama yönetimlerinde henüz iki yılı tamamlayamadan Interamna'da öldürüldüler. Kayda değer bir başarı elde edemediler. Hükümdarlıkları sadece veba, hastalıklar ve felaketler dönemi olarak bilindi.

İS 253

VI. (V.) Seçkin bir soya sahip olmayan Aemilianus seçkin bir hükümdarlık da süremedi ve saltanatının üçüncü ayında öldürüldü.

VII. (VI.) Ardından Licinius Valerianus, Raetia ve Noricum'da hizmet görürken ordunun rızasıyla komutan se-

Augustus est factus. Gallienus quoque Romae a senatu Caesar est appellatus. Horum imperium Romano nomini perniciosum et paene exitiabile fuit vel infelicitate principum vel ignavia. Germani Ravennam usque venerunt. Valerianus
P in Mesopotamia bellum gerens a Sapore, Persarum
CN rege, superatus est, mox etiam captus apud
259 Parthos ignobili servitute consenuit.

VIII. Gallienus, cum adulescens factus esset Augustus, imperium primum feliciter, mox commode, ad ultimum perniciose gessit. Nam iuvenis in Gallia et Illyrico multa strenue fecit occiso apud Mursam Ingenuo, qui purpuram sumpserat, et Regaliano. Diu placidus et quietus, mox in omnem lasciviam dissolutus, tenendae rei publicae habenas probrosa ignavia et desperatione laxavit. Alamanni vastatis Galliis in Italiam penetraverunt. Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, tum amissa est. Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata est per Gothos. Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est, Germani usque ad Hispanias penetraverunt et civitatem nobilem Tarraconem expugnaverunt, Parthi Mesopotamia occupata Syriam sibi coeperant vindicare.

IX. (VII.) Tum iam desperatis rebus et deleto paene imperio Romano Postumus in Gallia obscurissime natus, purpuram sumpsit et per

çildi, hemen sonra da *Augustus* ilan edildi. O sırada Gallianus da Roma'da *senatus* tarafından *Caesar* unvanını aldı. Bu iki lider ya talihsizliklerinin ya da aylaklıklarının bir sonucu olarak Roma adına yıkıcı, neredeyse ölümcül bir yönetim sergilediler. Germanialılar Ravenna'ya kadar geldiler. Valerianus, Mezopotamya'da savaşırken Pers kralı Sapor tarafından bozguna uğratıldı. Hemen ardın-
İS dan esir edildi ve aşağılık bir köle olarak Parthların ara-
259 sında yaşlanıp gitti.

VIII. Gallianus delikanlı yaşında *Augustus* ilan edilince ilkin başarılı bir yönetim sergiledi, kuralına göre hareket etti, ama sonunda yıkıcı davrandı. Gençlik yıllarında Gallia'da ve Illyricum'da cesaret gerektiren eylemlerde bulundu, saltanat süren Ingenuus ve Regalianus'u Mursa yakınlarında katletti. Uzun süre ılımlı ve sakin kalmayı yeğledikten sonra yoz bir yaşama kendini kaptırdı ve utanç verici bir aylaklıkla hareket edip gayet özensiz davranarak devlet yönetiminde elinde tuttuğu dizginleri gevşetti. Alamanni'nin Gallialıları yerle bir ettiği sırada Italia'ya girdi. Traianus tarafından imparatorluğa katılmış olan ve Danubius Nehri'nin öte kıyısında yer alan Dacia kaybedildi. Yunanistan, Macedonia, Pontus, Asia Gothlar tarafından harabeye çevrildi. Pannonia Sarmatae ve Quadi tarafından yağmalandı. Germanialılar Hispania'ya girdi ve ünlü Tarraco kentine hücum etti. Parthlar Mezopotamya'yı işgal etti ve Suriye'yi kendi yönetimlerine geçirmeye kalkıştı.

IX. (VII.) Durum umutsuz bir hal almıştı ve Roma İmparatorluğu neredeyse yıkılmak üzereydi ki, soyu sopu pek belli olmayan Postumus Gallia'da yönetime el koydu

annos decem ita imperavit, ut consumptas paene provincias ingenti virtute et moderatione reparaverit. Qui seditione militum interfectus est, quod Mogontiacum, quae adversus eum rebellaverat L. Aeliano res novas moliente, diripiendam militibus tradere noluisset. Post eum Marius, vilissimus opifex, purpuram accepit et secundo die interfectus est. Victorinus postea Galliarum accepit imperium, vir strenuissimus, sed cum nimiae libidinis esset et matrimonia aliena corrumperet, Agrippinae occisus est actuario quodam machinante dolum, imperii sui anno secundo.

X. Huic successit Tetricus senator, qui Aquitaniam honore praesidis administrans absens a militibus imperator electus est et apud Burdigalam purpuram sumpsit. Seditiones multas militum pertulit. Sed dum haec in Gallia geruntur, in Oriente per Odenathum Persae victi sunt. Defensa Syria, recepta Mesopotamia. Usque ad Ctesiphontem Odenathus penetravit.

XI. Ita Gallieno rem publicam deserente Romanum imperium in Occidente per Postumum, per Odenathum in Oriente servatum est. (VIII.) Gallienus interea Mediolani cum Valeriano fratre occisus est imperii anno nono Claudiusque ei successit a militibus electus, a senatu appellatus
P Augustus. Hic Gothos Illyricum Macedoniamque

ve devleti on yıl boyunca öyle idare etti ki, büyük bir kahramanlık sergileyerek ve doğru kararlar alarak hemen hemen enkaz haline dönüşmüş olan eyaletleri eski hallerine kavuşturdu. Ama askeri bir isyanda öldürüldü, çünkü Lucius Aelianus devlet yönetimini değiştirecek ölçüde büyük bir isyan başlattığında kendisine baş kaldıran Mogontiacum'u yağmalama işini askerlere vermemişti. Onun ardından sıradan bir demir işçisi olan Marius yönetimi ele geçirdi, ama ikinci gün öldürüldü. Daha sonra çok faal bir adam olan Victorinus Galliahların yönetimine geçti, ama şehvetine düşkün olduğundan ve başkalarının karılarının ırzına geçtiğinden, yönetiminin ikinci yılında bir yardımcısının kurduğu tuzağa düşüp Agrippina'da öldürüldü.

X. Onun yerine bir *senator* olan Tetricus geçti; *praeses*[84] unvanıyla Aquitania'yı yönettiği sırada, yokluğunda askerler tarafından imparator seçilmiş, Burdigala'da saltanat sürmüştü. Askerler arasında çıkan pek çok ayaklanmaya maruz kaldı. Gallia'da bu ayaklanmalar yaşanırken, Doğu'da Persler Odenathus tarafından bozguna uğratıldı. Odenathus Suriye'yi savundu, Mezopotamya'yı geri aldı ve Ctesiphon'a kadar ilerledi.

XI. Gallienus devlet yönetiminden elini ayağını çekince, Roma İmparatorluğunu yönetmek görevi Doğu'da Postumus'a, Batı'da ise Odenathus'a kaldı. (VIII.) O sırada Gallienus erkek kardeşi Valerianus'la birlikte yönetiminin dokuzuncu yılında Mediolanum'da öldürüldü ve yerine Claudius geçti; Claudius askerler tarafından seçildikten sonra *senatus* tarafından *Augustus* ilan edilmişti.
İS Claudius İllyricum'u ve Macedonia'yı kasıp kavuran

CN 268 vastantes ingenti proelio vicit. Parcus vir ac modestus et iusti tenax ac rei publicae gerendae idoneus, qui tamen intra imperii biennium morbo P interiit et Divus appellatus est. Senatus eum CN 270 ingenti honore decoravit, scilicet ut in curia clipeus ipsi aureus, item in Capitolio statua aurea poneretur.

XII. Quintillus post eum, Claudii frater, consensu militum imperator electus est, unicae moderationis et civilitatis, aequandus fratri vel praeponendus. Consensu senatus appellatus Augustus septimo decimo imperii die occisus est.

XIII. (IX.) Post eum Aurelianus suscepit imperium, Dacia Ripensi oriundus, vir in bello P potens, animi tamen inmodici et ad crudelitatem CN 271 propensioris, quique Gothos strenuissime vicit. Romanam dicionem ad fines pristinos varia bellorum felicitate revocavit. Superavit in Gallia Tetricum apud Catalaunos ipso Tetrico prodente exercitum suum, cuius assiduas seditiones ferre non poterat. Quin etiam per litteras occultas Aurelianum ita fuerat deprecatus, ut inter alia versu Vergiliano uteretur: *Eripe me his, invicte, malis*. Zenobiam quoque, quae occiso Odenatho P marito Orientem tenebat, haud longe ab Antiochia CN 273 sine gravi proelio cepit, ingressusque Romam nobilem triumphum quasi receptor Orientis

268 Gothları büyük bir savaşta bozguna uğrattı. Tutumlu ve ılımlı bir insandı ve devlet yönetimine uygun özellikleri vardı, ama yönetiminin ikinci yılında hastalanarak yaşa-
İS mını yitirdi. Tanrı ilan edildi. *Senatus* ona büyük bir onur
270 bahşetti ve yüceltti; *curia*'da adına altın bir kalkan, *Capitolium*'a ise altından bir heykeli kondu.

XII. Ardından Claudius'un erkek kardeşi Quintillus askerlerin onayıyla imparator seçildi, ılımlı davranışlarıyla ve nezaketiyle eşiz bir kişiliği vardı ve bu özelliği kardeşini aratmıyordu, hatta ondan çok daha üstündü. *Senatus*'un onayıyla *Augustus* ilan edildi, ama yönetiminin on yedinci gününde öldürüldü.

XIII. (IX.) Ardından Dacia Ripensis doğumlu Aurelianus *imperium*'u üstlendi. Savaş alanında yetkin bir kişi olmasına rağmen asi ruhluydu ve işkenceye eğilimli bir yapısı
İS vardı. Büyük bir güç sergileyip Gothları yenilgiye uğrattı.
271 Pek çok başarılı savaş gerçekleştirerek sonunda Roma İmparatorluğunu önceki sınırlarına kavuşturdu. Sürekli çıkardıkları isyanlara daha fazla dayanamayıp askerlerine ihanet eden Tetricus'u Gallia'da, Catalauni'nin yaşadığı topraklarda yendi. Tetricus gizli mektuplarıyla Aurelianus'a öyle yalvarmıştı ki, bu yakarıları arasında Vergilius'un şu dizesini de kullanmıştı: *Ey yenilmez kahraman, kurtar beni bu felaketlerden,*[85] Aurelianus ayrıca kocası Odenathus'u öldürdükten sonra Doğu'nun hâkimiyetini eline geçiren Zenobia'yı da Antiochia'daki küçük bir çar-
İS pışmayla rehin aldı ve sanki Doğu ve Batı'nın fatihiymiş
273 gibi görkemli bir zafer alayıyla Roma'ya girdi, Tetricus

Occidentisque egit praecedentibus currum Tetrico et Zenobia. Qui quidem Tetricus corrector Lucaniae postea fuit ac privatus diutissime vixit; Zenobia autem posteros, qui adhuc manent, Romae reliquit.

XIV. Hoc imperante etiam in urbe monetarii rebellaverunt vitiatis pecuniis et Felicissimo rationali interfecto. Quos Aurelianus victos ultima crudelitate conpescuit. Plurimos nobiles capite damnavit. Saevus et sanguinarius ac necessarius magis in quibusdam quam in ullo amabilis imperator. Trux omni tempore, etiam filii sororis interfector, disciplinae tamen militaris et morum dissolutorum magna ex parte corrector.

XV. Urbem Romam muris firmioribus cinxit. Templum Soli aedificavit, in quo infinitum auri gemmarumque constituit. Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit et est in dextra Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva. Occiditur servi sui fraude, qui ad quosdam militares viros, amicos ipsius, nomina pertulit annotata falso manum eius imitatus, tamquam

ve Zenobia'yı da savaş arabasının önünde yürüttü. Gerçi Tetricus daha sonra Lucania'da yönetici oldu ve uzun süre sade bir vatandaş olarak yaşadı. Zenobia'nın ardında ise şimdi hâlâ Roma'da yaşamını sürdüren torunları kaldı.

XIV. Aurelianus'un hükümdarlığı döneminde paranın değerinin düşmesi üzerine para basmakla görevli memurlar kentte isyan çıkardılar ve maliyeden sorumlu memur Felicissimus öldürüldü. Aurelianus isyancıları şiddet kullanarak boyun eğdirdi ve birçok soyluyu ölüm cezasına çarptırdı. Gerçekten de zalim ve kana susamıştı, sevilen bir insan olmaktan çok özellikle bazı durumlarda ihtiyaç duyulduğu için imparatorluk görevini sürdürdü. Her zaman acımasızdı, hatta kızkardeşinin oğlunun bile katiliydi. Buna rağmen özellikle askeri disiplin ve ahlâksal yozlaşma konusunda devrimci sayılırdı.

XV. Roma kentini sağlam surlarla çevreledi. Güneş Tapınağını inşa etti ve tapınağın içini büyük miktarda altın ve değerli taşla doldurdu. Illyricum ve Moesia'nın nüfusu azalınca umutsuzluğa kapılıp Traianus'un Danubius nehrinin ötesinde kurmuş olduğu Dacia eyaletini elinde tutmak için çaba sarfetmedi; Dacia'nın kentlerinden ve kırsal bölgelerinden getirttiği Romalıları Moesia'nın merkezine yerleştirdi ve günümüzde Moesia'yı ikiye ayıran ve Danubius'un denize aktığı yerin sağ kıyısında yer alan bu bölgeye Dacia adını verdi. Önceki Dacia ise nehrin sol kıyısında bulunuyordu. Aurelianus kendi kölelerinden birinin ihaneti sonucunda öldürülmüştür. Bu adam el yazısını taklit ederek Aurelianus'u birtakım kişileri öl-

Aurelianus ipsos pararet occidere. Itaque ut praeveniretur, ab isdem interfectus est in itineris medio, quod inter Constantinopolin et Heracleam est stratae veteris. Locus Caenophrurium appellatur. Mors tamen eius inulta non fuit. Meruit quoque inter Divos referri. Imperavit annos quinque, menses VI.

XVI. (X.) Tacitus post hunc suscepit imperium, vir
P egregie moratus et rei publicae gerendae idoneus.
CN Nihil tamen clarum potuit ostendere intra sextum
276 mensem imperii morte praeventus. Florianus, qui Tacito successerat, duobus mensibus et diebus XX in imperio fuit neque quicquam dignum memoria egit.

P XVII. (XI.) Post hunc Probus, vir illustris gloria
CN militari, ad administrationem rei publicae ac-
276 cessit. Gallias a barbaris occupatas ingenti proeliorum felicitate restituit. Quosdam imperium usurpare conatos, scilicet Saturninum in Oriente, Proculum et Bonosum Agrippinae, multis certaminibus oppressit. Vineas Gallos et Pannonios habere permisit. Opere militari Almam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit et provincialibus colendos dedit. Hic cum bella innumera gessisset, pace parata dixit *brevi milites necessarios non futuros*. Vir acer, strenuus, iustus et qui Aurelianum aequaret gloria militari,

dürmeye hazırlanıyormuş gibi gösterdi, bu kişilerin adlarını yazıp aynı zamanda imparatorun arkadaşları da olan askeri görevlileri durumdan haberdar etti. Söz konusu kişiler bu olayı engellemek için derhal imparatoru Constantinopolis ve Heraclea arasındaki o eski taş döşeli yolun ortasında öldürdü. Bu yere Caenophrurium denir. Ama imparatorun kanı yerde kalmadı ve tanrılar arasına katılmayı hak etti. Böylece beş yıl, altı ay hüküm sürmüş oldu.

XVI. (X.) Onun ardından Tacitus yönetimi üstlendi; mü-
İS kemmel ahlâklı ve devlet yönetimine çok uygun bir in-
276 sandı. Ama saltanatının altıncı ayında öldüğünden dikkate değer bir iş başaramadı. Tacitus'tan sonra görevi devralan Florianus iki ay, yirmi gün yönetimde kaldı ve kayda değer bir şey yapmadı.

İS XVII. (XI.) Ardından özellikle askeri alanda seçkin bir
276 kişi olan Probus devletin başına geçti. Barbarların yurtlarından ettiği Gallialıları muharebelerde kazandığı büyük başarılarla eski hallerine kavuşturdu. Yönetimi gasp etmeye çalışan bazı kişileri, örneğin Doğu'da Saturninus'u, Agrippina'da Proculus ve Bonosus'u birkaç çarpışmayla baskı altına aldı. Gallialıların ve Pannonialıların bağ sahibi olmalarına izin verdi. Askerleri çalışmaya sevkedip Sirmium'da Alma Dağına ve Yukarı Moesia'da Aureum Dağına asmalar dikti ve bakımını taşralılara bıraktı. Sayısız savaş yapıp barış sağlayınca *bir süre için askerlere ihtiyaç duyulmayacağına* karar verdi. Şevkle çalışıyordu, azimli, faal ve adil bir yöneticiydi; askeri ünü Aurelianus'a eşti,

P morum autem civilitate superaret. Interfectus
CN est tamen Sirmii tumultu militari in turri ferrata.
282 Imperavit annos VI, menses quatuor.

XVIII. (XII.) Post hunc Carus est factus Augustus, Narbone natus in Gallia. Is confestim Carinum et Numerianum filios Caesares fecit, cum quibus regnavit duobus annis. Sed dum bellum adversum Sarmatas gerit, nuntiato Persarum
P tumultu ad Orientem profectus res contra Persas
CN nobiles gessit. Ipsos proelio fudit, Cochen et
284 Ctesiphontem, urbes nobilissimas, cepit. Et cum castra super Tigridem haberet, ictu divini fulminis periit. Numerianus quoque, filius eius, quem secum Caesarem ad Persas duxerat, adulescens egregiae indolis, cum oculorum dolore
P correptus in lecticula veheretur, impulsore Apro,
CN qui socer eius erat, per insidias occisus est. Et cum
284 dolo occultaretur ipsius mors, quousque Aper invadere posset imperium, foetore cadaveris prodita est. Milites enim, qui eum sequebantur, foetore commoti deductis lecticulae palliis post aliquot dies mortem eius notam habere potuerunt.

XIX. Interea Carinus, quem Caesarem ad Parthos proficiscens Carus in Illyrico, Gallia, Italia reliquerat, omnibus se sceleribus inquinavit. Plurimos innoxios fictis criminibus occidit. Matrimonia nobilia corrupit. Condiscipulis

ama kibarlık konusunda onu kat kat aşardı. Ama aske-
İS ri bir isyanda, Sirmium'da demir bir kulede öldürüldü.
282 Altı yıl, dört ay hüküm sürmüş oldu.

XVIII. (XII.) Ardından Gallia'daki Narbo kentinin yerlisi Carus *Augustus* seçildi. Carus vakit geçirmeden oğulları Carinus ve Numerianus'a *Caesar* yetkesi verdi ve onlarla birlikte iki yıl hüküm sürdü. Sarmatialılarla savaştığı sırada Perslerin isyanını haber alınca Doğu'ya hareket etti ve Perslere karşı başarılı saldırılar düzenledi. Onları
İS savaşta bozguna uğratıp en ünlü kentleri Cochon ve
284 Ctesiphon'u zapt etti. Ancak Tigris Nehri kıyısındaki ordugâhında olduğu bir sırada yıldırımın tanrısal gücüyle çarpılıp öldü. Yanında *Caesar* olarak Persia'ya götürdüğü üstün yetenekli bir genç olan oğlu Numerianus da gözlerinden rahatsızlandı ve küçük bir tahtırevanla taşınıp
İS götürüldüğü sırada kayınpederi Aper'in başı çektiği bir
284 suikaste kurban gitti ve öldürüldü. Ölümü, Aper *imperium*'u elde edinceye kadar kurnazca gizlenmeye çalışıldı, ama cesetten yayılan kötü koku olan biteni açığa çıkardı. Tahtırevanın ardından giden askerler ancak birkaç gün geçtikten sonra, kokudan rahatsız olup perdeyi açtıklarında onun öldüğünü anlayabildiler.

XIX. Bu arada Carus Perslerle savaşmak üzere yola çıkarken *Caesar* yetkisi vererek Illyricum, Gallia ve Italia'yı denetimine bıraktığı Carinus işlediği cinayetler yüzünden saygınlığını yitirmişti. Birtakım suçlar uydurup pek çok masum kişinin kanına girdi, soylu kadınlarla yasak ilişkilere girdi ve saçma sapan tahrik edici olaylar

quoque, qui eum in auditorio vel levi fatigatione taxaverant, perniciosus fuit. Ob quae omnibus hominibus invisus non multo post poenas dedit. (XIII.) Nam de Perside victor exercitus rediens, cum Carum Augustum fulmine, Numerianum Caesarem insidiis perdidisset, Diocletianum imperatorem creavit, Dalmatia oriundum, virum obscurissime natum, adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis Anullini senatoris libertinus fuisse credatur.

XX. Is prima militum contione iuravit Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum iuxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus manu Diocletiani percussus est. Postea Carinum omnium
P odio et detestatione viventem apud Margum
CN ingenti proelio vicit, proditum ab exercitu suo,
285 quem fortiorem habebat, certe desertum, inter Viminacium atque Aureum montem. Ita rerum Romanarum potitus, cum tumultum rusticani in Gallia concitassent et factioni suae Bacaudarum nomen imponerent, duces autem haberent Amandum et Aelianum, ad subigendos eos
P Maximianum Herculium Caesarem misit, qui
CN levibus proeliis agrestes domuit et pacem Galliae
286 reformavit.

XXI. Per haec tempora etiam Carausius qui vilissime natus strenuae militiae ordine famam

çıkarıp okulda aynı sıraları paylaştığı arkadaşlarını töhmet altında bıraktı ve mahvolmalarına sebep oldu. Bundan ötürü herkesin nefretini kazandı ve çok geçmeden de cezasını ödedi. (XIII.) Ordu Perslere karşı zafer kazanıp geri dönerken, İmparator Carus'u yıldırıma, *Caesar* Numerianus'u da suikaste kurban verdiğinden, Diocletianus'u imparator seçti. Diocletianus Dalmatia'da doğmuştu, ama soyu sopu belli değildi; bazıları onun bir kâtibin oğlu olduğuna inanırken, bazıları da *senator* Anullinus'un azatlı kölesi olduğunu düşünüyordu.

XX. Askerler arasında düzenlenen ilk toplantıda, Diocletianus yemin edip Numerianus'un kurban gittiği suikasta kendisinin kesinlikle karışmadığını söyledi ve askerlerin gözü önünde kılıcını çekip yanında duran suikastin asıl faili Aper'i öldürdü. Bunun ardından herkesin
İS nefret ettiği ve tiksindiği Carinus bu şekilde yaşayıp gi-
285 derken, Margum'da patlak veren büyük bir savaşta kendi ordusunun ihanetine uğradı, askerlerinin sayısı kabarık olduğu halde Viminacium ile Aureum Dağı arasında tek başına kaldı. İşte Diocletianus Roma yönetimini bu şekilde ele geçirdiği sırada, Gallia'da köylüler arasında bir isyan baş gösterdi; bunlar bir topluluk oluşturup adına da Bacaudae dediler ve başlarına Amandus ve Aelianus'u komutan olarak geçirdiler. Diocletianus, bu köylülere boyun eğdirsin diye Maximianus Herculius'u *Caesar* yetkesiyle gönderdi. Maximianus Herculius hafif
İS çarpışmalar sonucunda köylülerin hakkından gelmeyi ba-
286 şardı ve Gallia'da barışı yeniden sağladı.

XXI. Bu sıralarda Carausius çok aşağı bir soydan gelmesine rağmen gerçekleştirdiği birçok başarılı askeri hiz-

egregiam fuerat consecutus, cum apud Bononiam per tractum Belgicae et Armoricae pacandum mare accepisset, quod Franci et Saxones infestabant. Multis barbaris saepe captis nec praeda integra aut provincialibus reddita aut imperatoribus missa cum suspicio esse coepisset, consulto ab eo admitti barbaros, ut transeuntes
P cum praeda exciperet atque hac se occasione
CN ditaret, a Maximiano iussus occidi purpuram
286 sumpsit et Britannias occupavit.

XXII. (XIV.) Ita cum per omnem orbem terrarum res turbatae essent, Carausius in Britanniis rebellaret, Achilleus in Aegypto, Africam Quinquegentiani infestarent, Narseus Orienti bellum inferret,
P Diocletianus Maximianum Herculium ex Caesare
CN fecit Augustum, Constantium et Maximianum
286 Caesares, quorum Constantius per filiam nepos
292 Claudii traditur, Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Serdica natus. Atque ut eos etiam affinitate coniungeret, Constantius privignam Herculii Theodoram accepit, ex qua postea sex liberos, Constantini fratres, habuit, Galerius filiam Diocletiani Valeriam. Ambo uxores, quas
P habuerant, repudiare conpulsi. Cum Carausio
CN tamen, cum bella frustra tentata essent contra
289 virum rei militaris peritissimum, ad postremum

met sonrasında seçkin bir üne sahip oldu; Bononia'daki garnizonunda Franci ile Saxones'in istila ettikleri denizi Belgica ve Armorica kıyıları boyunca saldırılardan koruma görevini üstlendi, pek çok fırsat yakalayıp barbarların çoğunu esir aldı, ama ele geçirdiği ganimeti ne tam olarak eyalet halkına geri verdi ne de imparatorlara gönderdi. Bunun sonucunda hakkında kuşkulu bir durum söz konusu oldu ve Carausius'un barbarların orada toplanmalarına isteyerek izin verdiği, böylece hem onları ele geçirdiği hem de onlardan aldığı ganimetlere el koyduğu düşünüldü. Bunun üzerine Maximianus tarafından
İS idam cezasına çarptırılması kararlaştırıldı. Maximianus
286 hükümdarlığı üstlendi ve Britannia eyaletlerini işgal etti.

XXII. (XIV.) Dünya yüzünde böyle bir karmaşa yaşanır, Carausius Britannia'da, Achilleus Mısır'da isyanlar çıkarırken, Quinquegentiani Afrika'ya saldırıp dururken, Narseus Doğu'da savaşa hazırlanırken Diocletianus,
İS Maximianus Herculius'u *Caesar*'lıktan *Augustus*'luğa yük-
286 seltti, Constantius ve Maximianus'u da *Caesar* ilan etti.
292 Constantius'un Claudius'un kızının oğlu olduğu, Maximianus Galerius'un ise Serdica'dan pek uzak olmayan Dacia'da doğduğu söylenir. Ayrıca Diocletianus'un onları birbirine akraba kıldığı da anlatılır; Constantius Herculius'un üvey kızı Theodora'yla evlendi, ondan altı çocuğu oldu, bu çocuklar Constantinus'un erkek kardeşleriydi. Bu arada Galerius da Diocletianus'un kızı Valeria'yla evlendi. Ama sonradan her ikisi de evlendikleri kadın-
İS larla boşanmak zorunda kaldılar. Öte yandan savaş alanın-
289 da çok yetenekli bir isim olan Carausius ile aralarında boş

pax convenit. Eum post septennium Allectus,
P socius eius, occidit atque ipse post eum Britannias
CN triennio tenuit. Qui ductu Asclepiodoti, praefecti
293 praetorio, oppressus est. Ita Britanniae decimo
296 anno receptae.

P XXIII. (XV.) Per idem tempus a Constantio Caesare
CN in Gallia bene pugnatum est. Circa Lingonas. Die
296 una adversam et secundam fortunam expertus est. Nam cum repente barbaris ingruentibus intra civitatem esset coactus tam praecipiti necessitate, ut clausis portis in murum funibus tolleretur vix quinque horis mediis adventante exercitu sexaginta fere milia Alamannorum cecidit. Maximianus quoque Augustus bellum in Africa profligavit domitis Quinquegentianis et ad pacem
P redactis. Diocletianus obsessum Alexandriae
CN Achilleum octavo fere mense superavit eumque
297 interfecit. Victoria acerbe usus est. Totam Aegyptum gravibus proscriptionibus caedibusque foedavit. Ea tamen occasione ordinavit provide multa et disposuit, quae ad nostram aetatem manent.

XXIV. Galerius Maximianus primum adversus Narseum minime secundum proelium habuit inter Callinicum Carrasque congressus, cum inconsulte magis quam ignave dimicasset. Admodum enim parva manu cum copiosissimo

yere düşmanlıklar yaşandı, ama sonunda barış sağlandı. Yedinci yılın sonunda Allectus destekçisi olduğu Carau-
İS sius'u öldürdü ve ardından üç yıl boyunca Britannia'nın
293 yönetimini elinde tuttu. Ama *praetor praefectus* Asclepiodotus'un başını çektiği isyanlar sonucunda devrildi. Böy-
296 lece Britanniae on yıl içinde geri alındı.

İS XXIII. (XV.) Aynı dönemde *Caesar* Constantinus tarafın-
296 dan Gallia'da başarılı bir savaş yürütüldü. Lingonae civarında gerçekleşen bu savaşta Constantinus bir gün içinde hem iyi hem de kötü talihiyle yüzleşti. Barbarların ani saldırısı sonucunda öylesine telaşla kentin içine kaçmak zorunda kaldı ki, kent kapıları kapandığından ancak surların üstüne çekilebildi, buna rağmen ordusunun gelmesiyle birlikte yaklaşık beşinci saatin ortalarında altmış bin Alamani'yi yerle bir etti. O sırada *Augustus* Maximianus da Afrika'daki savaşı sona erdirdi, Quinquegentiani'yi ele geçirdi ve onları barış yapmaya zorladı. Bu arada
İS Diocletianus Alexandria'da kuşattığı Achilleus'u yaklaşık
297 sekizinci ayda yenilgiye uğrattı ve sonunda öldürdü. Ama zaferini acımasızca kullandı ve baştan sona bütün Mısır'ı ağır yaptırımlara zorladı ve katliamlara neden oldu. Ama aynı zamanda pek çok adil düzenleme gerçekleştirdi ve bu düzenlemeleri rayına oturttu, öyle ki bunlar günümüzde de hâlâ devam etmektedir.

XXIV. Galerius Maximianus Narseus'la ilk kez Callinicum ve Carrae'da karşı karşıya geldiği ilk muharebede cesaretsizlikten öte tedbirsizce hareket ettiğinden başarısızlığa uğradı. Çünkü çok sayıdaki düşmana küçük bir

hoste commisit. Pulsus igitur et ad Diocletianum profectus cum ei in itinere occurrisset, tanta insolentia a Diocletiano fertur exceptus, ut per aliquot passuum milia purpuratus tradatur ad vehiculum cucurrisse.

XXV. Mox tamen per Illyricum Moesiamque contractis copiis rursus cum Narseo, Hormisdae et Saporis avo, in Armenia maiore pugnavit successu ingenti nec minore consilio simulque fortitudine, quippe qui etiam speculatoris munus cum altero ac tertio equite susceperit. Pulso Narseo
P castra eius diripuit. Uxores, sorores, liberos cepit,
CN infinitam extrinsecus Persarum nobilitatem,
297 gazam Persicam copiosissimam. Ipsum in ultimas regni solitudines egit. Quare ad Diocletianum in Mesopotamia cum praesidiis tum morante ovans regressus ingenti honore
P susceptus est. Varia deinceps et simul et viritim
CN bella gesserunt, Carpis et Basternis subactis,
299 Sarmatis victis, quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.

XXVI. (XVI.) Diocletianus moratus callide fuit, sagax praeterea et admodum subtilis ingenii, et qui severitatem suam aliena invidia vellet explere. Diligentissimus tamen et sollertissimus princeps et qui imperio Romano primus regiae consuetudinis formam magis quam, Romanae

askeri birlikle ilerlemeye kalktı. Bozguna uğrayıp da Diocletianus'un yanına giderken yolda onunla karşılaştı, ama onun tarafından öyle büyük bir hakarete uğradı ki, erguvan giysileri içinde Diocletianus'un arabasının yanında birkaç mil koştuğu anlatılır.

XXV. Ama çok geçmeden askeri birliklerini Illyricum ve Moesia'da topladıktan sonra Hormisda ve Sapor'un büyükbabası Narseus'a karşı ikinci kez büyük bir başarı sergileyerek Büyük Armenia'da çarpıştı, aynı zamanda tedbiri de hiç elden bırakmadı; çünkü iki ya da üç süvarisiyle birlikte *speculator*[86] görevini de üstlendi. Sonunda Narseus'u bozguna uğrattı ve ordugâhını yağmaladı. Karı-
İS larını, kız kardeşlerini, çocuklarını çok sayıda Pers soy-
297 lusu ve yüklü miktardaki Pers hazinesiyle birlikte ele geçirdi. Narseus'u krallığının çok uzaklarındaki çöllere kadar sürdü. O sırada küçük bir askeri kuvvetiyle Mezopotamya'da bulunan Diocletianus'un yanına zafer alaylarıyla geri döndüğünde büyük bir saygıyla karşılandı. Da-
İS ha sonra birlikte ve ayrı ayrı pek çok savaşa katıldılar,
299 Carpi ve Basternae'a boyun eğdirdiler, Sarmatialıları bozguna uğrattılar ve bu uluslardan çok sayıda esir alıp Roma topraklarına yerleştirdiler.

XXVI. (XVI.) Diocletianus yaradılıştan kurnaz, zeki ve hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmayan bir kişilikti. Acımasızlığını başkalarını töhmet altında bırakacak şekilde kullanmaktan hiç çekinmezdi. Buna rağmen çok faal ve yetenekli bir yöneticiydi; hatta ilk kez kendisi Roma'nın özgürlüğünden çok krallık yönetimine uygun düşen bazı

libertatis invexerit adorarique se iussit, cum ante eum cuncti salutarentur. Ornamenta gemmarum vestibus calcaementisque indidit. Nam prius imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliqua communia.

XXVII. Herculius autem propalam ferus et incivilis ingenii, asperitatem suam etiam vultus horrore significans. Hic naturae suae indulgens Diocletiano in omnibus, etiam saevioribus consiliis, obsecutus est. Cum tamen ingravescente aevo parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in vitam privatam concederent et stationem tuendae
P rei publicae viridioribus iunioribusque mandarent.
CN Cui aegre collega obtemperavit. Tamen uterque
304 una die privato habitu imperii insigne mutavit,
P Nicomediae Diocletianus, Herculius Mediolani,
CN post triumphum inclitum, quem Romae ex
302 numerosis gentibus egerant, pompa ferculorum illustri, qua Narsei coniuges sororesque et liberi ante currum ducti sunt. Concesserunt tamen Salonas unus, alter in Lucaniam.

XXVIII. Diocletianus privatus in villa, quae haud procul a Salonis est, praeclaro otio consenuit, inusitata virtute usus, ut solus omnium post

âdetleri Roma İmparatorluğuna dahil etti ve kendisinden önceki imparatorlar sadece selamlanırken Diocletianus kendisine tapınılmasını emretti. Mücevherlerle süslü elbiseler ve ayakkabılar giydi. Oysa önceden imparatorluğun ayırt edici nişanı sadece erguvan renkli giysiydi; bunun dışındaki alışkanlıklarının başkalarınkinden pek farkı yoktu.

XXVII. Herculius ise nefretlik derecesinde zalim ve vahşi bir karaktere sahipti, bakışlarına yansıyan katılığı korkunç karakterinin aynasıydı. Mizacına uygun davrandı ve alınan bütün sert kararlarda Diocletianus'a ayak uydurdu. Ama Diocletianus iyice yaşlanıp artık kendisinin devlet yönetimi için uygun olmadığının farkına varınca, Herculius'a her ikisinin de sivil yaşama çekilmeleri ve devleti yönetme görevini daha dinamik ve daha genç olanlara bırakmaları gerektiği konusunda öneride bulundu. Bunun üzerine Herculius da istemeye istemeye
İS meslektaşına ayak uydurdu. Aynı gün Diocletianus
304 Nicomedia'da, Herculius Mediolanum'da imparatorluk giysisini çıkarıp sade vatandaş giysisini sırtlarına geçirdi-
İS ler. Hemen ardından pek çok halktan insanların katılı-
302 mıyla muhteşem bir zafer kutlaması yaşandı; gözkamaştırıcı bir geçiş töreninin sergilendiği bu törende, Narseus'un eşleri, kızkardeşleri ve çocukları imparatorların savaş arabalarının önünde götürüldüler. İmparatorlardan biri Salonae'a, diğeri Lucania'ya çekildi.

XXVIII. Diocletianus sade bir vatandaş olarak Salonae'dan çok uzak olmayan kendi malikânesinde geç yaşına kadar huzurlu bir ömür sürdü ve sıradışı bir yaşam tarzı

conditum Romanum imperium ex tanto fastigio sponte ad privatae vitae statum civilitatemque remearet. Contigit igitur ei, quod nulli post natos homines, ut cum privatus obisset, inter Divos tamen referretur.

sergiledi; çünkü Roma İmparatorluğunun kuruluşundan bu yana gelip geçen bunca imparator arasında bir tek kendisi o kadar saygın bir mevkiden sivil hayatın yaşam biçimine ve vatandaşlığa isteyerek geri döndü. Bu yüzden insanoğlu varolduğundan beri kimseye kısmet olmayan ona kısmet oldu, sade bir vatandaş olarak öldüğü halde tanrılar arasına katılma onurunu yaşadı.

LIBER DECIMUS

ARGUMENTUM

1. Imperii divisio inter Constantium et Galerium assumptis düobus Caesaribus Maximino et Severo. 2. Constantio mortuo Constantinus in Britannia creatur imperator, Romae Maxentius, filius Herculii, qui inde ad spem resumendi imperii erigitur. Severus contra Maxentium missus a suis desertus interficitur. 3. Herculii post irritos conatus contra Maxentium et Constantium interitus. Eius mores. 4. Licinius a Galerio, qui post moritur, fit imperator. Hinc rem publicam tanent quatuor imperatores, Constantinus, Maxentius, Licinius et Maximinus. Maxentius per Constantinum opprimitur. Maximinus adversus Licinium novas res molitus exitium fortvita morte praevenit. 5.6. Licinius a Constantino victus occiditur. Inde summae rerum unus Constantinus praeest, qui novo adhuc more tres Caesares creat. 7.8. Constantini mores insolentia rerum secundarum in deterius mutati et studia; ipse bellum adversus Parthos moliens moritur. 9-13. Succedunt tres eius filii, Constantinus, Constans et Constantius cum Dalmatio, fratris filio, e quibus, cum ceteri interfecti essent, remanet solus Constantius, qui male pugnat contra Persas.

ONUNCU KİTAP

KONUNUN ÖZETİ

1. *Imperium*'un Constantius ve Galerius arasında paylaştırılması, iki *Caesar*'ın, yani Maximinus ve Severus'un göreve gelmesi. 2. Constantius öldükten sonra Constantinus'un Britannia'da, Herculius'un oğlu Maxentius'un ise Roma'da imparator seçilmesi; o zaman Maxentius'un *imperium*'u ele geçirme umudu için yüreklendirilmesi. Maxentius'a karşı gönderilen Severus'un kendi adamları tarafından yüzüstü bırakılması ve öldürülmesi. 3. Herculius'un Maxentius ve Constantinus'a karşı başarısız girişimi ve ölümü. Herculius'un karakteri. 4. Kısa süre sonra ölecek olan Galerius'un Licinius'u imparator seçmesi. Bundan sonra ülkeyi dört imparatorun yönetmesi: Constantinus, Maxentius, Licinius ve Maximinus. Maxentius'un Constantinus tarafından devrilmesi. Maximinus'un Lucinius'a karşı başlattığı isyanın kazara ölmesiyle hezimete uğraması. 5-6. Licinius'un Constantinus tarafından bozguna uğratılması ve öldürülmesi. O zaman Constantinus'un tek başına ülkenin yönetimine geçmesi, yeni bir uygulamayla *Caesar* olarak üç kişi seçmesi. 7-8. Constantinus'un başarı sarhoşluğuyla bozulan ahlâkı ve eğilimleri; Parthlara karşı bir savaşa hazırlanırken ölmesi. 9-13. Ardından üç oğlu –Constantinus, Constans ve Constantius– ile birlikte erkek kardeşinin oğlu Dalmatius'un yönetime geçmesi. Constantius'un diğerlerini öldürerek tek başına yönetimde kalması. Perslere karşı savaşta başarısızlığı,

Vetranionem opprimit et Magnentium, cuius duces antea Nepotianum, Romae imperatorem factum, interfecerant, Gallumque, quem ipse Caesarem fecerat, post occidit. Silvanus in Gallia novas res moliens exstinguitur. 14. Constantius Iulianum Caesarem facit, qui contra Gallos et Alamannos missus egregie res gerit. 15. Iulianus a militibus Augustus renuntiatur, qua re cognita Constantius, cum omisso Persico bello contra eum profectus esset, in itinere obit. Eius mores. 16. Iuliani contra Persas expeditio, in qua hostili manu interficitur. Eius laudes, mores et studia. 17. Iovianus post hunc imperator electus, uno atque altero proelio a Persis victus ignobilem cum his pacem facit. Illyricum petens repentina more obit, cuius variae tradunt caussae. Maiores operis de successorum rebus gestis promissio in fine annectitur.

1. His igitur abeuntibus administratione rei
P publicae Constantius et Galerius Augusti creati
CN sunt divisusque inter eos ita Romanus orbis, ut
305 Galliam, Italiam, Africam Constantius, Illyricum, Asiam, Orientem Galerius obtineret, sumptis duobus Caesaribus. Constantius tamen contentus dignitate Augusti Italiae atque Africae administrandae solicitudinem recusavit, vir egregius et praestantissimae civilitatis, divitiis

Vetranio ve Magnentius'u devirmesi. Daha öncesinde Magnentius'un komutanlarının Roma'da imparator yapılan Nepotianus'u öldürmeleri. Constantius'un *Caesar* seçtiği Gallus'u sonradan öldürmesi. Gallia'da bir isyan başlatan Silvanus'un öldürülmesi. 14. Constantius'un Gallialılara ve Alamani'ye karşı gönderdiği ve başarılı işlere imza atan Iulianus'u *Caesar* seçmesi. 15. Iulianus'un askerler tarafından *Augustus* ilan edilmesi, olanı biteni haber alan Constantius'un Pers savaşından vazgeçip ona karşı sefere çıktığında yolda ölmesi. Constantius'un karakteri. 16. Iulianus'un Perslere karşı seferi, bu sefer sırasında düşman eliyle öldürülmesi. Iulianus'a yapılan övgüler, karakteri ve yetenekleri. 17. Onun ardından Iovianus'un imparator seçilmesi, Perslere karşı yaşadığı birkaç çatışma sonunda yenilgiye uğraması ve onlarla utanç verici bir barış yapması. Illyricum'a giderken aniden yaşamını yitirmesi. Ölümüyle ilgili anlatılan çeşitli rivayetler. Yazarın Iovianus'un ardıllarının başarılarıyla ilgili daha büyük bir eser yazacağına dair verdiği sözle kitabını bitirmesi.

1. Diocletianus ve Herculius devlet yönetiminden ayrı-
İS lınca, Constantius ve Galerius imparator seçildi; böylece
305 Roma onların arasında ikiye bölünmüş oldu; Constantius Gallia, Italia ve Afrika'yı; Galerius Illyricum, Asia ve Doğu'yu aldı, iki kişi de *Caesar* seçilip onlara katıldı. Ama Constantius *Augustus* unvanıyla yetinip Italia ve Afrika'yı yönetme sorumluluğundan kaçındı. Çok seçkin ve hayırsever bir vatandaş olduğundan, eyaletlerin ve

provincialium ac privatorum studens, fisci commoda non admodum affectans, dicensque *melius publicas opes a privatis haberi quam intra unum claustrum reservari,* adeo autem cultus modici, ut festis diebus, si cum amicis numerosioribus esset epulandum, privatorum ei argento ostiatim petito triclinia sternerentur. Hic non modo amabilis, sed etiam venerabilis Gallis fuit, praecipue quod Diocletiani suspectam prudentiam et Maximiani sanguinariam temeritatem
P imperio eius evaserant. Obiit in Britannia Eboraci
CN principatus anno tertio decimo atque inter Divos
306 relatus est.

II. Galerius, vir et probe moratus et egregius re
P militari, cum Italiam quoque sinente Constantio
CN administrationi suae accessisse sentiret, Caesares
305 duos creavit, Maximinum, quem Orienti praefecit,
P et Severum, cui Italiam dedit. Ipse in Illyrico
CN commoratus est. Verum Constantio mortuo
306 Constantinus, ex obscuriori matrimonio eius filius, in Britannia creatus est imperator et in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Romae interea praetoriani excitato tumultu Maxentium, Herculii filium, qui haud procul ab
P urbe in villa publica morabatur, Augustum
CN nuncupaverunt. Quo nuntio Maximianus Herculius
306 ad spem arrectus resumendi fastigii, quod

tek tek bireylerin para kaynaklarını arttırmak için elinden geleni yaptı, ama devlet hazinesinin büyümesine pek özen göstermedi; *kamu kaynaklarının tek kilit altında saklanması yerine özel şahısların elinde olmasının daha hayırlı olacağını* söylerdi; yaşam tarzı öyle gösterişsizdi ki, bayram günlerinde çok sayıda arkadaşına davet vermesi gerektiğinde yemek odası birkaç evden ödünç alınan gümüşlerle donatılırdı. Gallialıların çok sevdiği, aynı zamanda da saydığı bir kişi oldu. Çünkü onun yönetiminde Diocletianus'un kuşku uyandıran sağduyusundan ve Maximianus'un kana susamış davranışlarından kurtul-

İS 306 muşlardı. Yönetiminin on üçüncü yılında Britannia'da, Eboracum'da öldü ve tanrılar arasına katıldı.

II. Sağlam karakterli ve askeri alanda çok yetenekli biri olan Galerius, Constantius'un rızasıyla Italia'nın yöneti-

İS 305 minin de kendisine geçtiğini görünce, Doğu'nun denetimine verdiği Maximinius'u ve Italia'nın denetimine verdiği Severus'u, yani iki kişiyi *Caesar* unvanıyla donattı.

İS 306 Kendisi Illyricum'da kaldı. Ama Constantius'un ölümünden sonra, onun şaibeli evliliğinden doğan oğlu Constantinus Britannia'da imparator seçildi ve en çok istenen yöneticilerden biri olarak babasının yerine geçti. Bu arada, Roma'da baş gösteren bir isyan sonucunda *praetor*'lar Herculius'un oğlu Maxentius'u *Augustus* ilan ettiler. Maxentius kentten fazla uzak olmayan devlet konutunda yaşıyordu. Bu haberi alır almaz, istemeye istemeye yitir-

İS 306 diği eski yetkesini yeniden ele geçirmek ümidiyle, sivil yaşama çekilip güzelim kırlarda yaşlanmayı seçtiği halde

invitus amiserat, Romam advolavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat, in agris amoenissimis consenescens, Diocletianumque etiam per litteras adhortatus est, ut depositam resumeret potestatem, quas ille irritas habuit. Sed adversum motum praetorianorum atque Maxentii Severus Caesar Romam missus a Galerio cum exercitu venit obsidensque urbem militum suorum scelere desertus est.

III. Auctae Maxentii opes confirmatumque im-
P perium. Severus fugiens Ravennae interfectus est.
CN Herculius tamen Maximianus post haec in concione
307 exercituum filium Maxentium nudare conatus seditionem et convicia militum tulit. Inde ad Gallias profectus est dolo composito, tanquam a filio esset expulsus, ut Constantino genero iungeretur, moliens tamen Constantinum reperta occasione interficere, qui in Galliis et militum et provincialium ingenti iam favore regnabat caesis Francis atque Alamannis captisque eorum regibus, quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset, obiecit. Detectis igitur insidiis per Faustam filiam, quae dolum viro nuntiaverat, profugit Herculius Massiliaeque oppressus (ex ea enim navigare ad filium prae-
P parabat) poenas dedit iustissimo exitu, vir ad
CN omnem asperitatem saevitiamque proclivus,
310 infidus, incommodus, civilitatis penitus expers.

Lucania'dan kalkıp uçarcasına Roma'ya geldi ve yazdığı mektuplarla Diocletianus'u da baştan çıkarıp feragat ettiği konumunu yeniden elde etmesini istedi, ama Diocletianus bu mektuplara hiç yüz vermedi. Bu arada Galerius tarafından Roma'ya gönderilen Severus Caesar *praetor*'ların ve Maxentius'un başlattığı harekete engel olmak amacıyla ordusuyla birlikte geldi, ama kenti abluka altına alacağı sırada askerlerinin ihanetine uğrayınca yüzüstü kaldı.

III. Böylece Maxentius'un gücü ve yetkesi garanti altına alınmış oldu. Severus ise kaçarken Ravenna'da öldürül-
İS dü. Bu olayların ardından Herculius Maximianus askerle-
307 rin bir araya geldiği bir toplantıda oğlu Maxentius'un yetkilerini almaya kalkışınca askerlerin başkaldırısına ve tepkisine maruz kaldı. Sonra oğlu tarafından sürgün edilmiş havası vererek bir plan geliştirdi ve damadı Constantinus'a katılmak için Galliae'ya hareket etti; amacı, fırsatını bulduğunda askerlerin ve eyalet halkının desteğini alarak Galliae'da hüküm süren Constantinus'u öldürüp Franci ve Alamanni'yi de kılıçtan geçirdikten sonra, bu halkların düzenlediği görkemli gladyatör gösterileri sırasında vahşi hayvanlara yem olarak atmaya hazırlandıkları krallarını rehin almaktı. Ama yaptığı bu planı kızı Fausta açığa çıkarıp da böyle bir düzenden kocasını haberdar edince Maximianus Massilia'da yakalandı, oysa oğluna katılmak için tam da buradan yelken açmaya hazırlanıyordu; layık olduğu şekilde öldü. Her tür
İS zalimliğe ve şiddete eğilimli bir insandı, inançsız, huysuz-
310 du ve kendisinden başkasını asla düşünmezdi.

P IV. (III) Per hoc tempus a Galerio Licinius im-
CN perator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua
311 consuetudine et in bello, quod adversus Narseum gesserat, strenuis laboribus et officiis acceptus. Mors Galerii confestim secuta. Ita res publica tum a novis quattuor imperatoribus tenebatur, Constantino et Maxentio, filiis Augustorum, Licinio et Maximino, novis hominibus. Quinto
P tamen Constantinus imperii sui anno bellum
CN adversum Maxentium civile commovit, copias eius
312 multis proeliis fudit, ipsum postremo Romae adversum nobiles omnibus exitiis saevientem
P apud pontem Mulvium vicit Italiaque est potitus.
CN Non multo deinceps in Oriente quoque adversus
312 Licinium Maximinus res novas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.

V. (IV.) Constantinus tamen, vir ingens et omnia efficere nitens, quae animo praeparasset, simul principatum totius orbis affectans, Licinio bellum intulit, quamvisnecessitudo et affinitas
P cum eo esset. Nam soror Constantia nupta Licinio
CN erat. Ac primo eum in Pannonia secunda ingenti
314 apparatu bellum apud Cibalas instruentem repentinus oppressit omnique Dardania, Moesia, Macedonia potitus numerosas provincias occupavit.

VI. Varia deinceps inter eos bella, et pax re-
P conciliata ruptaque est. Postremo Licinius navali

İS 311 IV. (III.) Bu sırada Dacia doğumlu Licinius, Galerius tarafından imparator seçildi. Galerius'un onunla dostluğu eskilere dayanıyordu ve Narseus'a karşı yürüttüğü savaşta Licinius'un gösterdiği büyük gayreti ve hizmetlerini takdirle karşılamıştı. Zaten çok geçmeden de Galerius yaşama veda etti. Böylece o dönem Roma'nın yönetimi dört yeni imparatora, yani *Augustus*'ların oğulları Constantinus ile Maxentius'a ve soylu sınıfına yeni giren Licinius ile Maximinus'a kalmış oldu. Ama Constantinus yö-

İS 312 netiminin beşinci yılında Maxentius'a karşı bir iç savaş başlattı ve pek çok muharebede onun askeri kuvvetlerini bozguna uğrattı, en sonunda da Roma'da soylulara karşı her şekilde öfkesini kusan Maxentius'u Mulvius Köprü-

İS 312 sünde yenmeyi başardı ve Italia'yı ele geçirdi. Hemen ardından Doğu'da Licinius'a karşı bir isyan başlattıktan sonra Tarsus'ta yaşamını yitirdi, bu kazara ölümüyle yaşayacağı hezimeti de önlemiş oldu.

(V.) Çok azimli, kafasına koyduğunu yapan ve tüm dünyanın hükümdarlığına soyunmuş bir insan olan Constantinus evlilik yoluyla akraba olduğu Licinius'a savaş açtı. Çünkü kardeşi Constantia Licinius'la evliydi. İl-

İS 314 kin ani bir baskınla Pannonia'da, Licinius'un büyük savaş hazırlıklarına giriştiği Cibalae'da onu bozguna uğrattı, sonra da Dardania, Moesia ve Macedonia'nın yönetimini ele geçirip pek çok eyaleti hâkimiyeti altına aldı.

VI. Constantius ile Licinius arasında peş peşe çeşitli savaşlar yaşandı. Ateşkes ilan edildi, ama hemen bozuldu.

İS Sonunda Licinius denizde ve karada yapılan savaşlarda

CN et terrestri proelio victus apud Nicomediam se
324 dedidit et contra religionem sacramenti Thessalo-
P nicae privatus occisus est. Eo tempore res Romana
CN sub uno Augusto et tribus Caesaribus, quod
325 numquam alias, fuit, cum liberi Constantini Galliae, Orienti Italiaeque praeessent. Verum insolentia rerum secundarum aliquantum Constantinus ex illa favorabili animi docilitate mutavit. Primum necessitudines persecutus filium
P suum, egregium virum, et sororis filium, commodae
CN commodae indolis iuvenem, interfecit, mox uxo-
326 rem, post numerosos amicos.

VII. Vir primo imperii tempore optimis principibus, ultimo mediis comparandus. Innumerae in eo animi corporisque virtutes claruerunt. Militaris gloriae appetentissimus, fortuna in bellis prospera
P fuit, verum ita, ut non superaret industriam. Nam
CN etiam Gothos post civile bellum varie profligavit,
332 pace ad postremum data, ingentemque apud barbaras gentes memoriae gratiam collocavit. Civilibus artibus et studiis liberalibus deditus, affectator iusti amoris, quem omni sibi et liberalitate et docilitate quaesivit, sicut in nonnullos amicos dubius, ita in reliquos egregius, nihil occasionum praetermittens, quo opulentiores eos clarioresque praestaret.

324 yenilgiye uğradı ve Nicomedia'da teslim oldu; bağlılık yemininin yükümlülüğü hiçe sayılarak sade bir vatandaş gibi Thessalonica'da öldürüldü. O dönemde Constanti-
İS nus'un oğulları Gallia'nın, Doğu'nun ve Italia'nın başında
325 olduklarından, Roma devleti bir *Augustus*'un ve üç *Caesar*'ın yönetimi altındaydı. Böyle bir durum ilk kez yaşanıyordu. Ama kazanılan başarılardan duyulan gurur Constantinus'un o çok beğenilen uysal karakterini yok etti. İlkin akrabalarından intikam almaya kalkıştı, kusursuz bir insan olan oğlunu ve doğuştan sevgi dolu bir genç
İS olan kız kardeşinin oğlunu, çok geçmeden karısını ve ar-
326 dından da çok sayıda arkadaşını katletti.

VII. Yönetiminin ilk yıllarında en iyi imparatorlarla kıyaslanacabilecek biriyken, sonraki yıllarda ancak vasat nitelikli yöneticilerle kıyaslanabilir hale geldi. Zihinsel ve bedensel sayısız üstün özellikleri vardı ve bunlar onda çok belirgindi. Askeri alanda ün kazanmaya aşırı düşkündü, savaşlarda şansı çok açıktı, ama çabaladığı kadar başarı kazanıyordu. İç savaşları sonlandırmasının ardın-
İS dan, çeşitli fırsatlar yakalayıp Gothları bile hezimete uğ-
332 ratarak barış yapmaya zorlamış, barbar ulusların onu hep büyük bir saygıyla anımsamasına neden olmuştur. Kendisini politikaya ve özgür sanatlara[87] adayıp özgür düşünceyi ve nezaketi elden bırakmadan canla başla onurlu bir sevgi kazanmaya çabaladı. Bazı dostlarına tedbirli bir yaklaşım içinde olmasına rağmen, başkalarına karşı fazlasıyla eli açıktı, onların daha da zenginleşmesi ve ünlenmesi için önüne çıkan hiçbir fırsatı kaçırmadı.

P VIII. Multas leges rogavit, quasdam ex bono et
CN aequo, plerasque superfluas, nonnullas severas,
330 primusque urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere molitus est, ut Romae aemulam
P faceret. Bellum adversus Parthos moliens, qui iam
CN Mesopotamiam fatigabant, uno et tricesimo anno
337 imperii, aetatis sexto et sexagesimo, Nicomediae in villa publica obiit. Denuntiata mors eius est etiam per crinitam stellam, quae inusitatae magnitudinis aliquamdiu fulsit; eam Graeci κομητην vocant. Atque inter Divos meruit referri.

P IX. (V.) Successores filios tres reliquit, atque unum
CN fratris filium. Verum Dalmatius Caesar prosperrima
338 indole neque patruo absimilis haud multo post oppressus est factione militari et Constantio, patruele suo, sinente potius quam iubente. Constan-
P tinum porro bellum fratri inferentem et apud
CN Aquileiam inconsultius proelium adgressum
346 Constantis duces interemerunt. Ita res publica ad duos Augustos redacta. Constantis imperium strenuum aliquamdiu et iustum fuit. Mox cum et valetudine inprospera et amicis pravioribus uteretur, ad gravia vitia conversus, cum
P intolerabilis provincialibus, militibus iniucundus
CN esset, factione Magnentii occisus est. Obiit haud

İS 330 VIII. Birçok yasa çıkardı, bazıları adil ve tarafsızdı, ama çoğu gereksiz, bazısı da çok sertti; ardından kendi adıyla anılacak kenti,[88] Roma'nın rakibi olacak kadar göklere çıkartan ilk imparator oldu. O dönemde Mezopotamya'yı huzursuz eden Parthlara karşı savaşa hazırlanırken, yöne-

İS 337 timinin otuz birinci yılında, altmış altı yaşındayken Nicomedia'daki devlet konutunda öldü. Uzun bir süredir gökyüzünde parlayan olağanüstü büyüklükteki bir kuyrukluyıldızla onun ölümü önceden bildirilmiştir, bu yıldıza Yunanlar *kometes*[89] derler. Constantinus da tanrılar arasına katılmayı hak etmiştir.

İS 338 IX. (V.) Constantinus üç oğlunu ve erkek kardeşinin oğullarından birini ardılı olarak bıraktı. Ama iyi huylu bir insan olan ve bu anlamda amcasından pek de farklı olmayan Dalmatius Caesar kısa süre sonra askerler arasında çıkan bir isyan sonucunda öldürüldü. Caesar'ın amcasının oğlu Constantius bu isyanı dizginleyip bastıra-

İS 346 cağına, izin verip göz yumdu. Bunun ardından Constans'ın komutanları, erkek kardeşine savaş ilan eden ve hiç kimseye danışmadan Aquileia'da aniden muharebeye girişen Constantinus'u öldürdüler. Bu olaydan sonra ülkenin yönetimi iki *Augustus* arasında paylaşıldı. Bir süre için Constans faal ve adil bir yönetim tarzını benimsedi. Ama hemen sonra sağlığının kötüye gidişiyle birlikte yoldan çıkmış arkadaşlarının aklını çelmesi sonucunda büyük suçlara yöneldi; bu suçlar eyalet halkının dayanamayacağı boyutlara ulaşınca ve askerlerin de nefretini kazanınca Magnentius'un yandaşlarından oluşan bir ör-

İS güt tarafından öldürüldü. Sonunda, yönetiminin on

350 longe ab Hispaniis in castro, cui Helenae nomen est, anno imperii decimo septimo, aetatis tricesimo, rebus tamen plurimis strenue in militia gestis, exercituique per omne vitae tempus sine gravi crudelitate terribilis.

X. (VI) Diversa Constantii fortuna fuit. A Persis enim multa et gravia perpessus, saepe captis
P oppidis, obsessis urbibus, caesis exercitibus,
CN nullumque ei contra Saporem prosperum
348 proelium fuit, nisi quod apud Singaram haud dubiam victoriam ferocia militum amisit, qui pugnam seditiose et stolide contra rationem belli
P die iam praecipiti poposcerunt. Post Constantis
CN necem Magnentio Italiam, Africam, Gallias
350 obtinente etiam Illyricum res novas habuit, Vetranione ad imperium consensu militum electo. Quem grandaevum iam et cunctis amabilem diuturnitate et felicitate militiae ad tuendum Illyricum principem creaverunt, virum probum et morum veterum ac iucundae civilitatis, sed omnium liberalium artium expertem adeo, ut ne elementa quidem prima litterarum, nisi grandaevus et iam imperator, acceperit.

XI. Sed a Constantio, qui ad ultionem fraternae necis bellum civile commoverat, abrogatum est
P Vetranioni imperium; novo inusitatoque more

350 yedinci yılında, otuz yaşındayken, Hispaniae'dan uzak olmayan Helena adındaki bir kalede öldü. Constans her şeye rağmen askeri alanda cesaret gerektiren pek çok başarıya imza attı, bütün yaşamı boyunca zalimce davranışlardan kaçındığı halde, ordunun her zaman korku duyduğu bir yönetici oldu.

X. (VI.) Constantius'un yaşamı ise farklı bir yönde seyretti. Perslerin elinden çok çekti; kasabaları zapt edildi, kentleri kuşatıldı, orduları dağıtıldı, Sapor'a karşı hiçbir
İS savaşta başarılı olmadı; yalnızca Singara yakınlarında ke-
348 sin bir zafer kazanmışken askerlerinin vahşi hırsları yüzünden bu zaferi de kaybetti. Çünkü askerleri savaş mantığına tamamen aykırı davranıp gün sona ererken asilik ettiler ve hiç düşünmeden bir muharebeye yelten-
İS diler. Constans'ın ölümünden sonra Magnentius Italia,
350 Afrika ve Gallia'nın yönetimini ele geçirip Illyricum'da da bir isyan çıkarınca Vetranio askerlerin onayıyla yönetime atandı. Böylece yaşını başını almış olmasına rağmen, uzun süredir başarıyla gerçekleştirdiği askerlik hizmetinden dolayı Illyricum'un savunması için *princeps* seçilmiş oldu. Vetranio dürüst ve geleneklerine bağlı bir insandı, takdir edilecek derecede kibardı, ama özgür sanatlar konusunda öyle bilgisizdi ki, ancak ilerlemiş yaşında ve imparator seçilince edebiyatın içeriğinden biraz haberdar olabildi.

XI. Vetranio'nun *imperium*'u, erkek kardeşinin ölümünün intikamını almak için iç savaş başlatan Constantius tarafından sona erdirildi. Vetranio o ana değin hiç uygu-

CN consensu militum deponere insigne conpulsus.
350 Romae quoque tumultus fuit Nepotiano, Constantini sororis filio, per gladiatoriam manum imperium invadente. Qui saevis exordiis dignum exitium nanctus est. Vigesimo enim atque octavo die a Magnentianis ducibus oppressus poenas dedit, caputque eius pilo per urbem circumlatum est, gravissimaeque proscriptiones et nobilium caedes fuerunt.

P XII. Non multo post Magnentius apud Mursam
CN profligatus acie est ac paene captus. Ingentes
351 Romani imperii vires ea dimicatione consumptae sunt, ad quaelibet bella externa idoneae, quae
P multum triumphorum possent securitatisque
CN conferre. Orienti mox a Constantio Caesar est
351 datus patrui filius Gallus. Magnentiusque diversis
P diversis proeliis victus vim vitae suae apud
CN Lugdunum attulit imperii anno tertio, mense
353 septimo, frater quoque eius Senonibus, quem ad tuendas Gallias Caesarem miserat.

XIII. Per haec tempora etiam a Constantio multis
P incivilibus gestis Gallus Caesar occisus est, vir
CN natura ferus et ad tyrannidem promior, si suo iure
354 suo iure imperare licuisset. Silvanus quoque in
355 Gallia res novas molitus ante diem trigesimum

İS 350 lanmamış yepyeni bir âdetle askerlerin rızası alınarak imparatorluk nişanlarından feragat etmek zorunda bırakıldı. Bu sırada Roma'da da bir ayaklanma baş gösterdi; Constantinus'un kız kardeşinin oğlu Nepotianus gladyatörlerin desteğini alarak *imperium*'u ele geçirdi, ama vahşi girişimlerinden ötürü akıbeti korkunç oldu. Yönetiminin yirmi sekizinci gününde Magnentius'un askerleri tarafından devrildi ve cezasını buldu. Başı bir mızrağa geçirilip kent sokaklarında dolaştırıldı; korkunç yasaklar ve soyluların katliamları bu olayı izledi.

XII. Çok geçmeden Magnentius da Mursa'da yaşanan bir İS 351 muharebede yenik düştü; az kaldı esir düşüyordu. Bu çarpışmada Roma İmparatorluğu çok fazla asker yitirdi. Oysa bu askerler ülke dışında çıkabilecek her türlü savaşa uygun olarak yetiştirilmiş, büyük zaferler kazanabilecek ve bu zaferleri uzun süre koruyacak yapıdaydı. Bu olayın ardından çok geçmeden Constantinus amcasının İS 351 oğlu Gallus'u *Caesar* unvanıyla Doğu'da görevlendirdi. Pek çok muharebede bozguna uğratılan Magnentius, yö- İS 353 netiminin üçüncü yılının yedinci ayında Lugdunum'da yaşamına son verdi; aynı şekilde *Caesar* yetkisiyle Galliae'yı savunması için gönderdiği kardeşinin yaşamı da Senones'de son buldu.

XIII. Aynı dönemde Gallus Caesar da yaşattığı zalimliklerden ötürü Constantius tarafından öldürüldü. Ülkeyi İS 354 kendi doğrularına göre yönetmesine izin verilmiş olsaydı, doğası gereği zalimliğe ve zorbalığa eğilimli olurdu. Bu 355 arada Silvanus da Gallia'da isyan hareketlerini başlatınca

extinctus est, solusque imperio Romano eo tempore Constantius princeps et Augustus fuit.

P XIV. Mox Iulianum Caesarem ad Gallias misit,
CN patruelem suum, Galli fratrem, tradita ei in
355 matrimonium sorore, cum multa oppida barbari expugnassent, alia obsiderent, ubique foeda vastitas esset, Romanumque imperium non dubia iam calamitate nutaret. A quo modicis copiis apud Argentoratum, Galliae urbem, ingentes Alamannorum copiae extinctae sunt, rex
P nobilissimus captus, Galliae restitutae. Multa
CN postea per eundem Iulianum egregia adversum
357 barbaros gesta sunt summotique ultra Rhenum Germani et finibus suis Romanum imperium restitutum.

P XV. Neque multo post, cum Germaniciani exer-
CN citus a Galliarum praesidio tollerentur, consensu
360 militum Iulianus factus Augustus est, interiectoque anno ad Illyricum obtinendum profectus
P Constantio Parthicis proeliis occupato. Qui rebus
CN cognitis ad bellum civile conversus in itinere obiit
361 inter Ciliciam Cappadociamque anno imperii octavo et trigesimo, aetatis quinto et quadragesimo, meruitque inter Divos referri, vir egregiae tranquillitatis, placidus, nimis amicis et

daha yönetiminin otuzuncu günü dolmadan bir suikaste kurban gitti. Böylece o dönemde Constantius tek başına Roma İmparatorluğunun hem *princeps*'i hem de *Augustus*'u oldu.

XIV. Çok geçmeden Constantius, Gallus'un erkek kar-
İS deşi, kendisinin de yeğeni olan Iulianus'u kendi kızkar-
355 deşiyle evlendirdikten sonra *Caesar* unvanıyla Galliae'ya gönderdi. Çünkü barbarlar pek çok kente hücum etmişler, pek çok kenti kuşatma altına almışlar ve ülkenin dört bir yanında korkunç yıkımlara neden olmuşlardı; Roma İmparatorluğunun başında açıkça büyük bir felaket rüzgârı esiyordu. Ama Iulianus elindeki çok az sayıdaki askeri birlikle Alamanni'nin o muazzam ordusunu bir Gallia kenti olan Argentoratus'ta yerle bir etmeyi başardı, soylu bir aileden gelen kralını esir aldı; ve Gallia
İS yeniden ele geçirildi. Iulianus bundan başka pek çok ba-
357 şarıya da imza attı; Germanialılar Rhenus'un ötesine sürüldü ve böylece Roma İmparatorluğu eski sınırlarına yeniden kavuşmuş oldu.

XV. Germanialıların ordularının Gallia'nın savunmasın-
İS dan uzaklaştırılmasının ardından çok geçmeden Iulianus
360 askerlerin onayını alarak *Augustus* ilan edildi. Bir yıl sonra Illyricum'un yönetimini ele geçirmek üzere yola çıktı, bu sırada Constantius Parthlarla savaş halindeydi. Olan
İS biteni haber alan Constantius bir iç savaş çıkarma niyetiy-
361 le ülkesine geri dönerken Cilicia ve Cappadocia arasında yaşamını yitirdi; o sırada yönetiminin otuz sekizinci yılında ve kırk beş yaşındaydı; hak ettiği şekilde tanrılar arasına katıldı. Çok sakin bir ruh haline sahipti, iyi huy-

familiaribus credens, mox etiam uxoribus deditior, qui tamen primis imperii annis ingenti se modestia egerit, familiarium etiam locupletator neque inhonoros sinens, quorum laboriosa expertus fuisset officia, ad severitatem tum propensior, si suspicio imperii moveretur, mitis alias, et cuius in civilibus magis quam in externis bellis sit laudanda fortuna.

P CN 363 XVI. Hinc Iulianus rerum potitus est ingentique apparatu Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui. Aliquot oppida et castella Persarum in deditionem accepit vel vi expugnavit; Assyriamque populatus castra apud Ctesiphontem stativa aliquamdiu habuit. Remeansque victor, dum se inconsultius proeliis inserit, hostili manu interfectus est VI Kalend. Iulias, imperii anno septimo, aetatis altero et trigesimo, atque inter Divos relatus est, vir egregius et rem publicam insigniter moderaturus, si per fata licuisset. Liberalibus disciplinis apprime eruditus, Graecis doctior atque adeo, ut Latina eruditio nequaquam cum Graeca scientia conveniret, facundia ingenti et prompta, memoriae tenacissimae, in quibusdam philosopho propior. In amicos liberalis, sed minus diligens quam tantum principem decuit.

luydu, dostlarına ve saray mensuplarına aşırı derecede güven duyar, eşlerine de kendisini hemen teslim ederdi. Yönetiminin ilk yıllarında epeyce ılımlı bir davranış sergiledi, yakınlarını kalkındırdı, zahmetli görevlere getirdiği kişilerin sorumluluklarını yerine getirdiğini anladığında onları yüksek mevkilere atamaktan geri durmadı; ama yetkesine karşı kuşkulu bir hareket sezdiğinde zalimce davranacağından da kimsenin kuşkusu yoktu; yoksa her konuda çok asildi. Ülke dışında katıldığı savaşlardan çok iç savaşlardaki başarısı övgüye değerdi.

XVI. (VIII.) Ardından Iulianus ülkenin egemenliğine tek
İS başına sahip oldu. Muazzam yetiştirilmiş bir orduyla
363 Parthlara karşı savaş ilan etti; hatta bu seferine bizzat ben de katılmıştım. Perslerin bazı kentlerini ve kalelerini teslim aldı; bazen de şiddet estirip yerle bir etti. Assyria'yı halkından etti ve ordugâhını bir süre Ctesiphon'da konuşlandırdı. Zafer kazanıp ülkesine geri dönerken cüretkâr davranıp çeşitli çarpışmalara girişti, bunun sonu
İS cunda yönetiminin yedinci yılında, 26 Temmuzda, otuz
363 iki yaşındayken düşmanlar tarafından öldürüldü ve tanrılar arasına katıldı. Çok seçkin bir insandı ve şansı yaver gitseydi, ülke yönetiminde olağanüstü bir yer edinebilirdi. Özgür sanatlar alanında üstün bir eğitim almıştı, Yunan edebiyatında çok yetkindi, öyle ki Latin edebiyatındaki yetkinliği Yunan edebiyatındaki yetkinliğiyle kıyaslanamaz. Bir belagat ustasıydı ve akıcı bir dili vardı, belleği de çok güçlüydü; birçok yönüyle daha çok bir filozofu andırıyordu. Dostlarına karşı cömertti, ama büyük bir imparatordan beklenen seçiciliğe sahip değildi.

Fuerunt enim nonnulli, qui vulnera gloriae eius inferrent. In provinciales iustissimus et tributorum, quatenus fieri posset, repressor. Civilis in cunctos, mediocrem habens aerarii curam, gloriae avidus ac per eam animi plerumque inmodici, religionis Christianae nimius insectator, perinde tamen, ut cruore abstineret, Marco Antonino non absimilis, quem etiam aemulari studebat.

XVII. (IX) Post hunc Iovianus, qui tunc domesticus militabat, ad obtinendum imperium consensu exercitus lectus est, commendatione patris quam sua militibus notior. Qui iam turbatis rebus exercitu quoque inopia laborante, uno a Persis atque altero proelio victus pacem cum Sapore, necessariam quidem, sed ignobilem fecit, multatus finibus ac nonnulla imperii Romani parte tradita. Quod ante eum annis mile centum et duobus de viginti fere, ex quo Romanum imperium conditum erat, numquam accidit. Quin etiam legiones nostrae ita et apud Caudium per Pontium Telesinum et in Hispania apud Numantiam et in Numidia sub iugum missae sunt, ut nihil tamen finium traderetur. Ea pacis conditio non penitus reprehendenda foret, si foederis necessitatem, cum integrum fuit, mutare voluisset, sicut a Romanis omnibus his bellis, quae commemoravi, factum est. Nam

Nitekim birçokları onun şöhretini kullanmaya kalktı. Eyaletlerde yaşayan halka karşı son derece adildi, vergi konusunda da olabildiğince insaflı davrandı. Bütün insanlara anlayış gösterdi; hazine konusunda öyle fazla kaygıları olmadı. Ama şöhretine çok düşkündü, hatta bu konuda aşırıya kaçan istekleri oldu. Hıristiyanlığa karşı hoşgörülü davranmadı, yine de hiçbir zaman kan dökmekten yana bir tavır sergilemedi; bu konuda kendisine rakip olarak aldığı Marcus Antoninus'tan farklı hareket etmedi.

XVII. (IX.) Ardından ona muhafız subayı olarak hizmet etmiş Iovianus askerlerin onayıyla yönetime getirildi. Askerler babasını ondan çok daha fazla tanıyordu. Iovianus Perslerle yaptığı birkaç çatışmada yenilgiye uğrayınca olaylar sarpa sardı ve orduda kıtlık baş gösterdi, bunun üzerine Sapor'la barış yapmak zorunda kaldı; yapılması zorunlu bir barıştı bu, ama tümüyle utanç vericiydi; çünkü Roma İmparatorluğunun sınırlarını daraltmak ve belli bir bölümünden vazgeçmek durumunda kaldı. Ondan önce Roma İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren bin yüz onsekiz yıldır böyle bir olay asla yaşanmamıştır. Hatta *legio*'larımız hem Pontius Telesinus tarafından Caudium'da hem de Hispana'daki Numantia'da ve Numidia'da boyunduruk altına alındığında bile topraklarımızdan feragat edildiği hiç görülmemiştir. Anlattığım bütün Roma savaşlarında olduğu gibi, antlaşmaya neden olan koşulları baştan sona değiştirebilmiş olsaydı söz konusu barış şartlarını topyekun karalamazdım. Çünkü

et Samnitibus et Numantinis et Numidis confestim bella illata sunt neque pax rata fuit. Sed dum aemulum imperii veretur, intra Orientem
P residens, gloriae parum consuluit. Itaque iter
CN ingressus atque Illyricum petens in Galatiae
364 finibus repentina morte obiit, vir alias neque iners neque inprudens.

XVIII. Multi exanimatum opinantur nimia cruditate, inter cenandum enim epulis indulserat, alii odore cubiculi, quod ex recenti tectorio calcis grave quiescentibus erat, quidam nimietate prunarum, quas gravi frigore adoleri
P multas iusserat. Decessit imperii mense septimo,
CN tertio decimo Kalend. Martias, aetatis, ut qui
364 plurimum vel minimum tradunt, tertio et trigesimo anno, ac benignitate principum, qui ei successerunt, inter Divos relatus est. Nam et civilitati propior et natura admodum liberalis fuit. (X.) Is status erat Romanae rei, Ioviano eodem et Varroniano coss. anno urbis conditae milesimo centesimo et nono decimo. Quia autem ad inclutos principes venerandosque perventum est, interim operi modum dabimus. Nam reliqua stilo maiore dicenda sunt. Quae nunc non tam praetermittimus, quam ad maiorem scribendi diligentiam reservamus.

hemen ardından Sarmatialılara, Numantialılara ve Numidialılara savaş ilan edildi ve barış geçerli olmadı. Ama Iovianus Doğu'da bulunduğu sürece kendi hükümdarlığına bir rakip çıkacağından korktuğu için kendi ününü öyle pek düşünmedi. Böylece yola koyulup Illyricum'a
İS giderken Galatia sınırlarında aniden yaşamını yitirdi. Bu-
364 nun dışında başka her konuda becerikli ve öngörülü bir adamdı.

XVIII. Birçokları onun hazımsızlıktan ölmüş olduğunu düşünür, çünkü akşam yemeklerinde gösterişli sofralara aşırı düşkündü; bazıları yatak odasındaki kokudan ölmüş olduğunu düşünür, çünkü yeni vurulan kirecin kokusu odada uyuyanlar için çok tehlikelidir; bazıları da onun aşırı kömürden zehirlendiğini belirtir, çünkü şiddetli soğuk yüzünden o gün çok fazla kömür yakılmasını
İS emretmişti. Yönetiminin yedinci ayında, 18 Nisan'da, söy-
364 lendiğine göre yaklaşık otuz üç yaşındayken öldü ve ardından gelen imparatorların lütuflarıyla tanrılar arasına katıldı. Çünkü Iovianus dürüstlükten yana bir insandı ve çok cömert bir kişiliği vardı. (X.) İşte Iovianus ve Varronianus'un *consul*'luklarında, Roma'nın kuruluşunun bin yüz on sekizinci yılında Roma devletinin durumu bu şekildeydi. Artık ünlü ve saygın imparatorlara geçmemiz gerektiği için eserimize burada son vereceğiz. Çünkü bundan sonra söz edeceğimiz kişileri çok daha seçkin bir dille kaleme almalıyız. Onlardan vazgeçmiş değiliz, ilerde daha özenli bir üslupla anlatmak için bir kenara ayırmış durumdayız.

NOTLAR

[1] *Tribunus*: Roma'da çeşitli askeri ve sivil görevlilere verilen ortak ad. *Tribunicia potestas*: Tribunus'luk yetkisi.

[2] *Decemviri*: Roma'da on kişiden oluşan resmi kurul.

[3] *Senator*: Roma *senatus*'unun üyesi. *Senatus*, Romulus tarafından yönetimde kendisine danışmanlık kurulu görevi görmesi için yaşlarına, bilgeliklerine ve deneyimlerine göre en soylu ailelerden seçilmiş yüz ünlü kişiden oluşan organdır. Sabinler Romalılarla birleşince üye sayısı iki katına çıktı. Tarquinius bu sayıyı 300'e, Sulla 400'e, Iulius Caesar 900'e çıkardı. Augustus bu sayıyı 600'e indirdi.

[4] Burada ve bundan sonraki bölümlerde söz konusu "kent" Roma'dır.

[5] 1 Roma mili yaklaşık 2.48 km'dir. Roma'dan yaklaşık 18 km uzaklıktadır.

[6] Yaklaşık 9 km.

[7] Yaklaşık 27 km.

[8] Söz konusu kent Ancus Marcius'un Latium'da, Roma'dan yaklaşık 9 km uzaklıkta, Tiber Nehri'nin ağzında kurduğu bir liman kenti olan Ostia'dır.

[9] *Circus*: At ve araba yarışlarının yapıldığı alan.

[10] *Capitolium*: Roma'da Saturnius ya da Tarpeius Dağı'nda Tarquinius tarafından inşa edilen ve sonradan olağanüstü bir şekilde süslenen Iupiter Tapınağı.

[11] Yaklaşık 27 km.

[12] Yaklaşık 22 km.

[13] *Consul*: Roma'da İÖ 504 yılında, kralın sahip olduğu bütün yetkilerin, yıllık olarak seçilen, eşit yetkilere sahip iki *magistratus*'a devredilmesiyle başlayan Cumhuriyet Döneminde, en büyük iki *magistratus*'tan her biri.

[14] *Dictator*: Romalılar devletin bütünlüğünü tehlikeye sokacak bir durumla karşılaştıklarında belli bir süre için sınırsız yetkilerle donatılmış bir yönetici atarlardı, bu kişiye *dictator* denirdi.

[15] *Magister equitum*: Süvari birliği komutanı. *Dictator* tarafından atanan bir kamu görevlisidir. Süvari birliklerini yönetmenin yanı sıra Roma'da ya da askeri seferlerde *dictator*'un vekilidir. Görev süresi *dictator*'un görevde bulunduğu süreyle kısıtlıdır.

[16] Burada İmparator Valens'e hitap edilmektedir.

[17] *Tribuni plebis*: *Plebs*'lerin haklarını korumak için *plebs*'ler tarafından seçilen kamu görevlileri.

[18] Yaklaşık 28 km.

[19] *Iugerum*: Bir arazi ölçü sistemi (240 x 120 ayak). 4 iugerium yaklaşık 1200 metre kare.

[20] *Toga praetexta*: Yüksek kamu görevlilerinin giydikleri kenarı erguvan rengi şeritli giysi. Ayrıca doğuştan özgür Romalı erkek çocukların ergenlik çağına kadar giydikleri giysiydi.

[21] *Decemviri*: İÖ 5 yüzyılda Roma'da adli ve idari yetkililerle donatılmış on kişiden oluşan yönetim kurulu.

[22] Yaklaşık 9 km.

[23] Yaklaşık 27 km.

[24] Yaklaşık 16 km.

[25] *Tribunus militaris*: Roma ordu görevlisi. Cumhuriyet Döneminde bir *legio*'da tamamı *equites* (süvari sınıfı) olan altı *tribuni milites* bulunurdu. *Principatus* döneminde sayıları altı olmakla birlikte biri *senator*'lar arasından seçilirdi. Geç imparatorluk döneminde ordu komutanına işaret eden genel bir anlam kazanmıştır.

[26] İS 375.

[27] Yaklaşık 6 km.

[28] *Cognomen*: Kişinin esas ismine eklenen, genellikle üçüncü sırada söylenen isimdir.

[29] *Legio*: Bir *consul* ya da bir *praetor*'un komuta ettiği 4200 ila 6000 piyadeden ve 300 süvariden oluşan, kartal amblemi taşıyan Roma ordu birliklerine verilen ad.

[30] *Tribunus*: Roma'da çeşitli askeri ve sivil görevlilere verilen ortak ad.

[31] *Corvus*: Karga.

[32] *Rostra*: *Forum*'da hatiplerin konuşma yaptıkları sahne ya da platform.

[33] III. İskender ya da Macedonialı İskender; Pers İmparatorluğunu yıktıktan sonra Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuştur.

[34] Yaklaşık 192 km.

[35] *Censor*: Roma'nın nüfus sayımını yapmak, ahlâksal açıdan işlenmiş suçları, suçu işleyenlerin bulunduğu mevkiyi bir alt dereceye indirerek cezalandırmak, kentin yollarını, köprülerini ve binalarını gözetmekle yükümlü, beş yıl arayla seçilen kamu görevlisi.

[36] *Legatus*: Roma'da İÖ 1-2. yüzyıllarda eyalet vali yardımcısı. Iulius Caesar İÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında *legatus*'ları *legio*'lara komutan olarak atama uygulamasını başlattı.

[37] Yaklaşık 27 km.

[38] Hiero: Sicilya kralı.

[39] *Talentum*: Eski İbraniler, Mısırlılar, Yunanlar, Romalılar ve başka uygarlıklarda kullanılmış olan ağırlık birimi.

[40] Cornelius bir ihanete uğrar ve Hanibal'ın adamları tarafından esir edilir.

[41] *Modius*: Roma'da tahıl ölçü birimi.

[42] *Spolium*: Yenik düşen bir düşman askerinden alınan silah ve zırh; bu anlamından düşmandan alınan her şeye işaret eden "ganimet" anlamına ulaşır. Yani bu kullanımında *praeda* (ganimet) kelimesiyle eş anlamlıdır.

[43] *Consularis*: Önceden *consul*'luk görevinde bulunmuş olan kimse.

[44] *Praetor*: Yargıdan sorumlu kamu yüksek görevlisi. Bu görevliler zamanla hukuksal yetkilerinden çok şey yitirdiler ve hazine bakanlığı ve öteki yönetim görevlerine getirildiler.

[45] *Modius*: Roma'da bir ölçü birimi.

[46] *Proconsul*: Roma'da *consul*'luk görevini tamamladıktan sonra, önceleri *populus (halk)*, daha sonra *senatus* kararıyla bir yıllığına bir eyalete vali olarak gönderilen yüksek kamu görevlisi; eyalet valisi.

[47] Yaklaşık 6 km.

[48] Syphax: İkinci Kartaca Savaşı sırasındaki Numidia kralı.

[49] Pseudophilippus: Düzmece Phlippus.

[50] Pseudoperseus: Düzmece Perseus.

[51] İÖ yak. 200 yılında Sparta kralı.

[52] Nicomedes: Bithynia kralı.

[53] Düzmece Perseus.

[54] *Quaestor*: Ölüm cezası öngörülen suçları yargılayan iki görevliden birisi.

[55] *Pontifex*: Roma'da dinsel geleneklerin ve kuralların öğretilmesi ve yürütülmesi görevini üstlenen rahipler kurulu üyesi.

[56] Burada kullanılan *itaque* kelimesinden Marius'un Catulus'u isteyerek meslektaşı yaptığı anlaşılır.

[57] Paphlagonia kralı.

[58] *Aedilis*: Roma'da yolların bakımından, pazar yerlerinde alım satımların denetiminden ve kamu oyunlarının düzenlenmesinden sorumlu kamu görevlisi.

[59] Scribonius Curio: Cicero'nun arkadaşı

[60] Servilius Isauricus: Publius Servilius Vatia Isauricus.

[61] Tigranes: Armenia kralı, Mithridates'in damadı.

[62] *Centurio*: Süvari birliği komutanı.

[63] Yaklaşık 24 km.

[64] *Sestertius*: Eski bir Roma sikkesi.

[65] İran'da Media, Aria ve Caramania'nın bir kısmında kurulan devlette yaşayan halk.

[66] *Curia*: Senato binası.

[67] *Augustus*: Roma'ya ilişkin bir imparatorluk sanıdır. "Yüce, ulu" anlamına gelen bu san ilk kez *senatus* tarafından Caesar'ın yeğeni, aynı zamanda evlat edindiği oğlu olan Octavianus'a verilmiş olup ondan sonra gelen imparatorlar bu sanı almaya devam etmişlerdir.

[68] *Caesar*: Roma'ya ilişkin bir imparatorluk sanı. *Caesar*, Iulius Gaius Caesar'ın, dolayısıyla evlat edindiği oğlu Octavianus'un aile adıdır. Sonraki imparatorlar sanlarının bir parçası olarak *Caesar*

adını alırlar ve bu sanı oğullarına ya da evlat edindikleri oğullarına geçirirler.

[69] Yaklaşık 6 km.

[70] Hükümdar.

[71] Tanrı.

[72] *Praefectus praetorio*: Principatus döneminin başlarında, Italia ve Roma'daki imparator muhafız birliğine komuta eden önemli bir memur. Bu memur ayrıca mülki ve askeri yönetim üzerinde egemendi ve imparatorun gerçek vekili sayılırdı.

[73] Decabulus: Dacia kralı.

[74] *Urna*: Ölülerin küllerinin konulduğu vazo.

[75] *Pius*: Hoşgörülü, yardımsever.

[76] Yaklaşık 18 km.

[77] *Apoplêksin*: Beyin kanaması ya da beyin damarlarının birinin tıkanmasından dolayı meydana gelen felç.

[78] *Murrha*: Bird bu kelimeyi "sarı sakızla tatlandırılmış şarap" olarak çevirir. Ancak yaygın görüş *murrha*'nın şarap değil, bir çeşit porselen ya da değerli bir taş olduğu yönündedir.

[79] *Perpetuum edictum*: *Praetor*'ların göreve geldikleri yıl yasaları nasıl uygulayacaklarını halka duyurmak için hazırladıkları bildiri. Her *praetor*'un bir öncekinden farklı olarak hazırladığı bu bildiriyle yargı sistemi sürekliliğini korur, bir daha değişmezdi.

[80] Yaklaşık 48 km.

[81] Zenobia: Palmyra kraliçesi, Odenatus'un karısı.

[82] *Princeps*: *Vatandaşların birincisi, önde geleni* anlamı veren *princeps* cumhuriyetçi geleneklerle bağlantılıdır ve bu nedenle Augustus'un kendisi için seçtiği resmi olmayan bir imparatorluk sanıdır. Augustus'tan sonra Roma imparatorları tahta çıktıklarında resmi olmayan bu ünvanı alırlar.

[83] Yaklaşık 30 km.

[84] Başkan.

[85] Krş. Vergilius, *Aeneis*, VI. 365.

[86] *Speculator*: İmparatorların emri altında *praetor*'lara bağlı, özellikle

haberleşmeyi sağlamak ve imparatoru korumakla görevli bir bölük.

[87] *Studia liberalia*: Eski Yunan ve Roma'da gramer, diyalektik, retorik, geometri, aritmetik, astronomi ve müzik olmak üzere yedi değişik alanı içeren çalışmalar.

[88] Constantinapolis, bugünkü İstanbul.

[89] Kuyrukluyıldız.

YER VE KAVİM İSİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Achaia: Yunanistan'da Peloponnesus'un kuzeyinde, Corinthus Körfezinin güneyindeki bölge.

Actium: Epirus'ta bir kent.

Adiabena: Antik Assyria'nın kuzey bölümü, bugünkü Botan.

Adiebeni: Antik Assyria'nın kuzey tarafında bir bölgede, bugünkü Botan'da yerleşik halk.

Aequi: İtalya'da Latinler ve Volsklarla komşu olan savaşçı bir halk.

Aetoli: Orta Yunanistan'da Locri ile Acarnania arasında, güney Thessalia'da yerleşik halk.

Agrigentum: Sicilya'nın güney sahilinin en büyük ve en zengin kentlerinden biri, bugünkü Girgenti.

Agrippina: Bugünkü Köln.

Alamanni: Yukarı Ren ve Tuna Nehirleri arasında bir kondeferasyon oluşturan German kabileleri. Bunlardan hareketle Gallialılar bütün Germania uluslarına bu adı verirler.

Albani: Hazar Denizi kıyısında, bugünkü Dağıstan ve Lehistan'daki Albania ülkesinde yerleşik halk.

Albis: Almanya'da Albis Nehri.

Alexandria: İskenderiye.

Algidus Dağı: Roma'nın güneydoğusunda Tusculum ve Velitrae arasındaki dağ. Bugünkü Monte Compatri.

Allia Nehri: Roma'nın kuzeye doğru yaklaşık on yedi kilometre uzağında küçük bir nehir.

Alpes Cottiae: Alp Dağlarının başlıca doğal geçidi. Bugünkü Mont Genèvre.

Altinum: İtalya'nın kuzeyinde, Venedik yakınında, Silis Nehri ağzında, Adriyatik kıyısında bir kent. Bugünkü Altino.

Ambrones: Bugünkü İsviçre ve Almanya topraklarında yerleşik bir Kelt kavmi.

Amisus: Pontus'un batısında bir liman kenti, bugünkü Samsun.

Anio Nehri: Tiber Nehrine karışan bir çay. Appeninler'den doğar, Sabinlerin ülkesinin güneyinden geçer. Bugünkü Teverone.

Antemnates: Sabinlerin çok eski bir kenti olan Antemnae'da yerleşik halk.

Anthemusia: Mezopotamya'da bir kent.

Antiochia: Antikçağda Suriye ve Seleucus krallığının başkenti. Bugünkü Türkiye Cumhuriyetindeki Hatay ilinin merkezini oluşturan Antakya.

Apollonia: Trakya'da Karadeniz kıyısında bir kent. Bugünkü Bulgaristan'da, Burgaz Körfezinin güneyindeki Sozopol.

Appia Yolu: Roma'da *censor* A. Claudius tarafından açılan, Roma'dan Capua üzerinden Brundisium'a giden ünlü yol.

Apulia: Güney İtalya'da bir bölge.

Aquileia: İkinci Kartaca Savaşından sonra Romalılar tarafından Yukarı İtalya'da kurulan bir kent. Günümüzde de aynı adla anılmaktadır.

Aquitania: Güney Gallia'da, Loire ile Pyrenees arasında bir eyalet.

Ardea: Latium'da yerleşik bir halk olan Rutuli kavminin başkenti.

Argentoratus: Bugünkü Strasburg.

Ariminum: Umbria'da Adriyatik Denizi kıyısında, aynı adı taşıyan nehrin ağzında bir kent; bugünkü Rimini.

Armorica: Gallia'nın kuzey eyaletlerinden biri.

Artaxata: Büyük Armenia'nın başkenti, bugünkü Ardaschad.

Asia: Lydia'da bir kent.

Asia: Asya kıtası.

Assyria: Asya'da Media, Mezopotamya ve Babylonia arasındaki ülke.

Aventinus Tepesi: Roma'nın yedi tepesinden biri.

Averni: Gallia halkı.

Babylon: Fırat nehri yakınlarında ünlü bir kent.

Basternae: Bir German kabilesi.

Belgica: Rhein, Sein, Marne Nehirleri ile Kuzey Denizi arasında kalan Gallia'nın kuzey bölümü.

Beneventum: İtalya'da eski bir kent. Bugünkü Benevento.

Bessi: Trakya'nın kuzeydoğu bölgesinde yerleşik vahşi ve yağmacı bir kabile.

Betriacum (Bedriacum): Yukarı İtalya'da, Verona ve Cremona arasında bir köy. Bugünkü Cividale.

Bithynia: Küçükasya'nın kuzeybatısında, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Phrygia, Galatia, batısında Propontis, doğusunda Paphlagonia ve Galatia'yla sınırlı olan bölge.

Bononia: Bugünkü Bologna.

Bosphorus: 1) Karadenizi Marmara Denizine bağlayan Bosphorus Thracius, bugünkü İstanbul Boğazı; 2) Bosphorus Cimmerius; Azak Denizini Karadenize bağlayan bugünkü Kerç Boğazı. Bu boğaz büyük bir krallığın merkezidir ve bu krallığa kısaca Bosphorus denir.

Bospharani: Kerç Boğazı kıyısında yaşayan halk.

Britannia: Bugünkü İngiltere, İskoçya ve İralanda'yı içine alan ülke.

Brundisini: Adriyatik Denizi kıyısında önemli bir liman kenti olan Brundisium'da (bugünkü Brindisi) yerleşik halk.

Brutti: İtalya'nın güney ucunda yerleşik halk.

Burdigala: Bugünkü Bordeaux.

Burziaones: Neresi olduğu tam olarak belirlenememiştir. Trakya'da Karadeniz kıyısında bir kent olduğu sanılmaktadır.

Byzantium: Propontis'ten (Marmara Denizi) Pontus Euxinus'a (Karadeniz) geçit veren boğazın Trakya kıyısında Megaralıların kurduğu kent. Bugünkü İstanbul.

Cabira: Pontus'ta bir kent.

Cabyle: Trakya'da bir kent.

Caelius Tepesi: Roma'da Palatinum Tepesinin güneyinde, Aventinus Tepesinin doğusunda bir tepe, bugünkü Lateran Dağı.

Caeninenses: Latium'da, Roma'ya yakın küçük ve çok eski bir kent olan Canina'da (bugünkü Ciano) yerleşik halk.

Caenophrurium: Bugünkü Bivados.

Calabria: Aşağı İtalya'da, Tarentum'dan Iapygium burnuna kadar uzanan bölge, bugünkü Terra d'Otranto.

Calatis: Trakya'da Karadeniz kıyısında, Tomi'nin güneyinde bir kent. Bugünkü Romanya sınırındaki Mangalia.

Campania: Orta İtalya'da, Tiren Denizi kıyısında bir bölge.

Campus Martius: Roma'da kentin surlarından Tiber Nehrinin kuzeybatısına kadar uzanan bölge, askerin içtima ve talim yeri olmasının yanı sıra Romalıların eğlence yeriydi. Erken dönemde burada Tanrı Mars'a ait bir sunakla Apollo Tapınağı, cumhuriyet döneminde ise kamu binaları bulunuyordu. İmparatorluk döneminde de burada birçok önemli yapı inşa edildi.

Cannae: Bugünkü Canne.

Cantabria: Bugünkü Biscaya bölgesinde, Asturia'nın doğusunda, Hispania Tarraconensis'te bir Roma eyaleti.

Capitolium: Roma'da Saturnius ya da Tarpeius Dağında Tarquinius tarafından inşa edilen ve sonradan olağanüstü bir şekilde süslenen Iupiter Tapınağı.

Capitolium Tepesi: Forum Romanum'la Palatinum Tepesinden ayrılan tepe, bugünkü Campidaglio.

Cappadocia: Doğu'da Armenia, batıda Galatia ve Lykaonia, kuzeyde Pontus ve güneyde Cilicia'yla sınırlandırılmış bölge, adını Galatia sınırındaki Cappadocia Irmağından alır. Bugünkü Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri, Yozgat ve Malatya illerinin tümünü, Ankara'nın doğu, Sivas'ın güney ve Adana'nın kuzey bölümlerini içine alır.

Capua: Campania'nın belli başlı kentlerinden biri, bugünkü Santa Maria di Capua.

Carpi: Tuna nehri kıyısında yerleşik bir halk.

Carrae (Carrhae): Mezopotamya'da bir kent, Harran.

Catalauni: Bugünkü Châlns-sur-Marne'de yerleşik halk.

Catinenses: Sicilya'nın doğu sahilinde, Etna Dağının eteğinde, bugünkü Catina kentinde yerleşik halk.

Catti (Chatti): Germania'da (bugünkü Almanya'nın Hessen ve Thüringen eyaletlerinde) yerleşmiş eski bir Germania kavmi.

Caudium: Samnium'da küçük bir kent.

Chaeronea: Plutarchus'un doğum yeri. Bugünkü Kaprena ya da Kapurna.

Chalcedon: Bithynia bölgesinde, Marmara boğazında bir kent, bugünkü Kadıköy.

Cilicia: Anadolu'nun güneyinde antik bir bölge. Alanya Burnundan Suriye'ye kadar uzanır; kuzeyi ve batısı Toros Dağları, güneyi Akdeniz'le çevrilidir, Doğu'da Suriye ile arasında Amanos Dağları bulunur. Bugünkü Adana ve İçel illeriyle Konya'nın güney, Alanya'nın doğu bölümlerini içine alır.

Cimbri: Kuzey Almanya'da yerleşik bir halk.

Clypea: Afrika'da bir kent ve burun, bugünkü Clybea.

Colchi: Doğu Karadeniz'de yerleşik halk.

Colchis: Asya'da Karadeniz'in doğusunda bir ülke, bugünkü Mingrelia.

Commagene: Cilicia'nın kuzeyinde, doğu sınırı Fırat'a kadar uzanan ülke.

Concordia: Bugün Almanya'nın Rheinland-Pfalz Eyaleti sınırları içinde yer alan Altenstadt olduğu sanılmaktadır.

Constantinopolis: Bugünkü İstanbul.

Cordueni: Kuzeybatı İran'da yerleşik halk.

Corinthus: Peloponnesus'ta ünlü bir ticaret kenti, Mummius tarafından yağmalandı ve yıkıldı, bugünkü Corinto ya da Gereme.

Corioli: Latium'da bir kent.

Corsica: Akdeniz'de, Sardinya Adasının kuzeyinde bir ada. Bugünkü Korsika Adası.

Corycus: Cilicia'da aynı adı taşıyan bir kent, liman ve mağaranın bulunduğu bir burun. Safranıyla ünlüdür. Bugünkü Korikos.

Creta: Akdeniz'de bir ada, bugünkü Girit.

Crustumini: Fidenae'ın kuzeydoğusunda, Sabinlerin eski bir kenti olan Crustumeria'da, bugünkü Monte Rotondo'da yerleşik halk.

Ctesiphon: Assyria'da Parth krallarının kışın oturdukları kent.

Cyzicum: Küçük Asya'da, Mysia ülkesinin önemli bir kentidir. Bugünkü Balkız.

Daci: Aşağı Tuna'da yerleşik savaşçı bir kavim.

Dacia: Bugünkü Yukarı Macaristan, Transilvanya, Moldavya, Wallachia, Bessarabia topraklarında yerleşik halkın ülkesi.

Dalmatae: Dalmatia'da yerleşik olan halk.

Dalmatia: Adriyatik Denizinin doğu sahilinde bir ülke.

Danubius (*Danuvius*): Tuna nehrinin yukarı kolu.

Daphne: Suriye'de bulunan, Antiochia'ya yakın bir yer.

Dardani: Abydos'un güneybatısında, Çanakkale boğazı kıyısında Dardanus tarafından kurulmuş kentte (bugünkü Maltepe) yerleşik olan halk.

Eboracum: Bugünkü İngiltere'nin York şehri.

Edessa: Mezopotamya'da Osdroena'nın bir kenti, bugünkü Urfa.

Ephesus: Ionia bölgesinde, bugünkü Selçuk'ta eski ve ünlü bir ticaret kenti.

Epirus: Kuzeybatı Yunanistan'da bir bölge.

Esquiliae Tepesi: Roma'nın yedi tepesinin en büyüğü, çeşitli yükseklikte ayrı ayrı tepelerden oluşur. Bu nedenle tepenin adı çoğul haldedir. Bugünkü Santa Maria Maggiore.

Etrüskler (Latince *Etrusci* ya da *Tusci*): İtalya'da kuzeyde Arno, güneyde Tiber Nehirleri arasındaki Etruria bölgesinde yerleşik eski bir halk.

Eumenia: Phrygia'nın bir kenti, bugünkü Işıklı.

Euphrates: Bugünkü Fırat Nehri.

Falisca: İtalya'da Etruria'nın güney kesiminde yerleşik olan halkın oturduğu kent. *Falisci* kelimesi ise daha çok burada yerleşik halkı ifade eder.

Fidenates: Tiber Nehrinin sol kıyısında, Roma'dan yaklaşık sekiz kilometre uzakta, Latium'un eski kentlerinden biri olan Fidenae'da (bugünkü Castel Guibileo) yerleşik halk.

Franci: Franklar.

Furculae Caudinae: Samnium'un eski ve küçük bir kenti olan Caudium yakınlarındaki çatal şeklinde dar geçit. Bugünkü Casale di Forchia.

Gabii: Sicilyalılar tarafından kurulmuş Latium'un en eski kentlerinden biri. Bugünkü Castiglione.

Galatia: Orta Anadolu'nun kuzeyinde, doğusunda Pontus ve Cappadocia, batısında Phrygia, kuzeyinde Paphlagonia'yla sınırlandırılmış olan bölge.

Gallaeci: Hispania Tarraconensis'in batısında, bugünkü Galiçya ve Portekizin bir bölümünde yerleşik halk.

Gallia: Kelt kökenli halkın yaşadığı, bugünkü Fransa'yı, Belçika'nın bir bölümünü, Almanya'nın batısını ve İtalya'nın kuzeyini içine alan bölge.

Galliae: Gallia Uterior ya da *Transalpina* (Alplerin ötesindeki Gallia) ve *Gallia Cisalpina* (Alplerin İtalya tarafındaki Gallia; Kuzey İtalya) olmak üzere iki kısımdan oluşan bölge.

Germania: Ren Nehrinin doğusunda ve Tuna Nehrinin kuzeyinde, bugünkü Almanya sınırları içindeki ülke. *Germania Inferior* (kuzey Germania) ve *Germania Superior* (güney Germania) olmak üzere iki eyaletten oluşur.

Germani: Germania'da yerleşik halk, Germanialılar.

Gothlar (Gothi): Kuzey Almanya'da yerleşik bir kavim.

Haemus: Trakya'da sıradağlar, bugünkü Büyük Balkan Dağları.

Hierosolyma: Bugünkü Kudüs.

Hispania: İspanya.

Hispaniae: İspanya, İÖ 208 yılında, Kartacalıların çekilmesinden sonra *Hispania citerior* (Ebro'nun bu yanındaki İspanya; Yakın İspanya) ve *Hispania ulterior* (Ebro'nun öte yanındaki İspanya; Uzak İspanya) olmak üzere iki eyalete dönüştürülmüştür.

Hister: Tuna Nehrinin aşağı kolu.

Ianiculum Tepesi: Roma'nın tepelerinden biri.

Iberia: Kafkas Dağlarının güneyinde bir ülke.

Illyri: Illyricum ya da Illyria'da yerleşik halk.

Illyricum (Illyria): Adriyatik Denizinin doğu kıyısı boyunca uzanan bölgedir. Bugünkü Yugoslavya ve Arnavutluk sınırları içindedir.

Indi: Hindistan'da yerleşik halk.

India: Hindistan.

Isauri: Pamphylia, Lycaonia ve Cilicia arasında, günümüzde yaklaşık olarak Konya ve Karaman illerinin güneybatı, Alanya ilinin ise kuzeydoğu uç kesimlerini kapsayan bölgede yerleşik bir Asya kabilesi.

Isauria: Isauri kavminin yaşadığı ülke.

Istria: İtalya'da, Adriyatik Denizi kıyısında, Illyricum sınırında bir ülke.

Istri: Istria'da yerleşik halk.

Italica: İspanya'da, Baetica'da Scipio Africanus tarafından kurulan, imparator Traianus ile Hadrianus'un doğduğu kent, bugünkü Sevilla kenti yakınlarındadır.

Ituraei: Coele Syria'da (Suriye'nin güneyinde Seleukoslarla Ptolemaioslar arasındaki çarpışmalara sahne olan bölge) yerleşik halk.

Iudaea: Yahudilerin ülkesi.

Kartaca (Carthago): Kuzey Afrika'da bugünkü Tunus kıyılarında kurulmuş bir kent.

Kartacalı (*Carthaginiensis*): Kartaca'da yerleşik halk.

Küçük Armenia: Eskiçağ'da doğusu Media, batısı Cappadocia, kuzeyi Colchis ve Iberis, güneyi Suriye'yle sınırlandırılmış bölge.

Leptis: Afrika sahilinde, bugünkü Lamta yakınında bir kent.

Libya: Mısır ve Etiyopya'nın batısındaki ülke.

Ligures: Gallia Cisalpina'da, bügünkü Piedmont, Genoa ve Lucca'da yerleşik bir İtalyan halkı.

Liguria: Gallia Cisalpina'da bir ülke.

Ligures: *Liguria* bölgesinde yerleşik halk.

Lilybaeum: Sicilya'nın güney sahilinde bir kent, burada aynı adı taşıyan bir burun da bulunmaktadır. Bugünkü Capo Boeo.

Lingonae (*Lingones*): Gallia'da bir kent. Bugünkü Langres.

Lucani: İtalya'nın güneyinde yerleşik halk.

Lucania: Aşağı İtalya'da bir bölge.

Lugdunum: Arar ve Rhodanus nehirlerinin birbirlerine karıştıkları yerde bir Gallia kenti, bugünkü Lyon.

Lusitani: İspanya'nın batı bölgesinde, bugünkü Portekiz ve İspanya'da, Estremadura ve Toledo'nun bir bölümünde yerleşik halk.

Lusitania: İspanya'nın batı bölgesi, bugünkü Portekiz ile İspanya'nın Estramadura ve Toledo illerinin bir kısmını kapsayan bölge. İS 14 yılında Roma İmparatorluğunun bir eyaleti olur.

Lycia: Anadolu'nun güneybatı kesimindeki Teke yarımadasında antik bir bölge. Bugünkü Muğla'nın doğu, Alanya'nın batı bölümünü içine alır.

Maedi: Makedonya sınırında yerleşik Trakya halkı.

Magnesia: Lydia'da, Sipylus Dağı (bugünkü Manisa Dağı) eteğinde bir kent, bugünkü Manisa.

Macedonia: Thracia, Epirus ve Yunanistan'la çevrilmiş olan ülke.

Marcomanni: "Sınır kentinde yaşayanlar" anlamına gelen Marcomanni güçlü bir Batı Germania kabilesidir. İÖ yaklaşık 8 yılında Bohemya'ya (bugünkü Çek Cumhuriyeti'nin en batısında bulunan

bölge) yerleşirler ve burada güçlü bir krallık kurarlar.

Mardi: Hyrcania'da, Hazar Denizi yakınında oturan halk.

Margum: Yukarı Moesia'da bir kent.

Marsi: Latium'da, Fucinus Gölü kıyısında yerleşik halk.

Massilia: Gallia Narbonensis'te ünlü bir liman kenti, bugünkü Marsilya.

Mauretania: Akdeniz kıyısında, Atlantik Okyanusu ile Numidia arasındaki bir Afrika ülkesi, bugünkü Fas.

Mazaca: Cappadocia'nın Cilicia eyaletinde bulunan en önemli kenti. Tiberius'un döneminde Caesarea adını alır. Bugünkü Kayseri.

Medana: Büyük Armenia'da bir bölge.

Mediolanum: Gallia Cisalpina'da bir kent, bugünkü Milan.

Medler (Medi): Bugünkü Azerbaycan, Şirvan, Ghilan ve Mazanderan'da yerleşik halk.

Metaurus: Umbria'da bir nehir, bugünkü Meturo Nehri.

Mezopotamya (Mesopotamia): Küçük Asya'nın güneyde doğusunda, Euphrates (Fırat) ve Tigris (Dicle) nehirleri arasındaki bölge.

Moesia: Bugünkü Bulgaristan ve Sırbistan'daki bir ülke.

Mogontiacum: Almanya'da bir kent, bugünkü Mainz.

Mulvius Köprüsü: Roma'da Tiber Nehri üzerinde bir köprü. Bugünkü Molle Köprüsü.

Mursa: Pannonia'da bir kent, bugünkü Esgek.

Narbo (Narbona): Gallia'da bir kent, adını Gallia Narbonensis'ten alır, bugünkü Narbonne.

Nicomedia: Bithynia'nın başkenti, bugünkü İzmit.

Nisibis: Mezopotamya'da bir kent, bugünkü Nusaybin.

Nola: Campania'da eski bir kent, günümüzde de aynı adla anılmaktadır.

Noricum: Tuna Nehri ve Alp Dağları arasında uzanan bir ülke.

Numantia: Hispania Tarraconensis'te Genç Scipio Africanus tarafından ele geçirilen ve yıkılan kent, bugünkü Garray.

Numantini: Numantia'da yerleşik halk; Numantialılar.

Numidae: Mauritania ve Kartaca topraklarında, bugünkü Cezayir'de yerleşik halk.

Numidia: Kuzey Afrika'da, Mauritania ve Kartaca arasındaki ülke, bugünkü Cezayir.

Olympus: Lycia'da bulunan ve adını komşu olduğu dağdan alan kent.

Orcades: İskoçya yakınındaki adalar, bugünkü Orkney adaları.

Osdroena: Mezopotamya'nın batı bölgesinde bir ülke, bugünkü Bangladeş.

Osdroeni: Bugünkü Urfa ve çevresinde yerleşik halk.

Palaestina: Bügünkü Filistin.

Palatium: Roma'nın yedi tepesinden biri.

Pamphylia: Küçük Asya'da Lycia ve Cilicia arasında yer alan deniz kıyısındaki bölge. Bugünkü Alanya ili sınırları içindedir.

Pannonia: Tuna Nehri'nin güney ve batısında uzanan, bugünkü Macaristan ve Yugoslavya topraklarında yerleşik halkın ülkesi.

Panticapeum: Kerç Boğazında bir kent.

Paphlagonia: Kuzeyinde Pontus Euxinus (Karadeniz), güneyinde Galatia, doğusunda Pontus, batısında Bithynia'yla sınırlandırılmış olan bölge. Bugünkü Zonguldak, Bartın, Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinin tümünü ve Çorum'un batı bölümünü içine alır.

Parthenopolis: Karadeniz kıyısında, Aşağı Moesia'da bir kent.

Parthia: İran'da Media, Aria ve Caramania'nın bir kısmını oluşturan bölge ve burada kurulan devlet.

Peligni: Orta İtalya'da, bugünkü Abruzzo Citeriore'de yerleşik halk.

Pergamum: Küçük Asya'da kütüphanesiyle ünlü bir kent; bugün İzmir'e bağlı Bergama.

Persia (Persis): Caramania, Media ve Susiana arasındaki bölgede yerleşik halkın ülkesi.

Perusia: Bugünkü Perugia.

Phaselis: Lycia'da Pamphylia sınırında bir kent, bugünkü Tekirova.

Philippi: Makedonya'da, Thracia sınırında, Octavianus ve Antonius'un Brutus ve Cassius'u bozguna uğrattığı savaşla ünlü bir kent, bugünkü Filibe.

Phoenice: Fenike.

Phrygia: Anadolu'da batısı Mysia, Lydia ve Caria, doğusu Galatia ve Lykaonia, kuzeyi Bithynia, güneyi Pisidia ve Lycia'yla sınırlandırılmış bölge. Bugünkü Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin neredeyse tümünü, Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzey, Kütahya ilininse batı bölümünü içine alır.

Picentes: Orta İtalya'da Adriyatik Denizi kıyısında Picentum bölgesinde yerleşik halk.

Picenum: İtalya'nın doğu bölgesinde, meyveleri ve yağıyla ünlü, bugünkü Ancona topraklarındaki bölge.

Piraeus: Atina yakınında önemli bir liman; bugünkü Pire Limanı.

Pirene Dağları (Pyrenaeum): Güneydoğu Avrupa'da Fransa-İspanya sınırı boyunca uzanan sıradağlar.

Pontus Polemoniacus: Bugünkü Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon illerini kapsayan bölge.

Praeneste: Latium'un en eski antik kentlerinden biridir. Gülleri, fındığı ve Fortuna Tapınağıyla ünlüdür. Bugünkü Palestrina.

Praenestini: Praeneste'de, bugünkü Palestrina'da yerleşik halk.

Quinquegentiani: Libya'nın Cyrenaica eyaletinde yerleşik halk.

Quirinalis Tepesi: Roma'nın yedi tepesinden biri, bugünkü Monte Cavallo.

Raetia: Alp Dağları'nın bugün Tirol Alpleri (*Alpes Rhaeticae*) olarak anılan kısmında, bugünkü Bavyera (Almanya'nın, başkentini Münih'in oluşturduğu Bayern eyaleti) ve İsviçre topraklarının bir bölümünde kurulmuş olan Roma eyaleti.

Ravenna: Gallia Cisalpina'da ünlü bir liman kenti, günümüzde de aynı adla anılmaktadır.

Rhenus: Gallia'yı Germenia'dan ayıran nehir, bugünkü Ren Nehri.

Rhodonus: Rhen Nehri.

Rhodope: Batı Trakya'yı içine alan bir eyalet.

Rhodus: Ege Denizinde bir ada, bugünkü Rodos Adası.

Sabinler (Sabini): İtalya'da, Tiber Irmağının doğusundaki dağlık bölgede yerleşik eski bir kavim.

Saguntum: Hispania Tarraconensis'te, Akdeniz kıyısında, Iberus'un ilerisinde bir kent. Bugünkü Murviedro.

Salassi: Bugünkü Savoy'da yerleşik bir Alp kavmi.

Salentini: İtalya'nın güneydoğu ucunda, bugünkü Vaste ile Ugento arasında yerleşik halk.

Salonae: Dalmatia'da bir sahil kenti, günümüzde Salona adıyla anılmaktadır.

Samnitler (Samnites): Orta İtalya'da, Campania ve Adriyatik Denizi arasındaki dağlık Samnium bölgesinde yerleşik halk.

Samnium: İtalya'da, Latium'a komşu eski bir ülke.

Samus: Ege Denizinde bir ada, bugünkü Sisam Adası.

Sardi: Sardinia Adasında yerleşik halk.

Sardinia: Akdeniz'de, Korsika Adasının güneyinde bir ada. Bugünkü Sardunya Adası.

Sarmatae (Sauromatae): Sarmatia topraklarında yerleşik halk.

Sarmatia: Vistula'dan Don Nehrine kadar, yani günümüzdeki Polonya'dan Rusya'ya kadar olan bölge.

Saxones: Saksonlar.

Scordisci: Illyricum sınırında yerleşik halk.

Scythae: Karadenizin kuzeyinde, Kuzey Avrupa ve Asya'da yaşayan göçebe kavim.

Seleucia: Dicle Nehri üzerinde kurulmuş olan bir kent.

Seleucia Isauria: Isauria yakınındaki Seleucia. Bugün Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı Selef köyü; Bayat.

Sena: Umbria'da bir sahil kenti, bugünkü Sinigaglia.

Senones: Gallia Lugdunensis'te, yani bugünkü Sens'te yerleşik halk.

Sequani: Gallia Belgica'daki (bugünkü Fransa sınırları içinde) güçlü bir Kelt kabilesi. Lyon'un (antikçağda bir koloni kenti olan Lugdunum) kuzeydoğusundaki France-Comté ve kuzeybatısındaki Bourgogne bölgesinde yerleşmişlerdi. İsimlerini Sequana'dan (bugünkü Sen Nehri) almakla birlikte bulundukları ülke Saone (antik Arar) ve Doubs (antik Dubis) nehirleriyle sulanmaktaydı.

Serdica: Bugünkü Sofya.

Sicilya (Sicilia): İtalya'nın güneyinde bulunan, Antikçağda deniz ticareti açısından çok önemli bir ada.

Singara: Mezopotamya'da bir kent.

Sinope: Karadeniz'de Paphlagonia kıyısında bir liman, bugünkü Sinop.

Sipylum: Lydia ve Phrygia sınırında bir dağ, bugünkü Manisa Dağı.

Sirmium: Aşağı Pannonia'da önemli bir kent, bugünkü Mitrovitz.

Smyrna: Ionia'da ünlü bir sahil kenti, bugünkü İzmir.

Sophene: Tunceli ve çevresini kapsayan bölge.

Sparta'lılar (Lacedaemonii): Bugünkü Mistra yakınlarında yerleşik halk.

Stratonicea: Küçük Asya'da Lydia'nın güneyindeki Caria eyaletinin önemli kentlerinden biri, bugünkü Eski Hisar.

Suessa Pompetia: Latium'un en eski kentlerinden biri.

Suevia: Bugünkü Almanya'nın kuzeydoğusunda bir ülke.

Suriye (Syria): Kral Seleukos'un Babil satraplığı'nı genişleterek Asia'da kurduğu büyük bir ülke.

Sutrini: Etruria'da, Sutrium kentinde (bugünkü Sutri) yerleşik halk.

Syracusae: Sicilya'da bugünkü Siragossa kenti.

Tarentini: Magna Graecia (güney İtalya ve Sicilya) sahilinde zengin bir kent olan Tarentum'da (bugünkü Taranto) yerleşik halk.

Tarentum: Aşağı İtalya'da bir kent, bugünkü Taranto.

Tarraco: İspanya'da bugünkü Tarragona kenti.

Tarsus: Cilicia'nın önemli bir kenti olup günümüzde de aynı adla anılmaktadır.

Tauramentani: Sicilya'nın doğu bölgesinde, bugünkü Taormina kentinde yerleşik halk.

Taurus (Toros Dağları): Küçükasya'nın en büyük dağ silsilesi; Caria'dan başlayarak doğuya doğru çeşitli yönlerde uzanır ve çeşitli adlar alır.

Teutones: Almanya'da yerleşik bir halk.

Thervingi, Taiphali, Victoali: Aşağı Tuna bölgesinde yerleşik halklar.

Thessalia: Hellas ile Makedonya arasında bir ülke.

Thessalonica: Makedonya'da bir kent, bugünkü Selanik.

Thracia: Kuzeyinde Scytha, güneyinde Ege Denizi, batısında Makedonya, doğusunda Karadeniz ve Marmara'yla sınırlandırılmış olan ülke.

Ticinum: Gallia Cisalpina'da bir kent, bugünkü Pavia.

Tigranocerta: Armenia krallığının başkenti, Mithridates savaşı sırasında Tigranes tarafından kuruldu.

Tigris: Dicle Nehri.

Tigurni: İsviçre'de, bugünkü Zürih'te yerleşik halk.

Tomis: Karadeniz'de Moesia'nın bir kenti. Bugünkü Köstence.

Transalpini: Alplerin ötesinde yerleşik halk.

Trebia Nehri: Yukarı İtalya'da bir nehir. Hannibal'ın Romalılara karşı kazandığı zaferle ünlüdür. Bugünkü Trebbia.

Triballi: Aşağı Moesia'da yerleşik halk.

Tripolis: Afrika'da, bugünkü Libya'da bulunan bir eyalet.

Tuscia: İtalya'da Etrüsklerin yaşadığı bölge.

Tusculum: Bugünkü Frascati Tepesi yakınında olup Latium'un en eski kentlerinden biridir.

Uscudama: Haemus Dağı yakınında Bessi kavmine ait bir kent.

Vecta: İngiltere'nin güneyinde bir ada, bugünkü Wight Adası.

Veientes: Camillus tarafından fethedilen Etruria birliğini oluşturan on iki kentten biri olan antik Veii kentinde yerleşik halk.

Veii: Veientes'in yaşadığı kent.

Venetia: Adriyatik Denizinin kuzeybatı sahilinde bir ülke.

Viminalis Tepesi: Roma'nın yedi tepesinden biri.

Vindelici: Antik Augusta Vindelicorum, bugünkü Ausburg sınırları içinde yerleşik halk.

Volsklar (Volsci); Latium'da (İtalya'da Roma'nın üzerine kurulduğu bölge) Liris kıyısında yerleşik halk.

KAYNAKÇA

Bird, H. W., (1987) "The Roman Emperors: Eutropius' Perspective," *Ancient History Bulletin* 1.6: 139-151. http://ivory.trentu.ca/www/cl/ahb1/ahb-1-6d.html (25.01.1999)

— (1990) "The Structer and Themes in Eutropius' Breviarium" *Classical Bulletin* 66: 33/4: 87-92.

— (1992) Eutropius: Breviarium ab Urbe Condita, Liverpool.

Rohrbacher, D., (2002) *The Historians of Late Antiquity*, London-New York.

BREVIARIUM HISTORIAE ROMANAE

Roma Tarihinin Özeti

Eutropius

İS 320 yılından sonraki bir tarihte doğduğu kabul edilen Eutropius'un çocukluğu ve gençliği İmparator Constantinus'un Hristiyanlığı desteklediği ve bu yeni dini inancın giderek güçlenmeye başladığı döneme rastlar. Aynı zamanda senator sınıfından olan Eutropius otuzlu yaşlarına rastlayan Constantius'un imparatorluğu döneminde magister epistularum görevini üstlenir. Yine bu görevdeyken imparator Iulianus'a Pers seferinde eşlik eder. İmparator Valens döneminde daha üst bir göreve yükselerek magister memoriae olur.

İS 369 yılında imparator Valens'in isteği üzerine kaleme aldığı Breviarium Historiae Romanae adlı eserinde Eutropius Roma'nın kuruluşundan İS 364 yılında imparator Iovianus'un ölümüne kadar Roma tarihinde gerçekleşen önemli olayları yalın bir üslüpla özetler. İlk defa Latinceden çevrilen bu kitap Roma tarihini ana hatlarıyla okuyucunun gözleri önüne serer.

www.kabalci.com.tr

ISBN 975-997-092-9

9 789759 970925

12,50 YTL